T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİ BİLİM DALI

BEYAZ VE MAVİ YAKA ÇALIŞANLARIN GÖZÜNDEN; ENDÜSTRİDE ÇEVRECİ BİLİNÇ VE DAVRANIŞLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİLAL SARIBAŞ

BURSA- 2026

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİ BİLİM DALI

BEYAZ VE MAVİ YAKA ÇALIŞANLARIN GÖZÜNDEN; ENDÜSTRİDE ÇEVRECİ BİLİNÇ VE DAVRANIŞLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilal SARIBAŞ

Danışman:

Doc.Dr. Mustafa Berkay AYDIN

BURSA – 2026

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim Bilim Dalı'nda 702244014 numaralı Hilal SARIBAŞ'ın hazırladığı "Beyaz ve Mavi Yaka Çalışanların Gözünden; Endüstride Çevreci Bilinç ve Davranışlar" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 06/02/2026 günü 15.00 – 16.00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi ÇAĞDAŞ CEYHAN,
Anadolu Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. ŞENOL BAŞTÜRK,
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. M. Berkay AYDIN, Uludağ Üniversitesi

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Beyaz ve Mavi Yaka Çalışanların Gözünden; Endüstride Çevreci Bilinç ve Davranışlar" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza / 26.02.2026

Adı Soyadı: Hilal SARIBAŞ
Öğrenci No: 702244014
Anabilim Dalı: Sosyoloji Anabilim Dalı
Programı: Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Tezin Türü: Yüksek Lisans ■ Sanatta Yeterlilik □

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

26.02.2026

Tez Başlığı / Konusu: "Beyaz ve Mavi Yaka Çalışanların Gözünden; Endüstride Çevreci Bilinç ve Davranışlar" Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin, 24.02.2026 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı 16'dır. Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç

2- Alıntılar hariç/dahil

3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza 26.02.2026

Adı Soyadı : Hilal Sarıbaş

Öğrenci No : 702244014

Anabilim Dalı : Sosyoloji Anabilim Dalı

Programı : Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

Statüsü : Yüksek Lisans

Danışman: Doç Dr. M. Berkay AYDIN

ÖZET

Yazar adı soyadı	**Hilal Sarıbaş**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**Sosyoloji**
Bilim dalı	**Sosyoloji**
Tezin niteliği	*Yüksek Lisans*
Mezuniyet tarihi	**……/……/20….**
Tez danışmanı	**Doc. Dr. Mustafa Berkay Aydın**

BEYAZ VE MAVİ YAKA ÇALIŞANLARIN GÖZÜNDEN; ENDÜSTRİDE ÇEVRECİ BİLİNÇ VE DAVRANIŞLAR

Bu çalışma, günümüzün en önemli toplumsal ve çevresel meselelerinden biri olan çevre sorunlarının, endüstriyel üretim alanlarında çalışan bireylerin tutum ve davranışları bağlamında sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmasını amaçlamaktadır. Sanayileşmenin yoğun olduğu Kayseri gibi bölgelerde, çevresel farkındalık ve sürdürülebilirlik bilincinin üretimin önemli bir paydaşı olan çalışanların farklı endüstri alanlarında nasıl şekillendiğini anlamak hem akademik literatüre hem de uygulamadaki politika geliştirme süreçlerine katkı sağlayacaktır.

Bu tez çalışması, Kayseri ilinde endüstriyel üretim alanlarında çalışan mavi ve beyaz yaka işçilerin çevreci tutumlarını sosyolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemine dayanan çalışma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, çevresel tutumların sosyoekonomik farklılıklar, eğitim ve kurumsal politikalarla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, sürdürülebilirlik politikalarının geliştirilmesi ve çevresel bilinç düzeyinin artırılması açısından önemli katkılar sunmaktadır. Çalışma, çevre sosyolojisi literatürüne özgün bir katkı sağlarken, yerel politika yapıcılar ve uygulayıcılar için de yol gösterici niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Çevre Sosyolojisi, Ekoloji, Sürdürülebilirlik, Kayseri.

ABSTRACT

Name & surname	**Hilal Sarıbaş**
University	**Bursa Uludağ University**
Institute	**Institute of Social Sciences**
Field	**Sociology**
Subfield	**Sociology**
Degree awarded	*Master*
Date of degree awarded	**……/……/20….**
Supervisor	**Doc. Dr. Mustafa Berkay Aydın**

FROM THE PERSPECTIVE OF WHITE-COLLAR AND BLUE-COLLAR WORKERS: ENVIRONMENTAL AWARENESS AND BEHAVIOR IN INDUSTRY

This study aims to address one of today's most important social and environmental issues, environmental problems, through a sociological perspective focusing on the attitudes and behaviors of individuals working in industrial production areas. In regions like Kayseri, where industrialization is intense, understanding how environmental awareness and sustainability consciousness are shaped among employees—who are significant stakeholders in production across different industrial sectors—will contribute both to academic literature and to policy development processes in practice.

This thesis study aims to sociologically examine the environmental attitudes of blue-collar and white-collar workers employed in industrial production areas in Kayseri province. Based on a qualitative research method, semi-structured interviews were conducted, and the data were analyzed using thematic analysis. The findings reveal that environmental attitudes are closely related to socioeconomic differences, education, and institutional policies. These results provide significant contributions for the development of sustainability policies and the enhancement of environmental awareness. While offering an original contribution to the literature on environmental sociology, the study also serves as a guide for local policymakers and practitioners.

Keywords: Environmental Sociology, Ecology, Sustainability, Kayseri

ÖNSÖZ

Bu çalışma, yüksek lisans eğitimim süresince edindiğim bilgi birikimi ve deneyimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Akademik hayatımın önemli bir aşamasını temsil eden bu tezin hazırlanmasında bana rehberlik eden, destek olan ve katkı sunan pek çok kişi ve kuruma şükranlarımı sunmak isterim.

Tez konusunun belirlenmesinden yazım sürecine kadar her aşamada bilgi ve deneyimiyle yolumu aydınlatan, akademik rehberliğini ve desteğini esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Mustafa Berkay AYDIN'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca düşünsel gelişimime katkı sunan tüm hocalarıma, akademik ve insani yaklaşımları için ayrıca minnettarım.

Hayatım boyunca beni destekleyen, sabrıyla, sevgisiyle ve anlayışıyla daima yanımda olan annem Fatma SARIBAŞ ve babam Şemsettin SARIBAŞ başta olmak üzere çok sevgili aileme, mühendislik bakış açısıyla; yaptığımız sosyolojik sohbetlerimizde bana farklı bakış açıları sunan çok sevgili arkadaşlarım Nagihan IŞIK ve Sefa AKSAKAL'a bu süreci kolaylaştırdıkları ve bana güç verdikleri için özellikle sonsuz teşekkür ederim.

Saha çalışmalarım sırasında zaman ayıran, bilgilerini ve deneyimlerini paylaşan tüm katılımcılara ve kurum temsilcilerine içtenlikle teşekkür ederim. Çalışmamın özellikle çevresel sürdürülebilirlik gibi toplumsal öneme sahip bir alanda katkı sunmasını temenni ediyorum.

Bu çalışmanın, çevreci bir gelecek ve toplumsal gelişim adına faydalı katkılar sunması en büyük dileğimdir.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

CBAM: Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması

ÇED: Çevre Etki Değerlendirme

EMP: Ekolojik Modernizasyon Paradigma

EPA: Çevre Koruma Ajansı

ETS: Emisyon Ticaret Sistemi

GES: Güneş Enerji Santrali

IPPC: Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrolü

KAYSO: Kayseri Sanayi Odası

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development.TR: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü

OSB: Organize Sanayi Bölgesi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TUBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

UN/BM: United Nations/ Birleşmiş Milletler

UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Program)

UTİB: Uludağ Tekstil İhracatçıları Birliği

VAP: Verimlilik Artırıcı Proje

İÇİNDEKİLER……..…….... xii

ÖZET …….…… viii

ABSTRACT……..……..……. ix

ÖNSÖZ……..…….….... x

KISALTMALAR LİSTESİ……...……..……. xi

GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM……5

1.Çevre Sosyolojisine Kuramsal Bakış …….……. 5

1.1. Çevre Sosyolojisinin Doğuşu ve Gelişimi …… 8

1.2. Sosyolojik Yaklaşımların Çevre Sosyolojisine Etkileri ……...…… 11

1.2.1. Marksist Çevre Sosyolojisi……...……11

1.2.2. Dünya-Sistem Teorisi……..……. 14

1.2.3. Risk Toplumu Teorisi……..……. 15

1.2.4. Ekolojik Modernizasyon Teorisi…….……..... 17

1.3. Türkiye Sanayisi Bağlamında Çevre Sosyolojisi Kuramlarının Sosyolojik Tartışması…….…… 20

1.4. Türkiye Sanayisi ve Ekolojik Modernizasyon Teorisi: Bir Uygulanabilirlik Tartışması…….…… 21

1.4.1. Teknoloji ve Yenilik Yoluyla Çevresel Sorunların Çözümü……..…….. 23

1.4.2. Devletin Düzenleyici Rolü ve AB Uyum Süreci…….……..…24

1.4.3. Çevre Dostu Üretimin Rekabet Avantajı Olarak Görülmesi……..…….26

1.4.4. Sivil Toplum ve Çevresel Bilincin Yükselişi……28

İKİNCİ BÖLÜM…… 30

2.Çevreci Tutumların Sosyolojisi……. 30

2.1. Çevreci Tutum Nedir? …….. 30

2.2. Endüstride Çevreci Tutumların Ortaya Çıkışı…….…….…. 32

2.2.1. Sanayi Devrimi ve Çevresel Farkındalık (18.-19. Yüzyıl) …… 34

2.2.2. 1970'ler ve Modern Çevre Hareketi…….……34

2.3. Endüstride Çevreci Tutumların Türkiye'ye Yansıması……...…….35

2.3.1. Küresel Baskı ve AB Uyum Süreci……...……..……..37

2.3.2. Devlet Politikaları ve Kurumsal Destekler……...…39

2.3.3. Teknolojik Yenilik ve Sanayide Sürdürülebilir Uygulamalar…….. 41

2.3.4. Sivil Toplum ve Toplumsal Katılım……..……... 43

2.4. Sanayileşme ve Çevre Sorunları……..45

2.4.1. Sanayileşme, Eşitsizlik ve Çevresel Adalet Sorunu…… 48

2.5. Türkiye'de Çevre Bilinci Üzerine Yapılan Sosyolojik Araştırmalar Üzerine… 50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM…….. 53

3.Araştırma Yöntemi ve Saha Uygulaması …….……..53

3.1. Araştırma Modeli ve Yöntemi……...……. 53

3.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı……...……...…… 56

3.3. Araştırma Evren ve Örneklemi ……...……...……... 58

3.4. Veri Toplama Araç ve Süreci……..……... *62*

3.5. Veri Analizi ……...…...……...……... *62*

3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları ……...……....…*63*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM……..…… 65

4. Bulguların Analizi ……...…...…….....65

4.1. Kurumsal Sürdürülebilirlik Farkındalığı ..…….…….....…… *65*

4.2. Çalışma Ortamında Çevresel Destek ve Uygulamalar…….....…….....72

4.3. Eğitim, Bilgilendirme ve Katılım Düzeyi: Kurumsal Sürdürülebilirliğin Uygulamadaki Sınırlılıkları ……...…...…….....…..……..……. 76

4.4. Bireysel Çevre Duyarlılığı ve Davranışları ……...…….. 80

- *Geri Dönüşüm ve Atık Ayrıştırma Davranışları* ……..…..*80*
- *Günlük Yaşamda Sürdürülebilir Davranışlar* ……..……. 81

SONUÇ…… 86

KAYNAKÇA…… 94

EK-1: GÖRÜŞME SORULARI…….. 116

EK-2: ETİK KURUL ONAYI …….……..117

GİRİŞ

Sanayileşme süreci, modern toplumların ekonomik büyüme ve teknolojik gelişim hedeflerinin temel dinamiklerinden biri olmakla birlikte, çevresel sorunların ortaya çıkışında ve derinleşmesinde de belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlanan üretim süreçleri, kentleşme, tüketim kültürünün yaygınlaşması ve doğal kaynakların yoğun kullanımı, ekolojik sistemler üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur. Bu bağlamda çevresel sorunlar, yalnızca doğa bilimlerinin inceleme alanına giren teknik meseleler olmaktan çıkmış; toplumsal yapı, kültür, ekonomi ve politika ile iç içe geçen çok boyutlu bir toplumsal olgu haline gelmiştir. Çevre sorunlarının toplumsal bağlamda ele alınması gerekliliği, sosyoloji disiplininde çevre sosyolojisinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Çevre sosyolojisi, insan, toplum ve doğa arasındaki karşılıklı etkileşimleri inceleyen ve modern sosyolojinin alt disiplinlerinden biri olarak kabul edilen bir alan olarak 1970'li yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Klasik sosyolojik yaklaşımlar, doğayı çoğu zaman toplumsal süreçlerin arka planında konumlandırmış ve insan merkezci bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Ancak artan çevresel krizler, toplum ve doğa arasındaki ilişkinin göz ardı edilemeyecek düzeyde karmaşık ve karşılıklı bağımlılık içinde olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle çevre sosyolojisi, doğanın toplumsal süreçlerin pasif bir unsuru değil, toplumsal yapı ve kurumlarla sürekli etkileşim halinde olan dinamik bir sistem olduğunu vurgulamaktadır.

Modern toplumlarda sanayileşme ve teknolojik ilerleme, yaşam standartlarını yükseltirken aynı zamanda yeni risk biçimlerini de beraberinde getirmiştir. Çevresel kirlilik, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması ve doğal kaynakların tükenmesi gibi sorunlar, modernleşme sürecinin ürettiği yan etkiler olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada risk toplumu yaklaşımı, modern toplumların kendi ürettikleri risklerle yüzleşmek zorunda

kaldığını ileri sürerek çevresel risklerin toplumsal boyutuna dikkat çekmektedir. Bu perspektif, çevre sorunlarının yalnızca teknik çözümlerle değil, toplumsal dönüşüm süreçleriyle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çevre sosyolojisinin kuramsal gelişimi, farklı sosyolojik yaklaşımların çevre sorunlarını nasıl ele aldığına dair tartışmalarla şekillenmiştir. Marksist çevre sosyolojisi, çevresel krizlerin temelinde kapitalist üretim ilişkilerinin yer aldığını savunarak, doğanın metalaştırılması ve üretim süreçlerinin doğayla kurduğu dengesiz ilişkinin çevresel tahribatı artırdığını ileri sürmektedir. Dünya-sistem teorisi ise çevresel sorunları küresel eşitsizlikler bağlamında ele almakta; çevresel yüklerin daha çok çevre ülkelerde yoğunlaştığını ve merkez ülkelerin çevresel maliyetleri çevre bölgelere aktardığını vurgulamaktadır. Ekolojik modernizasyon yaklaşımı ise teknolojik yenilikler, çevre politikaları ve piyasa mekanizmaları aracılığıyla çevresel sorunların çözülebileceğini savunarak, sürdürülebilir kalkınma tartışmalarına önemli katkılar sunmaktadır.

Çevresel sorunların toplumsal boyutu, yalnızca makro düzeyde politikalar ve ekonomik yapı ile sınırlı değildir; bireylerin tutum, değer ve davranışları da çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında kritik bir role sahiptir. Bu nedenle çevresel bilinç, çevreci tutumlar ve sürdürülebilir davranışlar, çevre sosyolojisinin temel inceleme alanlarından biri haline gelmiştir. Çevresel bilinç, bireylerin çevre sorunlarına ilişkin farkındalık düzeyini ve bu sorunlara yönelik tutumlarını ifade ederken; çevreci davranışlar, bireylerin günlük yaşam pratiklerinde çevre dostu uygulamalara yönelme eğilimlerini kapsamaktadır.

Sanayi üretimi, çevresel sorunların oluşumunda önemli bir paya sahip olduğu gibi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında da kritik bir aktör konumundadır. Endüstriyel üretim süreçlerinde çalışan bireyler, hem üretimin doğrudan uygulayıcıları hem de çevresel politikaların sahadaki taşıyıcıları olarak çevresel dönüşümün önemli paydaşlarıdır. Bu bağlamda beyaz yaka ve mavi yaka çalışanların çevresel bilinç düzeyleri, çevreci tutumları

ve davranış pratikleri, sürdürülebilir üretim süreçlerinin başarısı açısından belirleyici faktörler arasında yer almaktadır.

Türkiye'de sanayileşme süreci, özellikle organize sanayi bölgelerinin yaygınlaşmasıyla birlikte çevresel sorunların yoğunlaştığı alanlardan biri olmuştur. Kayseri gibi sanayileşmenin yoğun olduğu kentlerde, üretim süreçlerinin çevresel etkileri ve bu süreçlerde çalışan bireylerin çevreye yönelik tutumları, hem yerel hem de ulusal düzeyde sürdürülebilirlik politikalarının geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye'de çevre bilinci üzerine yapılan sosyolojik araştırmalar, çevresel duyarlılığın artmakta olduğunu ancak sosyoekonomik farklılıklar, eğitim düzeyi ve kurumsal politikaların çevresel tutum ve davranışları belirlemede önemli rol oynadığını göstermektedir.

Bu tez çalışması, Kayseri ilinde endüstriyel üretim alanlarında çalışan beyaz yaka ve mavi yaka çalışanların çevresel bilinç, tutum ve davranışlarını sosyolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, çevre sosyolojisinin kuramsal yaklaşımları çerçevesinde, çevresel bilinç ve davranışların toplumsal yapı, kurumsal politikalar ve bireysel faktörlerle nasıl şekillendiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Nitel araştırma yöntemine dayanan çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Araştırmanın temel amacı, sanayi üretiminde çalışan bireylerin çevresel farkındalık düzeylerini, çevreci tutumlarını ve günlük yaşam pratiklerindeki sürdürülebilir davranışlarını anlamak ve bu davranışların sosyoekonomik konum, eğitim düzeyi ve kurumsal çevre politikalarıyla ilişkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma, çevre sosyolojisi literatürüne mikro düzeyde bir katkı sunmayı ve sanayi sektöründe çevresel sürdürülebilirliğin güçlendirilmesine yönelik politika önerilerine temel oluşturmayı hedeflemektedir.

Sonuç olarak, çevresel sorunların çözümü yalnızca teknolojik yenilikler ve yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda bireylerin çevreye yönelik bilinç ve davranışlarının dönüşümüyle mümkündür. Sanayi üretiminde çalışan bireylerin çevresel tutum ve davranışlarının sosyolojik olarak incelenmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

BEYAZ VE MAVİ YAKA ÇALIŞANLARIN GÖZÜNDEN; ENDÜSTRİDE ÇEVRECİ BİLİNÇ VE DAVRANIŞLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

1.Çevre Sosyolojisine Kuramsal Bakış

Çevre sosyolojisi, insan-toplum-doğa ilişkisini inceleyen ve modern sosyolojinin alt disiplinlerinden biri olarak 1970'lerde ortaya çıkan sosyolojik bir çalışma alanıdır. Klasik sosyoloji, toplum ile doğa arasındaki ilişkiyi genellikle göz ardı etmiş, doğayı daha çok toplumsal gelişmelerin arka planında yer alan bir unsur olarak değerlendirmiştir (Dunlap & Catton, 1979). Oysa 20. yüzyılın ikinci yarısında artan çevre sorunları, bu ilişkinin göz ardı edilemeyecek ölçüde toplumsal dinamiklerle iç içe olduğunu göstermiştir.

Çevre sosyolojisi, çevresel sorunları toplumsal bağlamda ele alan bir disiplindir ve doğa ile insan arasındaki ilişkinin dinamiklerini araştırır. Bu bağlamda doğa ve insan tartışmaları, çevre sosyolojisinin en temel meselelerinden birini oluşturur. Tüm bu paradigmalar, perspektifler, yorumlar bu tartışma temel alınarak oluşturulmuştur. İnsanların çevre üzerindeki etkileri ve doğanın insan üzerindeki etkileri, bu tartışmaların merkezi konularıdır. İnsan davranışları özellikle sanayileşme, tarım ve kentsel bağlamda doğayı ciddi şekilde etkilemiştir. Bu etkinin sonucunda iklim krizleri; biyolojik çeşitliliğin kaybı, doğal kaynakların tükenmesi sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu konuda, Beck (1992) "risk toplumu" kavramını geliştirerek bireylerin yaşamlarının etkisini çevresel risklerin oluşumundaki önemini vurgulamıştır. Toplumların doğayı anlama biçimleri, inançlarını, kültürel yapılarını şekillendirmede birincildir. Bu bağlamda doğanın kültürel temsilleri ve toplumsal değerlerle nasıl şekillendiği üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Forster ve Hwang (2018), doğanın kültürel anlamlarının insan toplulukları tarafından nasıl inşa edildiğini incelemiştir.

İnsanın doğa ile olan etkileşimleri sadece alma-verme ilişkisi değil aynı zamanda koruyucu ve geliştiricidir. Ekolojik düşünce ve çevresel adalet hareketleri, insanların doğaya olan

sorumluluklarını ve beraberliklerini öne çıkarır (Martinez-Alier,2002). Bu düşünceler, yakınsama ve karşılıklı bağımlılık üzerine odaklanmaktadır.

Çevre sosyolojisindeki doğa ve insan tartışmaları, insanın doğa üzerindeki etkileri, doğanın insan toplumu üzerindeki etkileri ve bu etkileşimlerin kültürel ve toplumsal boyutlarını içerir. Bu tartışmalar, çevresel sorunların çözümünde bütüncül ve multidisipliner bir yaklaşım geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Günümüzde sürdürülebilir kentler inşa etmek, ekolojik köylerin bu kadar yaygınlaşması doğal olarak insanın kendi yaşam alanını geri istemesi ve ona evrilmesini göstermektedir. Modern toplumlarda yalnızlaşan bireylerin yoğun olarak doğal yaşama, çevreci davranışlara, organik beslenmeye motivasyonlarının daha yüksek olduğunu değerlendirebiliriz

Çevre sosyolojisinin doğuşu büyük ölçüde 1970'lerde yükselen modern çevre hareketiyle paralellik göstermektedir. ABD'de ve Batı Avrupa'da artan çevre kirliliği, enerji krizleri ve ekolojik felaketler, sosyal bilimlerin doğayı yeniden merkeze almasını zorunlu kılmıştır. Bu süreçte, Dunlap ve Catton'un (1979) geliştirdiği "Yeni Çevresel Paradigma" çevre sosyolojisinin kurucu metinlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Yazarlar, klasik sosyolojinin insan merkezci (antroposentrik) yaklaşımını eleştirerek, toplumsal süreçlerin ekolojik sınırlar içinde ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Onlara göre "insan toplumu doğadan ayrı, bağımsız bir sistem olarak görülemez; toplumsal yapılar ve kurumlar ekosistemle sürekli bir etkileşim içerisindedir" (Dunlap & Catton, 1979, s. 243).

Çevre sosyolojisinin gelişimi, aynı zamanda farklı teorik yaklaşımların tartışmalarıyla şekillenmiştir. 1980'lerden itibaren çevre sorunları, yalnızca teknik veya ekolojik bir mesele değil, aynı zamanda modernleşmenin bir yan ürünü olarak ele alınmaya başlanmıştır. Ulrich Beck'in (1992) Risk Toplumu Teorisi, çevre sorunlarını modern sanayileşmenin ürettiği yeni risk biçimleri olarak tanımlayarak çevre sosyolojisine güçlü bir katkı sunmuştur. Beck'e göre, "modern toplumlar kendi yarattıkları risklerle uğraşmak zorunda olan risk toplumlarına dönüşmüştür" (s. 21). Bu bakış açısı, çevre sosyolojisinin toplumsal eşitsizlikler, küresel riskler ve teknolojik gelişmelerle bağlantılı bir biçimde gelişmesine zemin hazırlamıştır.

1990'lı yıllarda ise çevre sosyolojisi, çevresel sorunların çözümüne yönelik daha pragmatik yaklaşımlarla zenginleşmiştir. Arthur Mol ve Gert Spaargaren'in geliştirdiği Ekolojik Modernizasyon Teorisi, çevre sorunlarının teknolojik yenilikler, çevre politikaları ve piyasa mekanizmaları aracılığıyla aşılabileceğini öne sürerek çevre sosyolojisini kalkınma tartışmalarıyla buluşturmuştur (Mol & Spaargaren, 2000). Bu yaklaşım, özellikle sanayileşmiş ülkelerde çevre dostu üretim süreçlerinin ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının artışıyla birlikte çevre sosyolojisinin daha uygulamalı bir yön kazanmasına katkı sağlamıştır.

Türkiye'de çevre sosyolojisinin gelişimi, Batı'daki kadar erken olmamış, ancak 1990'lı yıllardan itibaren özellikle sürdürülebilir kalkınma, çevre bilinci ve çevre hareketleri üzerine yapılan araştırmalarla hız kazanmıştır. Bozkurt ve Bıçkı'nın (2016) Dünya Değerler Araştırması verilerini kullanarak yaptıkları analizde, Türkiye toplumunda çevre bilincinin artmakta olduğu, ancak sosyo-demografik farklılıkların bu bilinci belirlemede etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu tür araştırmalar, çevre sosyolojisinin Türkiye'de özellikle sanayileşme ve toplumsal bilinç bağlamında geliştiğini göstermektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında artan üretim, teknolojik ilerlemeler, kentleşme ve tüketim kültürünün yaygınlaşması, çevresel krizleri hızlandırmıştır. 1960'lardan itibaren hava kirliliği, su kaynaklarının kirlenmesi, asit yağmurları ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi sorunlar, artık yalnızca bilim insanlarının değil, geniş toplum kesimlerinin de gündemine girmiştir. Rachel Carson'un 1962'de yayımlanan *Silent Spring* adlı eseri, çevresel duyarlılığın toplumsallaşmasında kritik bir dönüm noktası olmuştur.

1972'de yayımlanan *Limits to Growth* (Büyümenin Sınırları) raporu ise sınırsız ekonomik büyümenin çevresel maliyetlerini vurgulayarak çevre sosyolojisinin gelişiminde dönüm noktalarından biri olmuştur. Aynı yıl Birleşmiş Milletler'in Stockholm Çevre Konferansı, çevre sorunlarını küresel ölçekte siyasal gündemin merkezine taşımıştır.

Çevre sosyolojisinin kurumsallaşmasında Riley Dunlap ve William Catton'un geliştirdiği Yeni Ekolojik Paradigma önemli bir rol oynamıştır. Yeni Ekolojik Paradigma, insanı doğanın dışında ve ayrıcalıklı gören "İnsanın İstisnacılığı Paradigması"na karşı çıkarak, insan-doğa

ilişkisini bütüncül bir çerçevede ele almıştır. Buna göre insan toplulukları, doğal sistemlerin bir parçasıdır ve doğal kaynakların sınırlılığı, toplumsal yaşamı doğrudan etkiler.

1960'lar ve 70'lerde yükselen çevre hareketleri (örneğin ABD'de Yeşil Hareket, Avrupa'da nükleer karşıtı hareketler), çevre sosyolojisinin gelişiminde belirleyici olmuştur. Bu hareketler, çevre sorunlarını toplumsal bilinç düzeyine taşımış, sosyologların ekolojik krizleri toplumsal yapı, değerler ve kurumlarla birlikte analiz etmelerini teşvik etmiştir.

1.1. Çevre Sosyolojisinin Doğuşu ve Gelişimi

Çevre sosyolojisi, modern toplumlarda ortaya çıkan çevresel sorunların yalnızca teknik ya da ekolojik bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal yapılarla doğrudan ilişkili bir olgu olduğunu savunan bir sosyoloji alt disiplinidir. 20. yüzyılın ikinci yarısında hız kazanan sanayileşme, kentleşme ve tüketim artışı, doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırmış; çevresel bozulmalar küresel ölçekte görünür hale gelmiştir. Bu gelişmeler, çevre sorunlarının yalnızca doğa bilimleri çerçevesinde ele alınmasının yetersiz kaldığını göstermiş ve çevresel meselelerin toplumsal boyutunu inceleyen yeni bir disiplinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda yükselen çevre hareketleriyle yakından ilişkilidir. Bu dönemde çevresel kirlilik, doğal kaynakların hızla tükenmesi ve ekolojik dengenin bozulması, kamuoyunda ciddi tartışmalara neden olmuş; çevre politikaları ulusal ve uluslararası düzeyde gündeme taşınmıştır. Özellikle sanayi üretiminin yarattığı çevresel maliyetler, üretim ve tüketim ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Çevre sorunlarının sistematik bir biçimde incelenmesi gerekliliği, sosyoloji disiplininde insan–doğa ilişkisini merkeze alan yeni bir yaklaşımın gelişmesini sağlamıştır.

Klasik sosyoloji geleneği incelendiğinde, doğanın çoğu zaman toplumsal yapının arka planında konumlandırıldığı görülmektedir. Sanayi devrimi sonrasında şekillenen modernleşme paradigması, insan aklını ve teknolojik ilerlemeyi toplumsal gelişmenin temel unsuru olarak kabul etmiş; doğayı ise üzerinde tasarrufta bulunulabilecek bir kaynak olarak

değerlendirmiştir. Bu insan merkezci yaklaşım, uzun yıllar boyunca sosyolojik analizlerde baskın bir konumda olmuştur. Ancak çevresel krizlerin artışı, bu yaklaşımın sorgulanmasına yol açmış ve toplum ile doğa arasındaki ilişkinin karşılıklı bağımlılık temelinde yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Çevre sosyolojisinin gelişiminde etkili olan önemli tartışmalardan biri, modern toplumların kendi ürettikleri risklerle karşı karşıya kaldığı yönündeki yaklaşımdır. Modernleşme süreci, bir yandan refah artışı sağlarken diğer yandan çevresel risklerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Endüstriyel üretimin yarattığı hava, su ve toprak kirliliği; kimyasal atıklar; enerji üretim biçimleri ve doğal kaynakların aşırı kullanımı, toplumsal yaşamı doğrudan etkileyen risk alanları oluşturmuştur. Bu bağlamda çevre sosyolojisi, çevresel risklerin dağılımını, bu risklerin hangi toplumsal kesimler üzerinde yoğunlaştığını ve toplumsal eşitsizliklerle nasıl ilişkilendiğini incelemeye başlamıştır.

Çevre sosyolojisinin kuramsal gelişim sürecinde farklı perspektifler ön plana çıkmıştır. Marksist yaklaşım, çevresel sorunların temelinde kapitalist üretim ilişkilerinin bulunduğunu savunarak, doğanın metalaştırılması sürecine dikkat çekmiştir. Kapitalist sistemin sürekli büyüme ve kâr maksimizasyonu hedefi, doğal kaynakların sınırsızmış gibi kullanılmasına yol açmakta ve ekolojik tahribatı derinleştirmektedir. Bu perspektife göre çevresel kriz, bireysel davranışlardan ziyade üretim ilişkilerinin yapısal özellikleriyle ilişkilidir. Dolayısıyla çevresel sorunların çözümü de yalnızca teknik düzenlemelerle değil, üretim biçimlerinin sorgulanmasıyla mümkündür.

Bir diğer önemli yaklaşım olan dünya-sistem perspektifi, çevresel sorunları küresel eşitsizlikler çerçevesinde ele almaktadır. Küresel ekonomik sistem içerisinde merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasında işleyen eşitsiz değişim ilişkileri, çevresel yüklerin coğrafi olarak adaletsiz dağılımına neden olmaktadır. Sanayi üretiminin çevresel maliyetleri çoğu zaman çevre konumundaki bölgelere aktarılmakta; doğal kaynak çıkarımı ve atık üretimi bu bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu durum, çevresel sorunların yalnızca ulusal sınırlar içinde değerlendirilemeyeceğini, küresel ekonomik yapı ile birlikte analiz edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çevre sosyolojisinde öne çıkan bir diğer yaklaşım ise ekolojik modernizasyon paradigmasıdır. Bu yaklaşım, ekonomik büyüme ile çevre koruma arasında zorunlu bir çelişki bulunmadığını savunmakta; teknolojik yenilikler, kurumsal reformlar ve çevre politikaları aracılığıyla üretim süreçlerinin daha sürdürülebilir hale getirilebileceğini ileri sürmektedir. Bu perspektife göre çevresel dönüşüm, yalnızca sistem karşıtı hareketlerle değil, mevcut kurumsal yapıların dönüşümü yoluyla da mümkün olabilir. Bu bağlamda çevre politikaları, şirketlerin çevresel sorumluluk uygulamaları ve yeşil teknolojiler önemli araçlar olarak değerlendirilmektedir.

Çevre sosyolojisinin gelişim sürecinde sürdürülebilir kalkınma kavramı da merkezi bir yer edinmiştir. Sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları bir arada ele alan bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Özellikle sanayi üretimi bağlamında sürdürülebilirlik, üretim süreçlerinin çevresel etkilerinin azaltılması, kaynak verimliliğinin artırılması ve atık yönetiminin iyileştirilmesi gibi uygulamaları içermektedir. Bu noktada çevre sosyolojisi, sürdürülebilirlik politikalarının toplumsal kabulünü, kurumsal uygulamalarını ve bireysel davranışlarla ilişkisini analiz etmektedir.

Çevre sosyolojisinin gelişiminde mikro düzey çalışmaların da önemli bir yeri bulunmaktadır. Bireylerin çevresel bilinç düzeyleri, çevreye ilişkin tutumları ve günlük yaşam pratikleri, çevresel dönüşüm süreçlerinin başarısında belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Çevresel farkındalık, yalnızca bilgi düzeyiyle sınırlı olmayıp, değerler sistemi ve toplumsal normlarla yakından ilişkilidir. Bu nedenle çevre sosyolojisi, çevresel davranışların toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini ve hangi faktörler tarafından şekillendirildiğini incelemektedir.

Türkiye bağlamında çevre sosyolojisi çalışmaları, sanayileşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte önem kazanmıştır. Organize sanayi bölgelerinin yaygınlaşması, üretim kapasitesinin artması ve kentleşme süreçleri, çevresel etkilerin daha görünür hale gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda çevresel bilinç ve sürdürülebilir üretim uygulamaları, hem kurumsal politikalar hem de çalışanların tutum ve davranışları açısından analiz edilmesi gereken bir alan haline gelmiştir. Özellikle sanayi sektöründe çalışan bireylerin çevresel farkındalık düzeyleri, sürdürülebilirlik uygulamalarının sahadaki karşılığını anlamak açısından önem taşımaktadır.

1.2. Sosyolojik Yaklaşımların Çevre Sosyolojisine Katkıları

Çevre sosyolojisi, insan–doğa ilişkisini yalnızca çevresel sorunlar bağlamında değil, aynı zamanda toplumsal yapı, üretim ilişkileri, güç dengeleri ve kültürel değerler çerçevesinde ele alan disiplinler arası bir alan olarak gelişmiştir. Bu gelişim sürecinde farklı sosyolojik yaklaşımlar, çevresel sorunların nedenlerini, sonuçlarını ve çözüm yollarını farklı perspektiflerden analiz ederek çevre sosyolojisinin kuramsal zeminini güçlendirmiştir. Klasik sosyolojinin modernleşme, sanayileşme ve toplumsal değişim üzerine geliştirdiği kavramsal çerçeveler; çağdaş sosyolojinin risk, küreselleşme, eşitsizlik ve sürdürülebilirlik tartışmalarıyla birleşerek çevre sosyolojisine çok boyutlu bir bakış açısı kazandırmıştır.

Özellikle üretim ilişkilerine odaklanan yapısal yaklaşımlar, çevresel krizlerin ekonomik sistemle bağlantısını ortaya koyarken; küresel eşitsizlikleri temel alan perspektifler, çevresel yüklerin coğrafi ve toplumsal dağılımına dikkat çekmiştir. Bunun yanında modernleşme ve teknoloji merkezli yaklaşımlar, çevresel sorunların çözümünde kurumsal reformların ve teknolojik dönüşümün rolünü tartışmaya açmıştır. Böylece çevre sosyolojisi, farklı sosyolojik teorilerin katkısıyla hem eleştirel hem de çözüm odaklı bir çerçeve geliştirmiştir.

Bu bölümde, çevre sosyolojisinin kuramsal gelişimine katkı sağlayan başlıca sosyolojik yaklaşımlar ele alınarak, çevresel sorunların toplumsal bağlamda nasıl kavramsallaştırıldığı ve analiz edildiği tartışılacaktır.

1.2.1 Marksist Çevre Sosyolojisi

Marksist çevre sosyolojisi, Karl Marx'ın kapitalizm eleştirisini çevre sorunları bağlamında yeniden yorumlayan eleştirel bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temel varsayımı, çevresel krizlerin bireysel tercihlerden ya da yanlış çevre bilincinden ziyade, kapitalist üretim ilişkilerinin yapısal sonuçları olduğudur. Marx'ın analizleri doğrudan çevre sorunlarına odaklanmasa da doğa–toplum ilişkisine dair kavramları günümüz çevre sosyolojisi için güçlü bir teorik zemin sunmaktadır.

Marksist çevre sosyolojisinin merkezinde yer alan kavramlardan biri metabolik yarık (metabolic rift) kavramıdır. Marx, kapitalist üretim tarzının insan toplumları ile doğa arasındaki karşılıklı madde alışverişini bozduğunu ifade eder. Marx bu durumu şu şekilde açıklar:

"Kapitalist üretim, toprağın kalıcı verimliliğini yok eder ve insan ile doğa arasındaki metabolik etkileşimi bozar" (Marx, 1867/2015).

Metabolik yarık kavramı, kapitalizmin doğanın kendini yenileme döngüsünü kesintiye uğratmasını ifade eder. Tarımsal üretimde toprağın besleyici öğelerinin tüketilmesine rağmen geri kazandırılmaması, doğa ile toplum arasındaki bu yarığın derinleşmesine örnek olarak gösterilebilir. John Bellamy Foster, Marx'ın bu kavramını çevre sosyolojisi bağlamında geliştirerek şu şekilde yorumlar:

"Metabolik yarık, kapitalizmin ekolojik krizlerinin temelinde yatan yapısal kopuşu tanımlar" (Foster, 1990, s. 380).

Marksist teorinin temel kavramlarından biri olan artı-değer, çevre sosyolojisi bağlamında hem emeğin hem de doğanın sömürülmesi üzerinden yeniden ele alınmaktadır. Kapitalist sistem, kârı maksimize etmek amacıyla emek gücünü olduğu kadar doğal kaynakları da sürekli ve yoğun biçimde kullanır. Marx bu süreci şöyle ifade eder:

"Kapitalizm, yalnızca işçinin emeğini değil, aynı zamanda toprağın canlı güçlerini de tüketir" (Marx, 1867/2015, s. 638).

Bu bağlamda doğa, kapitalist üretim içinde "sınırsız" bir kaynak gibi ele alınmakta; bu yaklaşım çevresel tahribatı hızlandırmaktadır. Marksist bakış açısına göre ekolojik kriz, kapitalizmin bir sapması değil, yapısal bir sonucudur. Bu nedenle kapitalist üretim tarzı sürdüğü sürece, gerçek anlamda çevresel sürdürülebilirlik mümkün değildir (Foster, Clark & York, 2010).

Marksist çevre sosyolojisi, çevre sorunlarını ekonomik eşitsizlikler ve sınıf ilişkileri temelinde yorumlar. Kapitalist sistemde çevre kirliliğinin yükünü çoğunlukla işçi sınıfı ve

yoksul bölgeler taşımaktadır. Bu durum, çevresel adaletsizlik kavramı ile açıklanır. Foster bu eşitsizliği şu şekilde özetler:

"Ekolojik yıkımın maliyetleri sistematik olarak alt sınıflara ve çevresel olarak kırılgan bölgelere aktarılır" (Foster, 2002, s. 11).

Üretim ve tüketim ilişkileri bağlamında kapitalizm, aşırı üretimi ve tüketimi teşvik ederek ekolojik yıkımı derinleştirir. Marksist yaklaşıma göre çevreci hareketlerin işçi sınıfı mücadeleleriyle kesişmesi, kapitalizmin ekolojik krizlerine karşı geliştirilebilecek en güçlü toplumsal direniş biçimlerinden biridir.

Marksist çerçeveden bu tezin ele aldığı soruna bakıldığında, Kayseri gibi sanayi kentlerinde ortaya çıkan çevre sorunları (hava kirliliği, enerji tüketimi, atık yönetimi) doğrudan üretim tarzı ile ilişkilidir. Marksist yaklaşıma göre bu sorunlar üretimin "yan etkileri" değil, kapitalist üretim tarzının zorunlu sonuçlarıdır. İşletmelerin çevreci üretime yönelmesi çoğu zaman gönüllü bir çevre bilincinden değil, pazar baskısı ve rekabet koşullarından kaynaklanmaktadır. Bu durum, Marksist teoriye göre kapitalizmin yeni bir uyum ve meşrulaştırma stratejisi olarak değerlendirilmektedir.

Enerji verimliliği, geri dönüşüm ve karbon ticareti gibi uygulamalar çevre dostu politikalar olarak sunulsa da Marksist çevre sosyologları bu uygulamaların doğanın metalaştırılmasının yeni biçimleri olabileceğini savunmaktadır.

Türkiye'de sanayi üretiminde çevreci uygulamaların gelişimi büyük ölçüde dış baskılar (Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı, uluslararası rekabet) ve kamu düzenlemeleriyle şekillenmektedir. Marksist yaklaşım, bu tür uygulamaların gerçek anlamda bir ekolojik dönüşümden ziyade, kapitalist sistemin kendini yeniden üretme mekanizmaları olduğunu savunur.

Bununla birlikte Marksist çevre sosyolojisi eleştirilere de açıktır. Çevre sorunlarını yalnızca kapitalizmle açıklamak, kültürel ve bireysel boyutları göz ardı edebilmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmelerin ve ekolojik modernizasyon çabalarının etkisinin yeterince hesaba katılmadığı ileri sürülmektedir. Sosyalist geçmişe sahip ülkelerde yaşanan çevresel krizler ise Marksist yaklaşım açısından önemli bir eleştirel sınav niteliği taşımaktadır.

1.2.2. Dünya-Sistem Teorisi

Immanuel Wallerstein'ın geliştirdiği Dünya-Sistem Teorisi, modern toplumsal yapıları ulus-devlet sınırlarının ötesinde, küresel kapitalist sistem çerçevesinde ele alan makro-sosyolojik bir yaklaşımdır. Wallerstein bu yaklaşımı şu şekilde temellendirir:

"Modern dünya, birbirinden bağımsız ulusal ekonomilerden değil, tek bir kapitalist dünya-ekonomisinden oluşur" (Wallerstein, 1974).

Bu bağlamda Dünya-Sistem Teorisi, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin yalnızca tek tek ülkeler üzerinden değil, küresel ölçekte karşılıklı bağımlılık ilişkileri üzerinden analiz edilmesi gerektiğini savunur. Teoriye göre dünya sistemi, tarihsel olarak kapitalizmin yayılmasıyla birlikte oluşmuş ve ülkeler arasında eşitsiz bir iş bölümü yaratmıştır.

Wallerstein bu eşitsizliği üçlü bir yapı üzerinden açıklar:

Çekirdek (core) ülkeler, yüksek teknolojiye sahip üretim yapan, sermaye yoğun sektörlerde uzmanlaşmış ve küresel sistemden en fazla faydayı sağlayan ülkelerdir. Çevre (periphery) ülkeler, emek ve hammadde yoğun üretim yapan, düşük ücretli iş gücüne dayanan ve sistem içinde dezavantajlı konumda bulunan ülkelerdir. Yarı-çevre (semi-periphery) ülkeler ise bu iki uç arasında yer alır hem sömürülen hem de sınırlı ölçüde sömüren bir konuma sahiptir.

Wallerstein'a göre bu hiyerarşik yapı tesadüfi değil, kapitalist dünya-ekonomisinin sürekliliğini sağlayan yapısal bir mekanizmadır. Çekirdek ülkeler, çevre ülkelerin emeği ve kaynakları üzerinden ekonomik üstünlüklerini korurken, yarı-çevre ülkeler sistemin istikrarını sağlayan bir tampon bölge işlevi görür (Wallerstein, 2004).

Bu yönüyle Dünya-Sistem Teorisi, küresel eşitsizlikleri yalnızca "az gelişmişlik" ya da "geri kalmışlık" kavramlarıyla değil, tarihsel, yapısal ve ilişkisel bir çerçevede ele alarak açıklamaktadır.

Çekirdek ülkeler, çevre ülkelerin doğal kaynaklarını sömürürken, atıklarını ve kirletici üretim süreçlerini bu bölgelere taşır. Çevre ülkeler, çekirdek ülkelerin ekonomik refahını sürdürmesi

için ekolojik maliyetleri öder. Çekirdek ülkelerin tüketim alışkanlıkları, küresel ölçekte ekolojik krizin ana tetikleyicisi sayılabilir.

Türkiye'nin bu sisteme göre konumuna bakacak olursak Türkiye, genellikle yarı-çevre kategorisinde değerlendirilmektedir. Yani hem gelişmiş ülkelere hammadde ve ucuz işgücü sağlayan, hem de çevre ülkeler üzerinde ekonomik baskı kuran bir yapıdadır. Kayseri'deki endüstri, mobilya, tekstil ve metal sektörlerinde ihracata dayalı üretim yaygındır. Bu üretim, düşük maliyetli işgücü ve yoğun enerji tüketimi üzerinden gerçekleşmektedir. Dünya-sistem teorisine göre bu durum, Türkiye'nin çevresel yükü daha fazla üstlenmesi anlamına gelir.

Dünya-sistem perspektifinde endüstride çevreci tutumların gelişmesi, yalnızca yerel politikalarla değil, küresel ekonomik sistemin yeniden düzenlenmesiyle mümkündür. Türkiye özelinde baktığımızda; Avrupa Birliği'nin Yeşil Mutabakatı ile Türk sanayisi daha çevreci üretime yönelmiştir. Çekirdek ülkelerin koyduğu çevre standartları, yarı-çevre ülkelerde ekolojik modernizasyonu tetikleyici bir etkiye sahip olabilir. Çekirdek-çevre ayrımının günümüzde küreselleşme ve teknolojik gelişmeler karşısında esnekleştiği öne sürülür. Çevre sosyolojisi açısından, bu teori güçlü bir makro çerçeve sunsa da mikro düzeyde (işyeri, birey, topluluk) çevresel pratikleri açıklamakta yetersiz kaldığını söyleyebiliriz.

1.2.3. Risk Toplumu Teorisi (Ulrich Beck, 1986)

Risk Toplumu Teorisi, Alman sosyolog Ulrich Beck'in 1986 yılında yayımladığı *Risk Society: Towards a New Modernity* adlı eseriyle sosyoloji literatürüne kazandırılmıştır. Beck, modern toplumu klasik sanayi toplumundan ayıran temel unsurun, ürettiği risklerin niteliği olduğunu vurgular. Ona göre:

"Sanayi toplumunun mantığı zenginliğin üretimine dayanırken, risk toplumunun mantığı risklerin üretimi ve dağılımına dayanır" (Beck, 1992: 19).

Bu bağlamda modernleşme süreci, bilimsel ve teknolojik ilerlemeler sayesinde yaşamı kolaylaştırmış olsa da aynı zamanda küresel, görünmez ve öngörülmesi güç riskler yaratmıştır. Nükleer kazalar, iklim değişikliği, kimyasal atıklar ve genetik mühendisliği gibi

riskler, Beck'e göre modern sanayileşmenin kaçınılmaz yan ürünleridir. Beck bu durumu şu şekilde ifade eder:

"Modern toplum, kendi ilerlemesinin yan etkileriyle yüzleşmek zorunda kalan bir toplumdur" (Beck, 1986, s. 21).

Risk toplumu yaklaşımında çevresel riskler yalnızca yerel düzeyde değil, ulusal sınırları aşan küresel tehditler olarak ele alınır. Atmosferde sera gazı birikimi, asit yağmurları ve deniz kirliliği gibi çevresel sorunlar, risklerin mekânsal olarak sınır tanımadığını göstermektedir. Beck'e göre bu durum, modern toplumda risklerin "demokratikleştiği" izlenimini verse de, gerçekte risklere maruz kalma eşit değildir:

"Riskler küreseldir; ancak risklere maruz kalma toplumsal olarak eşitsiz dağılır" (Beck, 1992, s.35). Beck'e göre riskler küresel ölçekte yaygınlaşsa da risklere maruz kalma toplumsal olarak eşitsiz dağılmaktadır (Beck, 1992, s. 35).

Bilim, riskleri tanımlama ve çözme kapasitesine sahip olmakla birlikte, aynı zamanda bu risklerin bizzat kaynağıdır. Yani Beck (1986, s. 183), bilimsel ve teknolojik ilerlemenin aynı anda hem riskleri kontrol etmeyi vaat ettiğini hem de yeni riskler ürettiğini vurgulamaktadır. Beck, modern toplumun temel çelişkisini şu sözlerle açıklar:

"Bilimsel ve teknolojik ilerleme, bir yandan riskleri kontrol etmeyi vaat ederken, diğer yandan yeni riskler üretir" (Beck, 1986, s. 183).

Bu nedenle modern toplum, "bilimin ürettiği riskleri yine bilim aracılığıyla çözmeye çalışan" refleksif bir yapıya sahiptir. Risk toplumu yaklaşımı, çevre sorunlarını bireysel ya da yerel meseleler olmaktan çıkararak küresel ölçekte ele alır. Beck'e göre çevresel riskler yalnızca doğayı değil; toplumsal eşitsizlikleri, sağlık koşullarını, ekonomik ilişkileri ve siyasal düzeni de doğrudan etkiler.

Çevre sosyolojisi bu çerçevede, risklerin toplumsal dağılımına odaklanır. Özellikle düşük gelirli grupların çevresel risklere daha fazla maruz kalması, risk toplumunun sınıfsal boyutunu ortaya koymaktadır. Beck bu durumu "risklerin sınıfsal yoğunlaşması" olarak tanımlar (Beck, 1992).

Sanayi üretimi süreçlerinde ortaya çıkan atık gazlar, zehirli kimyasallar ve fosil yakıt kullanımı, toplum sağlığı açısından ciddi riskler yaratmaktadır. Örneğin Kayseri gibi sanayi merkezlerinde, mobilya sektöründe kullanılan solventler ya da tekstil sektöründeki boya ve kimyasal maddeler hem işçilerin sağlığı hem de çevre açısından önemli risk faktörleri oluşturmaktadır. Türkiye genelinde olduğu gibi Kayseri'de de sanayi bölgelerinin çevresinde gecekondu türü yapılaşmaların yoğunlaşması, çevresel risklerden öncelikle düşük gelirli grupların etkilendiğini göstermektedir. Bu durum, Beck'in risklerin toplumsal olarak eşitsiz dağıldığına ilişkin tespitleriyle örtüşmektedir.

Risk toplumu yaklaşımı, işletmelerin yalnızca kâr maksimizasyonu değil, aynı zamanda risk minimizasyonu odaklı bir üretim anlayışı benimsemelerini gerekli kılar. Bu doğrultuda iş sağlığı ve güvenliği politikaları, çevresel etki değerlendirmeleri ve sürdürülebilir üretim standartları giderek yaygınlaşmaktadır. Ancak teoriye yönelik eleştiriler de mevcuttur. Özellikle Beck'in riskleri "yeni" olarak tanımlaması eleştirilmiş; riskin modern öncesi toplumlarda da var olduğu, ancak farklı biçimlerde deneyimlendiği savunulmuştur. Douglas'a göre risk modernliğin icadı değildir; toplumlar her dönemde tehlikeyi kültürel çerçeveler içinde anlamlandırmıştır (Douglas, 1992, s. 40). Bu eleştiriyi Mary Douglas şu şekilde dile getirir:

"Risk, modernliğin icadı değildir; toplumlar her dönemde tehlikeyi kültürel çerçeveler içinde anlamlandırmıştır" (Douglas, 1992. S, 40).

2.2.4. Ekolojik Modernizasyon Teorisi (Ecological Modernization Theory)

Ekolojik Modernizasyon Paradigması, ekonomik büyüme ile çevre koruma arasında zorunlu bir çelişki olmadığını savunan bir yaklaşımdır. Bu paradigma, çevresel sorunların teknolojik yenilikler ve endüstriyel süreçlerin "yeşillenmesi" yoluyla azaltılabileceğini ve bu sayede sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olduğunu ileri sürer. Mol bu yaklaşımı şu şekilde ifade eder:

"Ekolojik modernizasyon, çevresel iyileşmenin modern üretim süreçleri ve teknolojik yenilikler aracılığıyla sağlanabileceğini savunur" (Mol, 200. S, 57).

Bu çerçevede endüstriyel üretim alanında geliştirilen sürdürülebilirlik alışkanlıkları, Ekolojik Modernizasyon Paradigması ışığında değerlendirilebilir.

Ekolojik Modernizasyon Paradigması, 1980'li yıllarda Almanya ve Hollanda'da çevre politikaları üzerine çalışan akademisyenler tarafından geliştirilmiştir. Özellikle Joseph Huber, Martin Jänicke ve Arthur Mol, bu paradigmanın kurucu isimleri arasında yer almaktadır. Bu yaklaşım, çevre sosyolojisinin erken döneminde hâkim olan yapısalcı ve sistem eleştirisi odaklı paradigmalara kıyasla daha uyumcu (reformist) bir karakter taşır. Huber bu yaklaşımı şu sözlerle özetler:

"Ekolojik modernizasyon, sanayi toplumunun çevresel sorunlarını yine modernleşmenin araçlarıyla çözmeyi amaçlayan bir reform sürecidir" (Huber, 1982. S, 15).

Catton ve Dunlap'ın (1978) geliştirdiği Yeni Çevreci Paradigma, insanın doğa üzerindeki etkisini sınırlandırması gerektiğini savunurken; Ekolojik Modernizasyon Teorisi, insan–doğa ilişkisini modernizasyon sürecinin bir parçası olarak yeniden düzenlemeyi hedefler. Bu yaklaşımda çevresel sorunların çözümü, sanayileşmenin geriletilmesinden ziyade dönüştürülmesi üzerinden ele alınır. Jänicke bu noktada şunları vurgular:

"Çevresel sorunların çözümü, teknolojik gelişim, kurumsal öğrenme ve üretim tarzlarının yeniden yapılandırılmasını gerektirir" (Jänicke, 1990. S, 29).

Ekolojik modernizasyon yaklaşımı, çevresel sorunları modern kapitalist toplumların kendi iç dinamikleriyle çözülebilir meseleler olarak görür. Geleneksel çevreci yaklaşımların aksine, sanayileşmeyi, teknolojiyi ve piyasa mekanizmalarını sorunun kaynağı olarak değil, çözümün bir parçası olarak kabul eder. Mol ve Sonnenfeld bu durumu şu şekilde ifade eder:

"Ekolojik modernizasyon, çevresel zararın azaltılmasının ancak ekonomik kalkınma ve çevre koruma hedeflerinin birlikte yürütülmesiyle mümkün olabileceğini savunur" (Mol & Sonnenfeld, 2000. S, 6).

Ekolojik Modernizasyon Teorisi, 1980'li yıllarda özellikle Almanya ve Hollanda'da ortaya çıkmış ve çevre sosyolojisi içinde önemli bir paradigma haline gelmiştir (Mol, 1995; Spaargaren & Mol, 1992). Teoriye göre çevre sorunları, ekonomik büyüme ve endüstriyel

gelişmeyle zorunlu olarak çelişmez; aksine doğru politikalar, kurumsal düzenlemeler ve teknolojik dönüşümler aracılığıyla çevre koruma ile ekonomik kalkınma birbirini tamamlayabilir.

Teorinin temel varsayımları arasında teknolojik inovasyon merkezi bir yer tutar. Çevre sorunlarının, temiz üretim süreçleri, yenilenebilir enerji kaynakları ve çevre dostu teknolojiler yoluyla çözülebileceği savunulur. Aynı zamanda devlet, özel sektör ve sivil toplum arasındaki iş birliği, çevresel düzenlemelerin başarısı açısından kritik önemdedir. Spaargaren ve Mol bu durumu şu şekilde açıklar:

"Ekolojik modernizasyon, çevresel reformların yalnızca devlet eliyle değil, piyasa aktörleri ve sivil toplumun katılımıyla gerçekleşebileceğini öne sürer" (Spaargaren & Mol, 1992: 334).

Bu bağlamda çevre dostu üretim, yalnızca ekolojik fayda sağlamakla kalmaz; işletmelere uzun vadede rekabet avantajı da kazandırır. Ekolojik modernizasyon yaklaşımı, çevre sorunlarının çözümünde yalnızca devletin değil, işletmelerin ve bireylerin de aktif sorumluluk üstlenmesi gerektiğini savunur.

Ekolojik Modernizasyon Teorisi, çevre sorunlarını toplumsal yapı, kurumlar ve teknoloji arasındaki ilişkiler çerçevesinde ele alır. Çevre bilincinin artmasıyla birlikte endüstride "yeşil üretim", "sürdürülebilir sanayi" ve "çevre dostu inovasyon" gibi uygulamaların yaygınlaşması, bu teorinin pratikteki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Sanayi işletmelerinin çevre yönetim sistemleri (örneğin ISO 14001) geliştirmesi hem çevresel sorumlulukların yerine getirilmesini hem de piyasa avantajı elde edilmesini sağlamaktadır. Atık yönetimi, geri dönüşüm ve enerji verimliliği uygulamaları, ekolojik modernizasyonun tipik örnekleri arasında yer almaktadır.

Devlet politikaları (örneğin karbon vergileri ve emisyon ticaret sistemleri), özel sektörün çevre dostu teknolojilere yatırım yapmasını teşvik etmektedir. Toplumsal düzeyde ise tüketicilerin çevre bilincinin artması, işletmeleri "yeşil ürün" ve "sürdürülebilir üretim" yönünde dönüştürmektedir.

Bununla birlikte Ekolojik Modernizasyon Teorisi çeşitli eleştirilere de maruz kalmaktadır. En temel eleştirilerden biri, teorinin teknolojik çözümlere aşırı güven duymasıdır. Çevre

sorunlarının yalnızca teknolojik yeniliklerle değil, aynı zamanda tüketim alışkanlıklarının ve toplumsal değerlerin dönüşümüyle aşılabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde sermaye ve teknoloji yetersizlikleri nedeniyle ekolojik modernizasyon uygulamalarının sınırlı kaldığı belirtilmektedir (Buttel, 2000).

1.3.Türkiye Sanayisi Bağlamında Çevre Sosyolojisi Kuramlarının Sosyolojik Tartışması

Türkiye'de sanayi, özellikle 1980 sonrası neoliberal politikaların etkisiyle hızla küresel pazarlara entegre olmuş, ihracata dayalı büyüme modeliyle şekillenmiştir. Bu süreç, üretim kapasitesinin artışıyla birlikte çevresel sorunların da yoğunlaşmasına yol açmıştır. Kaynakların aşırı tüketimi, enerji yoğun üretim biçimleri ve atık yönetimindeki yetersizlikler yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri de derinleştirmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de çevre sorunlarını anlamak için yalnızca teknik çözümler değil, toplumsal ilişkilerin doğasını da açıklayan kuramsal bir perspektife ihtiyaç vardır.

Bu bağlamda Marksist çevre sosyolojisi, kapitalist üretim ilişkilerinin doğa üzerindeki tahakkümünü vurgulayarak önemli bir açıklama gücü sunmaktadır. Türkiye'de çevresel maliyetlerin çoğunlukla işçi sınıfına ve kırsal kesimlere yüklenmesi, ekolojik tahribatın sermaye birikimiyle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Ancak bu yaklaşım, son yıllarda gelişen çevre politikaları, karbon nötr hedefleri ve sanayideki teknolojik dönüşüm çabalarını açıklamada tek başına yeterli değildir.

Bir diğer perspektif olan Dünya-Sistem Teorisi, Türkiye'nin küresel ekonomi içindeki yarı-çevre konumunu ön plana çıkarır. Avrupa Birliği'nin "Yeşil Mutabakat" gibi çevresel düzenlemeleri Türkiye sanayisini doğrudan etkilemekte, çevre politikaları çoğu zaman dışsal baskılarla şekillenmektedir. Bu, özellikle tekstil ve otomotiv sektörlerinde açıkça gözlemlenmektedir. Ancak Dünya-Sistem yaklaşımı, Türkiye'nin içsel toplumsal hareketlerini, çevreci sivil toplumun yükselişini ve yerel aktörlerin rolünü ihmal etmektedir.

Öte yandan Beck'in "Risk Toplumu" teorisi, sanayileşmenin ortaya çıkardığı belirsizliklere dikkat çeker. Türkiye'de hava kirliliği, iklim değişikliğine bağlı kuraklık ve sanayi kazaları

toplumda yaygın bir risk algısı yaratmaktadır. Ancak bu risklerin yönetiminde şeffaflık ve toplumsal katılım eksikliği gözlemlenmektedir. Bu noktada Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı devreye girmekte; devlet, sanayi aktörleri ve yurttaşlar arasında rasyonel ve katılımcı bir çevre söyleminin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Tüm bu kuramlar değerlendirildiğinde, Türkiye sanayisinin mevcut dinamiklerini en iyi açıklayan yaklaşımın Ekolojik Modernizasyon Teorisi olduğu söylenebilir. Çünkü bu teori, çevre sorunlarını yalnızca kapitalizmin bir yan ürünü olarak değil, aynı zamanda teknolojik inovasyon, devlet politikaları ve piyasa düzenlemeleriyle çözülebilecek bir alan olarak görmektedir. Türkiye'de son yıllarda artan yenilenebilir enerji yatırımları, karbon ayak izini azaltma girişimleri, yeşil sertifikasyon süreçleri ve özellikle Avrupa pazarına uyum sağlama çabaları bu perspektifle daha anlamlı hale gelmektedir.

Türkiye sanayisinin çevreyle olan ilişkisi çok boyutlu bir çerçevede ele alınmalıdır. Marksist ve Dünya-Sistemci yaklaşımlar, sermaye birikimi ve küresel bağımlılık ilişkilerini açığa çıkarırken; Risk Toplumu ve çevresel risklerin yönetimi ve iletişim süreçlerinin önemini vurgular. Ancak bütün bu açıklamaları pratik düzeyde politika ve sanayi stratejilerine bağlama imkânı sağlayan yaklaşım, Ekolojik Modernizasyon Teorisi'dir. Türkiye'nin sanayi politikaları, sürdürülebilirlik hedeflerini hayata geçirebilmek için tam da bu kuramsal çerçevenin öngördüğü gibi teknoloji, politika ve toplumsal katılımın birlikte işler hale getirilmesine ihtiyaç duymaktadır.

1.4.Türkiye Sanayisi ve Ekolojik Modernizasyon Teorisi: Bir Uygulanabilirlik Tartışması

Ekolojik Modernizasyon Teorisi, çevresel sorunların ekonomik büyüme ve teknolojik ilerleme süreçleriyle uyumlu bir biçimde çözülebileceğini öne sürmektedir. Bu teoriye göre, modern sanayi toplumlarında çevreye duyarlı teknolojiler, kurumsal düzenlemeler ve toplumsal bilinç, çevresel sorunları aşmada önemli fırsatlar sunmaktadır (Mol & Spaargaren, 2000). Türkiye bağlamında ise bu yaklaşım, sanayileşme sürecinin hızla geliştiği Kayseri ve Bursa gibi kentlerde somut bir tartışma alanı bulmaktadır.

Bursa, otomotiv ve tekstil sektörlerinde uluslararası ölçekte önemli bir üretim merkezidir. Bu bağlamda Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin öngördüğü çevre dostu teknolojilerin benimsenmesi açısından dikkat çekici örnekler barındırmaktadır. Özellikle otomotiv sektöründe ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri ve enerji verimliliği uygulamaları giderek yaygınlaşmıştır. Demirhan'ın (2004) araştırmasında da belirtildiği gibi, "çevre yönetim sistemleriyle işletmeler, atıkların azaltılması, geri kazanım oranlarının artırılması ve çalışanlarda çevre bilincinin yaygınlaştırılması süreçlerini sistematik bir hale getirmektedirler" (s. 87). Bursa'da faaliyet gösteren büyük otomotiv firmalarının çevresel standartlara uyum çabaları, Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin sanayide uygulanabilir olduğuna dair güçlü bir örnek sunmaktadır. Ancak küçük ve orta ölçekli tekstil işletmeleri açısından aynı dönüşümün maliyetli olduğu ve çoğu zaman yüzeysel kaldığı da görülmektedir.

Kayseri ise mobilya, metal ve tekstil sektörlerinde öne çıkan bir sanayi kentidir. Kayseri'de yapılan saha araştırmaları, çevreci tutumların özellikle mobilya sektöründe yavaş yavaş yaygınlaştığını göstermektedir. Örneğin, bazı mobilya üreticileri enerji tasarruflu üretim yöntemlerine yönelmekte ve atık yönetimi uygulamaları geliştirmektedir. Ancak Bozkurt ve Bıçkı'nın (2016) Dünya Değerler Araştırması üzerinden yaptıkları analizde görüldüğü üzere, Türkiye'de çevre bilincinin sosyo-demografik farklılıklarla şekillenmesi, bu tür uygulamaların toplum genelinde güçlü bir talep olarak ortaya çıkmasını engellemektedir. Yazarlar bu durumu şu sözlerle özetlemektedir: "Toplumun çok büyük bir bölümü mevcut çevre sorunlarının farkındadır; ancak sosyo-demografik değişkenler, çevre bilincinin düzeyini belirlemede kritik rol oynamaktadır" (Bozkurt & Bıçkı, 2016, s. 54). Kayseri'de çevreci üretim girişimlerinin çoğu, toplumsal baskıdan ziyade ihracat yapan firmaların dış ticaret standartlarına uyma zorunluluğu ile ilişkilidir.

Bununla birlikte, her iki kentte de yerel yönetimlerin ve organize sanayi bölgelerinin çevreci tutumların gelişmesinde önemli roller oynadığı görülmektedir. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin "Yeşil Bursa" söylemi ile yürüttüğü çevre projeleri, kentte çevresel farkındalığı artırmayı hedeflemektedir. Kayseri'de ise Organize Sanayi Bölgesi'nde kurulan atık su arıtma tesisleri, sanayi işletmelerinin çevre standartlarına uyum sağlaması için somut

adımlar arasında yer almaktadır. Civelek'in (2006) İskenderun üzerine yaptığı çalışmada dile getirdiği "düzenlemelerin kâğıt üzerinde kalması" problemi, bu iki kentte de zaman zaman gözlemlense de belediyelerin ve OSB yönetimlerinin doğrudan müdahaleleri bu boşluğu kısmen doldurmaktadır (Civelek, 2006).

Sonuç olarak, Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin öngördüğü çevreci dönüşüm, Türkiye'de özellikle Kayseri ve Bursa gibi sanayi kentlerinde parçalı biçimde hayata geçirilmektedir. Büyük ölçekli sanayi kuruluşları uluslararası piyasa baskılarıyla çevreci uygulamalara yönelirken, küçük işletmeler için bu dönüşüm maliyet ve rekabet baskısı nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte yerel yönetimlerin ve organize sanayi bölgelerinin çevre dostu uygulamaları desteklemesi, Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin Türkiye'de uygulanabilir olduğunu gösteren olumlu gelişmeler arasında sayılabilir. Ancak bu sürecin kalıcı ve bütüncül olabilmesi, yalnızca dışsal baskılarla değil, aynı zamanda toplumsal çevre bilincinin güçlenmesi ve içsel bir çevre kültürünün gelişmesiyle mümkün olacaktır.

1.4.1. Teknoloji ve Yenilik Yoluyla Çevresel Sorunların Çözümü

Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin en önemli vurgularından biri, çevresel sorunların yeni teknolojiler, temiz üretim ve enerji verimliliği sayesinde aşılabileceğidir. Türkiye'de son yıllarda yenilenebilir enerji yatırımlarında (özellikle güneş ve rüzgâr) artış görülmesi, ayrıca sanayide enerji verimliliği projelerinin teşvik edilmesi bu kuramla bağdaşmaktadır. Örneğin, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın "Verimlilik Artırıcı Proje (VAP)" destekleri, fabrikaların daha az enerji ve hammadde kullanarak üretim yapmasını teşvik etmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022). Bu politika, Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin "ekolojik rasyonalite" anlayışını somutlaştırmaktadır.

Yine bu bağlamda Türkiye sanayisinde son yıllarda enerji verimliliği, atık yönetimi ve yenilenebilir enerji yatırımları gibi alanlarda önemli gelişmeler gözlenmektedir. Özellikle Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) yürütülen "Yeşil OSB" projeleri, üretim süreçlerinde enerji tüketimini düşürmeye, atıkların geri kazanımını artırmaya ve karbon ayak izini azaltmaya yönelik uygulamalardır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023).

Örneğin, Kayseri OSB'nin Güneş Enerji Santrali (GES) yatırımı, bölgedeki sanayi tesislerinin elektrik ihtiyacının büyük bölümünü yenilenebilir kaynaklardan karşılayarak hem maliyet avantajı hem de çevresel fayda sağlamaktadır. Bu tür uygulamalar, teknolojik inovasyonun çevresel sürdürülebilirliği ekonomik büyüme ile bütünleştirebileceğinin göstergesidir. Bununla birlikte, bu dönüşümün tüm sanayi sektörlerine yaygınlaştırılması, sadece teknik kapasiteye değil, aynı zamanda kurumsal iradeye ve devlet teşvik politikalarına da bağlıdır.

1.4.2. Devletin Düzenleyici Rolü ve AB Uyum Süreci

Çevre politikalarının gelişiminde devlet, tarihsel olarak hem denetleyici hem de dönüştürücü bir aktör olarak belirleyici bir rol oynamaktadır. Sanayileşme sürecinde çevresel tahribatın hızla artması, çevre sorunlarının yalnızca bireysel ya da kurumsal düzeyde çözülemeyeceğini; çok aktörlü, çok katmanlı bir yönetişim yaklaşımını gerektirdiğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede devletin rolü, yalnızca çevreyi koruyan yasalar çıkarmakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda çevreci davranış biçimlerini destekleyen ekonomik, kültürel ve eğitsel mekanizmalar geliştirmeyi de kapsamaktadır.

Türkiye'nin çevre politikaları, özellikle 2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği (AB) uyum süreci çerçevesinde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. AB çevre müktesebatına uyum süreci, sanayi sektöründe çevre yönetimi, atık politikaları, kimyasalların kontrolü ve emisyon standartları gibi birçok alanda yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

Devletin düzenleyici rolü bu noktada belirleyici olmuştur. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından geliştirilen Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (CBAM) ve Ulusal Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) hazırlıkları, Türkiye'nin sanayisini düşük karbonlu üretime yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Yeşil Mutabakat Eylem Planı (2021) ile sanayi politikalarının, ihracat stratejilerinin ve enerji yatırımlarının çevresel hedeflerle uyumlaştırılması hedeflenmiştir.

Türkiye özelinde, 2000'li yıllarla birlikte Avrupa Birliği uyum süreci, çevre politikalarının kurumsal ve yasal çerçevesini yeniden şekillendirmiştir. Çevre ve İklim Değişikliği konusu

kapsamında yürütülen düzenlemeler, hem sanayi kuruluşlarının çevreye duyarlı üretim sistemlerine geçişini hem de bireysel farkındalık düzeylerinin artmasını teşvik etmiştir. Bu süreçte devlet, çevresel koruma alanında bir "düzenleyici otorite" olmanın ötesine geçerek, sanayide sürdürülebilirlik bilincinin yaygınlaştırılmasında "yönlendirici ve kolaylaştırıcı" bir işlev üstlenmiştir. Özellikle "Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrolü (IPPC)" ilkeleri ve "kirleten öder" yaklaşımı, çevre maliyetlerinin üretim süreçlerine dâhil edilmesini sağlayarak çevresel duyarlılığın ekonomik bir gereklilik haline gelmesine katkı sunmuştur (European Commission, 2018).

Bu dönüşüm yalnızca yasal bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda sanayi kültürünün bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Çevresel performansın bir rekabet göstergesi olarak değerlendirilmesi, işletmeleri yeşil üretim, enerji verimliliği ve atık yönetimi gibi konularda yenilikçi çözümler geliştirmeye yöneltmiştir. Devletin denetim ve teşvik mekanizmaları bu noktada kilit rol oynamış; özellikle organize sanayi bölgelerinde çevre yönetim sistemlerinin yaygınlaşması, kurumsal düzeyde çevresel farkındalığın artmasına olanak tanımıştır.

Ancak yapılan saha gözlemleri, devletin düzenleyici rolünün beyaz ve mavi yaka çalışanlar arasında eşit biçimde içselleştirilmediğini göstermektedir. Yasal çerçeveler ve kurumsal politikalar çoğunlukla üst düzey yönetim tarafından yürütülürken, çalışan düzeyinde çevreci bilinç çoğu zaman uygulamada sınırlı kalmaktadır. Bu durum, çevre politikalarının yalnızca yapısal değil, kültürel ve eğitsel bir boyutunun da olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Devletin çevre eğitimi politikaları, iş güvenliği ve çevre bilinci eğitimleriyle birleştiğinde, sanayi çalışanlarının çevreyle kurduğu ilişkinin niteliği dönüşme potansiyeline sahiptir.

Dolayısıyla, çevresel sürdürülebilirlikte devletin düzenleyici rolü, yalnızca yasal yaptırımlara değil, aynı zamanda toplumsal bilinçlenmeyi destekleyen kültürel bir dönüşüm sürecine dayanmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin çevre politikalarında devletin merkezi konumu, Avrupa Birliği normlarına uyum sürecinin de etkisiyle giderek "paydaş temelli" bir yönetişim modeline evrilmektedir. Ancak bu modelin başarıya ulaşması, sanayi çalışanlarının her düzeyde çevre bilincini içselleştirmesine bağlıdır. Bu noktada, çevresel farkındalık ve davranış biçimlerinin yalnızca makro politikalarla değil, mikro ölçekli çalışma kültürleriyle de uyumlu hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

1.4.3.Çevre Dostu Üretimin Rekabet Avantajı Olarak Görülmesi

Günümüz küresel ekonomisinde çevre dostu üretim, yalnızca etik bir tercih değil, aynı zamanda ekonomik bir zorunluluk ve rekabet stratejisi haline gelmiştir. Çevresel sürdürülebilirlik artık devlet politikalarının, uluslararası ticaretin ve kurumsal yönetim anlayışlarının merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda sanayi işletmeleri için çevreye duyarlı üretim biçimlerinin benimsenmesi hem piyasa erişimi hem de marka itibarı açısından stratejik bir avantaj olarak değerlendirilmektedir.

Ekolojik modernizasyon teorisinin temel iddialarından biri, çevre dostu üretimin ekonomik rekabet avantajı sağlayabileceği yönündedir. Bu yaklaşım, çevresel yatırımları maliyet unsuru değil, piyasa avantajı olarak konumlandırır. Türkiye'de ihracata dayalı sektörlerde bu dönüşümün izleri giderek belirginleşmektedir.

Örneğin, tekstil ve otomotiv sektörlerinde eko-etiketli ürünler, karbon ayak izi sertifikaları ve sürdürülebilir tedarik zincirleri ihracat pazarlarında önemli bir rekabet unsuru haline gelmiştir. Bursa ve çevresindeki otomotiv tedarik sanayisi firmaları, Avrupa pazarına erişim için ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi belgelerini standart hale getirmektedir. Aynı şekilde, tekstil sektöründe geri dönüştürülmüş iplik ve su tasarruflu boyama tekniklerinin benimsenmesi hem çevresel hem ekonomik kazanımlar yaratmaktadır.

Bu eğilim, çevre politikalarının sadece yasal zorunluluklar çerçevesinde değil, aynı zamanda piyasa dinamikleri ve tüketici tercihleri doğrultusunda da içselleştirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, çevre dostu üretim anlayışı Türkiye sanayisinde giderek stratejik bir konuma yükselmektedir.

Türkiye sanayisi açısından bu dönüşüm, yalnızca dış ticaret baskısının bir sonucu değil, aynı zamanda rekabet gücünü koruma stratejisinin bir parçası haline gelmiştir. Özellikle Kayseri'deki mobilya, tekstil ve metal endüstrileri, ihracat pazarlarını sürdürebilmek için çevre dostu üretim teknolojilerine yönelmektedir. Mobilya üreticilerinde su bazlı boyaların kullanımı, tekstil sektöründe geri dönüştürülmüş ipliklerin tercih edilmesi, metal endüstrisinde enerji verimliliğini artıran sistemlerin kurulması bu dönüşümün somut örnekleridir. Bu uygulamalar, yalnızca çevresel etkileri azaltmakla kalmamakta, aynı

zamanda işletmelerin enerji maliyetlerini düşürmekte ve uluslararası pazarlarda tercih edilirliğini artırmaktadır (Yeldan & Voyvoda, 2021).

Bu dönüşümün arkasında yalnızca piyasa baskısı değil, aynı zamanda Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin öngördüğü rasyonel çevrecilik anlayışı da bulunmaktadır. Teoriye göre çevresel koruma, ekonomik büyüme ile çelişmek zorunda değildir; aksine, yenilikçi teknolojiler ve verimlilik artışı yoluyla çevre dostu üretim biçimleri rekabet avantajı yaratabilir (Mol & Spaargaren, 2000). Türkiye'de de bu anlayış giderek daha fazla kabul görmekte; "çevre" kavramı sanayide bir maliyet unsuru değil, verimlilik, yenilik ve kurumsal prestij aracı olarak değerlendirilmektedir.

Ancak yapılan saha gözlemleri, bu dönüşümün her düzeyde eşit biçimde içselleştirilemediğini göstermektedir. Beyaz yaka çalışanlar çevre dostu üretimi daha çok kurumsal itibar ve uluslararası rekabet bağlamında değerlendirirken, mavi yaka çalışanlar için çevreci üretim çoğu zaman iş güvenliği, üretim disiplini ve enerji tasarrufu gibi pratik boyutlarla sınırlı kalmaktadır. Bu durum, çevreci üretim politikalarının sadece teknik değil, aynı zamanda sosyokültürel bir dönüşüm süreci gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla çevre dostu üretimin rekabet avantajı olarak görülmesi, yalnızca işletme ölçeğinde değil, çalışanların bilinç düzeyinde de desteklenmelidir. Çevresel performans göstergeleri kadar, çalışan farkındalığı ve katılımcı çevre yönetimi gibi faktörler de bu sürecin başarısında belirleyici rol oynamaktadır. Sanayi kuruluşlarında çevre eğitiminin, üretim sürecine dâhil olan her kademede yerleşmesi hem ekonomik hem de ekolojik sürdürülebilirliğin temel koşuludur.

Sonuç olarak, çevre dostu üretim günümüz sanayisi için artık bir tercih değil, varlık koşuludur. Türkiye gibi sanayi temelli ekonomilerde, özellikle Kayseri gibi üretim merkezlerinde bu dönüşümün başarısı, yalnızca devletin politik yönlendirmelerine değil, aynı zamanda işletme kültürü, çalışan tutumları ve toplumsal çevre bilincinin eşzamanlı olarak gelişmesine bağlıdır.

1.4.4.Sivil Toplum ve Çevresel Bilincin Yükselişi

Çevre politikalarının tarihsel gelişiminde, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) çevresel bilincin toplumsallaşması ve çevreyle ilgili politikaların demokratikleşmesi açısından merkezi bir rol oynamıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren dünya genelinde çevre hareketlerinin güçlenmesi, çevreyi yalnızca teknik bir sorun olmaktan çıkararak siyasal, etik ve kültürel bir mesele haline getirmiştir (Beck, 1992). Türkiye'de de bu eğilim, 2000'li yıllarda Avrupa Birliği sürecinin etkisiyle belirginleşmiş; çevre konuları artık yalnızca devletin veya sanayinin denetim alanı olmaktan çıkıp, sivil toplumun ve yerel toplulukların aktif katılımıyla şekillenen bir mücadele alanı haline gelmiştir.

Ekolojik Modernizasyon Teorisi, çevre sorunlarının çözümünde devlet ve piyasanın ötesinde sivil toplumun ve yurttaş katılımının belirleyici olduğunu öne sürer (Mol & Spaargaren, 2000). Bu yaklaşım, çevresel yönetişimin yalnızca yukarıdan aşağıya (top-down) biçimde değil, aynı zamanda aşağıdan yukarıya (bottom-up) katılım süreçleriyle şekillendiğini vurgular. Türkiye'de 2010 sonrası dönemde yaşanan Kazdağları altın madenciliği protestoları, termik santral karşıtı eylemler, Artvin Cerattepe ve İkizdere direnişleri, çevre bilincinin geniş halk kesimlerinde politik bir farkındalık biçimi kazandığını göstermektedir (Adaman & Arsel, 2017). Bu hareketler, yalnızca çevresel bir talep değil, aynı zamanda yaşam alanlarının korunması ve karar süreçlerine katılımın talep edilmesi anlamına gelmektedir.

Bu toplumsal baskılar, sanayi politikalarının da yeniden biçimlenmesinde etkili olmuştur. Özellikle çevre duyarlılığının yüksek olduğu sektörlerde (örneğin mobilya, tekstil, enerji) şirketler artık sosyal lisans kavramını dikkate almakta; yani faaliyetlerinin yalnızca yasal değil, toplumsal meşruiyetini de önemsemektedir. Şirketlerin kamuoyunda çevre dostu algısı yaratmak için attığı adımlar — çevre raporları yayımlamak, karbon ayak izini azaltma taahhütlerinde bulunmak, geri dönüşüm kampanyaları yürütmek — büyük ölçüde bu sivil baskının sonucudur. Böylelikle çevre bilinci, yalnızca tüketici davranışlarını değil, aynı zamanda üretici kurumların kurumsal kimliğini de dönüştürmektedir.

Türkiye'de çevre STK'larının etkisi, yerel düzeyde giderek artmaktadır. Kayseri gibi sanayi merkezlerinde dahi, çevre gönüllüleri grupları, meslek odaları ve üniversite-özel sektör iş birlikleri, çevre dostu üretim süreçlerinin yaygınlaşmasına katkı sunmaktadır. Bu yerel inisiyatifler, merkezi çevre politikalarının sahada uygulanabilir hale gelmesinde kritik bir köprü işlevi görmektedir. Böylelikle çevresel yönetişim, yalnızca devletin denetiminden ibaret olmayan, devlet-piyasa-sivil toplum üçgeninde kurumsallaşan bir yapı kazanmaktadır (Jänicke, 2008).

Bununla birlikte, Türkiye'de çevre alanında faaliyet gösteren sivil toplumun etkisi hâlen belirli yapısal sınırlılıklar taşımaktadır. Küçük işletmelerin çevre yatırımlarına kaynak ayırmakta zorlanması, çevre denetim mekanizmalarının zayıflığı ve sivil toplumun karar alma süreçlerine kurumsal olarak yeterince dâhil edilmemesi, bu dönüşümün sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır (Adaman, 2020). Bu durum, Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin öngördüğü "çok aktörlü çevre yönetimi" modelinin Türkiye'de yalnızca kısmen gerçekleştiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de sivil toplumun çevresel bilincin yükselmesindeki rolü giderek güçlenmekte, ancak kurumsal kapasite, yasal çerçeve ve toplumsal katılım düzeylerindeki eşitsizlikler, bu etkinin tam potansiyeline ulaşmasını engellemektedir. Kayseri örneğinde görüldüğü gibi, çevre bilincinin toplumsal bir değer haline gelmesi için yalnızca hukuki düzenlemeler değil, toplumsal sahiplenme ve çalışma kültüründe değer dönüşümü gereklidir. Sivil toplumun bu süreçteki rolü, çevre politikalarının teknik boyutunu aşarak, çevresel duyarlılığı toplumsal kimliğin bir unsuru haline getirme potansiyelinde yatmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.Çevreci Tutumların Sosyolojisi

2.1. Çevreci Tutum Nedir?

Çevreci tutum kavramı, sosyolojinin çevreyle ilgili araştırmalarında önemli bir analitik araçtır. Genel olarak çevreci tutum, bireylerin ve toplulukların çevreye yönelik algılarını, değerlerini ve davranış eğilimlerini ifade eder. Ancak bu kavram yalnızca bireysel bir tercih veya duyarlılıktan ibaret değildir; aynı zamanda toplumsal yapıların, kültürel normların, ekonomik çıkarların ve siyasal düzenlemelerin bir yansımasıdır. Bu nedenle çevreci tutum, sosyolojik açıdan incelendiğinde, toplum-doğa ilişkisini yeniden tanımlayan çok katmanlı bir olgu olarak ele alınmalıdır.

Dunlap ve Van Liere (1978) tarafından geliştirilen Yeni Çevresel Paradigma (New Environmental Paradigma), çevreci tutumun tanımlanmasında en yaygın kullanılan yaklaşımlardan biridir. Yeni Ekolojik Paradigma, insan-merkezci (antroposentrik) bakış açısından ekosistem-merkezli (ekosentrik) bir bakış açısına geçişi temsil eder. Bu paradigma, çevreci tutumu yalnızca çevresel kaygı değil, aynı zamanda dünyayı algılama biçimindeki temel bir zihinsel dönüşüm olarak görür. Yazarların ifadesiyle, "çevresel değerler, bireylerin çevre sorunlarını algılamaları ve bu sorunlara yönelik davranış geliştirmelerinde belirleyici bir rol oynamaktadır" (Dunlap & Van Liere, 1978, s. 15).

Çevreci tutumun sosyolojik açıdan bir diğer boyutu da modernleşme ve risk üretimi süreçleriyle bağlantılıdır. Beck'in (1992) Risk Toplumu Teorisi bu bağlamda önemlidir. Beck'e göre modern sanayileşme, çevresel riskleri yalnızca teknik sorunlar olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel sorunlar olarak ortaya çıkarmaktadır. Çevreci tutum, bu risklerin bireyler ve toplumlar tarafından fark edilmesi ve sosyal hareketlere, politik baskılara ya da bireysel yaşam tarzı değişimlerine dönüşmesiyle anlam kazanmaktadır. Beck bu durumu şöyle özetler: "Çevresel riskler, bireyleri ortak bir kaygı etrafında bir araya getirerek yeni toplumsal hareketlerin temelini oluşturur" (Beck, 1992, s. 57). Bu açıdan çevreci tutum, yalnızca bireysel farkındalık değil, kolektif örgütlenmeyi de besleyen bir toplumsal bilinç biçimidir.

Türkiye bağlamında ise çevreci tutum hem toplumsal değerler hem de sanayi politikalarıyla yakından ilişkilidir. Bozkurt ve Bıçkı'nın (2016) Dünya Değerler Araştırması verisi üzerinden yaptıkları çalışmada, Türkiye'de çevre bilincinin sosyo-demografik farklılıklar gösterdiği ortaya konulmuştur. Özellikle kadınların, eğitim seviyesi yüksek bireylerin ve orta sınıf mensuplarının çevreye duyarlı davranış geliştirme eğiliminin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Yazarlar, "toplumun çok büyük bir bölümü mevcut çevre sorunlarının farkındadır; ancak sosyo-demografik değişkenler, çevre bilincinin düzeyini belirlemede kritik rol oynamaktadır" (Bozkurt & Bıçkı, 2016, s. 54) diyerek çevreci tutumun homojen bir olgu olmadığını vurgulamaktadır.

Çevreci tutumun daha somut bir boyutu ise sanayi sektöründe gözlemlenmektedir. Türkiye'de otomotiv, tekstil ve metal sanayi gibi sektörlerde yapılan çalışmalar, çevreci tutumun yalnızca bireysel düzeyde değil, kurumsal düzeyde de önem kazandığını göstermektedir. Demirhan'ın (2004) otomotiv sektörü üzerine yaptığı araştırmada, ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri'nin uygulanmasıyla birlikte işletmelerin çevre bilincini kurumsal politikalarına entegre etmeye başladığı ifade edilmektedir. Çalışmada, *"*çevre yönetim sistemleriyle işletmeler, atıkların azaltılması, geri kazanım oranlarının artırılması ve çalışanlarda çevre bilincinin yaygınlaştırılmasını sistematik bir hale getirmektedirler" (Demirhan, 2004, s. 87) tespitine yer verilmektedir. Bu bağlamda çevreci tutum, yalnızca bireysel bir davranış biçimi değil, örgütsel düzeyde şekillenen bir kurumsal sorumluluk anlayışı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka perspektiften, çevreci tutumun kültürel boyutları da dikkate alınmalıdır. Türkiye'de çevreci tutum, kimi zaman modern tüketim alışkanlıklarıyla (örneğin çevre dostu ürün tercihleri) paralel gelişirken, kimi zaman da geleneksel değerlerle (örneğin doğayı "emanet" olarak görme anlayışı) desteklenmektedir. Sarı'nın (2024) yaptığı araştırmada, çevre bilinci ile maneviyat arasında güçlü bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Araştırma bulgularına göre, "bireylerin manevi yönelimleri arttıkça çevre bilinci de artmaktadır" (Sarı, 2024, s. 112). Bu durum, çevreci tutumun yalnızca ekonomik veya politik faktörlerle değil, aynı zamanda kültürel ve değerler sistemiyle de şekillendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, çevreci tutum kavramı sosyolojik olarak incelendiğinde çok boyutlu bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu tutum; bireysel bilinç ve davranışları, toplumsal örgütlenmeleri ve sosyal hareketleri, kurumsal stratejileri ve sanayi politikalarını, kültürel değerler ve dini/manevi yönelimleri içeren geniş bir yelpazede değerlendirilmelidir.

Türkiye sanayisi açısından çevreci tutum, yalnızca bireylerin çevre dostu tercihlerinden ibaret değildir; aynı zamanda işletmelerin sürdürülebilir üretim politikalarını benimsemesi, devletin düzenleyici politikaları ve toplumun çevre bilinci düzeyiyle birlikte şekillenen dinamik bir olgudur.

2.2.Endüstride Çevreci Tutumların Ortaya Çıkışı

Endüstride çevreci tutumların ortaya çıkışı, yalnızca çevresel farkındalık düzeyindeki artışla değil, aynı zamanda üretim süreçlerinin dönüşümüyle de yakından ilişkilidir. Sanayi Devrimi'nden bu yana doğaya egemen olma anlayışı, ekonomik büyümenin motoru olarak görülmüş; çevre, çoğunlukla üretim sürecinin "dışsal" bir unsuru olarak değerlendirilmiştir (Giddens, 2009). Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevre krizlerinin küresel boyut kazanması, bu yaklaşımı sorgulatmış ve sanayi toplumlarında doğa-insan ilişkisi yeniden düşünülmeye başlanmıştır. Özellikle 1972 yılında yayımlanan Limits to Growth(Büyümenin Sınırları) raporu, ekonomik büyümenin çevresel sınırları aşabileceğini vurgulayarak, endüstriyel modernleşmenin sürdürülebilirlik ilkeleriyle yeniden tanımlanması gerektiğine dikkat çekmiştir (Meadows vd., 1972).

Raporun temel tezi şudur:

"Eğer mevcut ekonomik büyüme, nüfus artışı ve tüketim kalıpları aynı hızda devam ederse, dünya yaklaşık 100 yıl içinde doğal kaynaklarını tüketecek ve ciddi çevresel çöküşlerle karşı karşıya kalacaktır." *(Meadows vd., 1972)*

Türkiye bağlamında ise endüstride çevreci tutumların şekillenmesinde birkaç temel dinamik öne çıkmaktadır. Öncelikle, Avrupa Birliği uyum süreciyle birlikte çevre mevzuatında yaşanan dönüşüm, sanayi işletmelerini çevre dostu uygulamalara yönlendirmiştir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra yürürlüğe giren çevre izinleri, atık yönetimi ve enerji verimliliği düzenlemeleri, üretim süreçlerinde çevresel sorumluluğu bir rekabet unsuru haline getirmiştir

(European Environment Agency, 2019). Bu durum, sanayi çalışanlarının da çevreye ilişkin tutumlarını etkilemiş; çevreci davranışların yalnızca "etik" değil, aynı zamanda "ekonomik" bir gereklilik olduğunu fark etmelerine yol açmıştır.

Çevreci tutumların sanayi kültürü içinde görünür hale gelmesinde örgüt içi eğitimler ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri de belirleyici olmuştur. Özellikle çevre bilinciyle ilgili farkındalık eğitimleri, çalışanların doğaya ilişkin algılarını dönüştürmekte, çevreyi yalnızca iş dışı bir alan değil, üretimin doğal paydaşı olarak görmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda çevreci tutum, bireysel farkındalığın ötesinde, kurumsal kültürün bir parçasına dönüşmektedir (Andersson & Bateman, 2000). Ancak bu dönüşüm her zaman homojen değildir. Bazı sektörlerde çevreye yönelik duyarlılık, üretim baskısı ve ekonomik kaygılar nedeniyle geri planda kalabilmektedir. Özellikle yoğun enerji tüketen ana metal ve orman endüstrilerinde çevreci davranışların uygulanması, maliyet faktörüyle doğrudan ilişkilidir (Yeldan & Voyvoda, 2021).

Endüstride çevreci tutumların ortaya çıkışı çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreç, yalnızca çevre bilinci kazanımıyla değil; aynı zamanda üretim kültürünün, kurumsal yapının ve ekonomik motivasyonların etkileşimiyle şekillenmektedir. Çalışanların çevreye yönelik farkındalıkları, modernleşmenin getirdiği çevresel risklerle yüzleşme biçimlerinin bir yansıması olarak okunabilir. Türkiye özelinde, çevreci tutumlar henüz tam anlamıyla kurumsallaşmamış olsa da üretim alanlarındaki mikro düzeydeki değişimler, çevre dostu bir sanayi kültürünün filizlendiğine işaret etmektedir. Bu yönüyle endüstride çevreci tutumlar, yalnızca bireysel değerlerin değil; aynı zamanda ekonomik rasyonalitenin, politik yönelimin ve toplumsal bilincin kesişim noktasında yer almaktadır.

Sivil toplum örgütleri, tüketici hareketleri ve yerel topluluklar, sanayinin çevreye duyarlılığını artıran önemli aktörlerdir. Örneğin, Türkiye'de Kazdağları altın madenciliği ve HES projelerine karşı yerel direnişler, şirketlerin çevresel etki değerlendirmelerini dikkate almasını zorunlu kılmıştır (Adaman & Arsel, 2017). 1990'lardan itibaren Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı, şirketlerin yalnızca kar amacı gütmeyip toplumsal ve çevresel sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini vurgular. Bu durum, çevreci tutumların bir işletme stratejisi olarak benimsenmesini hızlandırmıştır (Elkington, 1997).

2.2.1.Sanayi Devrimi ve Çevresel Farkındalık (18.-19. Yüzyıl)

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılın sonlarından itibaren İngiltere'de başlayarak Avrupa'nın büyük kısmına ve daha sonra dünyaya yayılan ekonomik, toplumsal ve teknolojik bir dönüşümdür. Bu süreç, üretim biçimlerini köklü şekilde değiştirirken, doğal çevre üzerinde de ciddi etkiler yaratmıştır. Bu etkileri sıralayacak olursak;

Hava ve Su Kirliliği: Kömür kullanımının yaygınlaşması, fabrikalardan çıkan atık gazların ve partiküllerin havayı kirletmesine neden oldu. Özellikle Manchester ve Londra gibi sanayi şehirlerinde hava kirliliği ciddi bir halk sağlığı sorunu haline geldi (Gibbs, 2000). Nehirler, tekstil ve metal sanayisinin atıklarıyla kirlenerek içme suyu kaynaklarını tehdit etti.

Toprak Verimliliğinin Azalması: Tarımın endüstriyel üretimle birlikte yoğunlaşması, toprak verimliliğinin düşmesine ve ekosistemlerin bozulmasına yol açtı. Bu durum, Marx'ın "metabolik yarık" kavramıyla da ilişkilendirilebilir; kapitalist üretim, doğanın yeniden üretim döngüsünü bozar ve ekolojik dengesizlik yaratır (Foster, 1999).

Bu olumsuz etkiler, şehir sakinleri, işçiler ve hekimler tarafından fark edilmeye başlandı. İlk çevresel yasalar, genellikle sağlık ve kamu güvenliği odaklıydı; örneğin 19. yüzyılın ortalarında İngiltere'de fabrika bacalarına filtre konması veya atık suyun nehre bırakılmasının kısıtlanması gibi düzenlemeler yapılmıştır (McNeill, 2000). Bakış açımıza göre diyebiliriz ki; Sanayi Devrimi çevresel farkındalığın temellerini atmış, çevre sorunlarının sistematik ve toplumsal bir mesele olduğunu göstermiştir.

2.2.2. 1970'ler ve Modern Çevre Hareketi

20.Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, sanayi üretimi ve kentleşme, çevresel sorunları küresel boyuta taşımıştır. 1970'ler, modern çevre hareketinin yükseldiği ve çevresel farkındalığın sistematik olarak kurumsallaştığı bir dönemi temsil eder.

Uluslararası Çerçeve: 1972'de Birleşmiş Milletler 'in Stockholm Konferansı, çevresel sorunları ulusal sınırlar ötesinde ele alan ilk büyük uluslararası toplantı olmuştur. Konferans, devletlerin çevre politikalarını güçlendirmesini ve sanayiyi denetlemesini teşvik etmiştir (Mol & Spaargaren, 2000).

Yasal Düzenlemeler ve Endüstride Adaptasyon: 1970'lerde birçok Batı ülkesinde çevre yasaları çıkarılmıştır. ABD'de Çevre Koruma Ajansı (EPA) kurulmuş ve temiz hava, su ve atık yönetimi yasaları yürürlüğe girmiştir. Bu durum, sanayi kuruluşlarının çevre dostu üretim süreçlerini benimsemesini ve çevre yönetim sistemleri geliştirmesini tetiklemiştir (Hajer, 1995).

Toplumsal Farkındalık ve Hareketler: Modern çevre hareketi, yalnızca yasal düzenlemelerle sınırlı kalmamış; sivil toplum, çevre örgütleri ve tüketici hareketleri aracılığıyla endüstride çevreci uygulamaların yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Greenpeace, Friends of the Earth gibi uluslararası örgütler, sanayiyi çevresel performanslarını iyileştirmeye zorlayan küresel baskılar oluşturmuştur (Mol, 1995).

Teorik Yansımalar: Bu dönemde Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin temelleri atılmıştır. Teori, çevre sorunlarını modern sanayinin çöküş sinyalleri olarak görmek yerine, teknolojik ve kurumsal yeniliklerle çözülebilecek bir alan olarak değerlendirmiştir. Sanayi kuruluşları, çevreci uygulamaları yalnızca yasal zorunluluklar nedeniyle değil, aynı zamanda ekonomik rekabet ve toplumsal baskı nedeniyle benimsemeye başlamıştır (Spaargaren & Mol, 1992).

Kısaca, 1970'ler modern çevre hareketinin yükselişi ve endüstride çevreci tutumların sistematik olarak benimsenmesinin başlangıcı olarak öne çıkar.

2.3. Endüstride Çevreci Tutumların Türkiye'ye Yansıması

Türkiye'de sanayi sektörü, 1980'lerden itibaren uygulamaya konulan ihracata dayalı büyüme stratejisi ile birlikte küresel pazara daha güçlü biçimde entegre olmuştur. Bu süreçte, artan üretim hacmi ve rekabet baskısı çevresel etkilerin de yoğunlaşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla çevreci tutumların benimsenmesi, yalnızca ekolojik bir zorunluluk değil, aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirlik ve uluslararası rekabetin devamı açısından da stratejik bir gereklilik haline gelmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren AB çevre mevzuatları, ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi standartları ve OECD çevre politikaları Türk sanayisinin üretim anlayışını dönüştürmeye

başlamıştır. Türkiye'nin 1999 yılında Avrupa Birliği aday ülke statüsü elde etmesiyle birlikte, çevre mevzuatına uyum süreci hızlanmış ve bu süreç özellikle ihracata yönelik sektörlerde çevre yönetim sistemlerinin yaygınlaşmasını teşvik etmiştir. Bu bağlamda Kayseri'deki mobilya ve tekstil sektörü, sürdürülebilir üretim uygulamalarını benimsemede öncü sektörler arasında yer almaktadır. Özellikle mobilya üreticileri, Avrupa pazarına yönelik ihracatta düşük formaldehit emisyonuna sahip E1 sınıfı levhalar, çevre dostu su bazlı boya sistemleri ve geri dönüştürülebilir ambalaj materyallerinin kullanımını yaygınlaştırmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca çevresel kaygılardan değil, aynı zamanda rekabet avantajını koruma gerekliliğinden doğmuştur. Benzer şekilde Kayseri OSB'de bazı işletmeler, güneş enerjili üretim tesisleri ve atık su geri kazanım sistemleri kurarak üretim maliyetlerini azaltmakta ve markalarının çevreye duyarlı imajını güçlendirmektedir.

Bursa otomotiv ve tekstil sanayi de çevreci dönüşümün öncü örneklerini sergilemektedir. Otomotiv firmaları karbon ayak izini azaltmaya yönelik tedarik zinciri izleme sistemleri kurarken, tekstil firmaları ekolojik boyama teknikleri ve su tüketimini azaltan üretim hatları geliştirmiştir. Özellikle Uludağ Tekstil İhracatçıları Birliği (UTİB), sektörde yeşil dönüşümü destekleyen projeler yürütmekte; firmalara yeşil mutabakat uyum rehberleri hazırlamaktadır.

Kocaeli ve Sakarya'daki kimya ve metal sanayi işletmeleri de çevre dostu üretim anlayışını benimsemeye başlamıştır. Organize sanayi bölgelerinde (OSB) ortak arıtma tesisleri kurulmuş, tehlikeli atık yönetimi için bütünleşmiş lojistik sistemleri oluşturulmuştur. Ayrıca Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen "Yeşil OSB" projesi kapsamında, enerji verimliliği, atık geri kazanımı ve sürdürülebilir kaynak kullanımı esas alınmaktadır.

Bu dönüşümün temelinde, ekolojik modernizasyon yaklaşımının işaret ettiği gibi çevrenin "ekonomik bir yük değil, yenilik ve rekabet kaynağı" olarak görülmeye başlanması yatmaktadır. Sanayi işletmeleri artık çevre dostu üretimi yalnızca bir yasal zorunluluk değil, aynı zamanda marka değeri, yatırımcı güveni ve ihracat fırsatı açısından stratejik bir araç olarak değerlendirmektedir.

Bununla birlikte Türkiye'de çevreci tutumların yaygınlaşması, tüm sektörlerde homojen değildir. KOBİ ölçeğindeki işletmelerde çevre yatırımlarının maliyetleri hâlen bir engel oluşturmaktadır. Ancak yeşil finansman araçları, TÜBİTAK, KOSGEB ve Dünya Bankası destekli "Yeşil Sanayi" projeleri bu dönüşümü hızlandırmaktadır.

Türkiye sanayisi çevreci tutumları giderek daha fazla içselleştirmekte; bu dönüşüm yalnızca uluslararası baskılarla değil, aynı zamanda yerel düzeyde gelişen çevre bilinci ve ekonomik rasyonalite ile de desteklenmektedir.

2.3.1. Küresel Baskı ve AB Uyum Süreci

AB, 1990'lardan itibaren çevre politikalarını sanayi stratejilerinin merkezine yerleştirirken, 2020 yılında yürürlüğe giren Avrupa Yeşil Mutabakatı (European Green Deal) ile bu politikaları ekonomik büyüme ve rekabet politikalarıyla bütünleştirmiştir. Mutabakatın temel amacı, 2050 yılına kadar net sıfır karbon hedefini gerçekleştirmektir. Bu kapsamda, Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (CBAM), AB'ye ihracat yapan ülkelerdeki firmaların karbon salımlarını denetim altına almayı amaçlamaktadır. Türkiye açısından bu düzenleme, demir-çelik, çimento, alüminyum, gübre ve elektrik gibi yüksek karbon yoğunluklu sektörlerde üretim biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Bu sektörlerde faaliyet gösteren firmalar, AB'ye ihracat yapabilmek için karbon emisyonlarını ölçmek, raporlamak ve azaltmak zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk, Türkiye sanayisinde "yeşil dönüşüm" sürecinin hem hızlanmasına hem de ekonomik bir öncelik haline gelmesine neden olmuştur.

Bu noktada Ekolojik Modernizasyon Teorisi açıklayıcı bir çerçeve sunar. Mol ve Spaargaren (2000), modern sanayilerin çevreyle ilişkisini yeniden tanımlayan bu yaklaşımda, çevre koruma faaliyetlerinin yalnızca devlet müdahalesiyle değil, piyasa dinamikleri ve teknolojik yenilikler aracılığıyla da gerçekleştiğini savunurlar. Onlara göre:

"Ekolojik modernizasyon, çevre korumayı sadece devletin yükümlülüğü olarak değil, ekonomik rekabetin bir stratejik parçası haline getirir."(Mol & Spaargaren, 2000, s. 22)

Bu bakış açısına göre çevreci üretim, firmalar için maliyet unsuru değil, yeni pazar fırsatları yaratan bir rekabet aracıdır. Türkiye'de de benzer bir eğilim gözlemlenmektedir. Örneğin, Bursa'daki otomotiv ve tekstil sanayi firmaları, AB pazarındaki sürdürülebilirlik koşullarına uyum sağlamak için üretim süreçlerinde enerji verimliliği yatırımlarına yönelmiştir. Oyak Renault ve Tofaş gibi büyük üreticiler, 2030 yılına kadar karbon nötr olmayı hedefleyen stratejik planlar açıklamış; bu kapsamda yenilenebilir enerji yatırımlarını ve geri dönüşüm oranlarını artırmıştır.

Benzer şekilde, Kayseri'deki mobilya ve tekstil üreticileri, Avrupa Yeşil Mutabakatı'na uyum amacıyla su bazlı boyalar, doğal malzeme kullanım oranını artıran üretim teknikleri ve atık geri dönüşüm sistemleri geliştirmiştir. Erciyes OSB içerisinde bazı firmalar, AB fonlu projeler aracılığıyla atık ısı geri kazanım sistemleri kurmuş ve karbon emisyonlarını yüzde 15'e kadar azaltmıştır. Bu örnekler, çevre yatırımlarının artık yalnızca çevresel değil, aynı zamanda ekonomik rasyonaliteye dayalı olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin AB çevre standartlarına uyum süreci yalnızca firmalar düzeyinde değil, politika ve kurum düzeyinde de şekillenmektedir. Yeşil Mutabakat Eylem Planı (2021) ile Türkiye, CBAM'a uyum ve yeşil dönüşüm hedeflerini içeren ulusal bir stratejik yol haritası oluşturmuştur. Bu plan, sanayi politikalarında çevresel sürdürülebilirliği merkeze alarak enerji, ulaşım, atık yönetimi ve tedarik zinciri uygulamalarını dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu süreçte yapısal zorluklar da mevcuttur. Türkiye'de karbon fiyatlandırma mekanizmasının eksikliği, yeşil finansman kaynaklarının sınırlılığı ve KOBİ'lerin düşük teknolojik kapasitesi, AB standartlarına tam uyumu zorlaştırmaktadır. Buna rağmen, uluslararası baskılar ve pazar dinamikleri, sanayi aktörlerini ekolojik modernizasyonun zorunlu bir parçası haline getirmiştir.

Türkiye'nin AB ile ekonomik entegrasyonu, sanayi sektöründe çevreci tutumların kurumsallaşmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Küresel baskılar ve yeşil ticaret rejimleri, Türk sanayisini çevre politikalarını stratejik bir rekabet aracına dönüştürmeye zorlamaktadır. Bu dönüşüm, ekolojik modernizasyonun öngördüğü şekilde, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki uyumu güçlendiren yeni bir üretim anlayışını beraberinde getirmiştir.

2.3.2. Devlet Politikaları ve Kurumsal Destekler

Endüstride çevreci tutumların gelişiminde devlet politikaları ve kurumsal destek mekanizmaları hem yönlendirici hem de dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Türkiye'de çevre politikalarının gelişimi, sanayileşme sürecinin hızlandığı 1980'li yıllardan itibaren ekonomik büyüme ile çevre koruma arasındaki denge arayışları çerçevesinde şekillenmiştir. 1990'lı yıllarda uluslararası çevre sözleşmelerine (örneğin Rio 1992 ve Kyoto Protokolü) taraf olunmasıyla birlikte çevre yönetimi, artık yalnızca ekolojik bir mesele değil, aynı zamanda sosyoekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından da temel bir politika alanı haline gelmiştir.

2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği ile yürütülen uyum süreci, çevre politikalarının yasal ve kurumsal altyapısını güçlendirmiştir. Bu dönemde yürürlüğe giren Çevre Kanunu, Atık Yönetimi Yönetmeliği, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği ve Enerji Verimliliği Kanunu gibi düzenlemeler, sanayi sektörlerinin üretim süreçlerinde çevresel performanslarını iyileştirmeye dönük zorunluluklar getirmiştir. Bununla birlikte, Belediyeler, KOSGEB, TÜBİTAK, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi kurumlar, çevre dostu üretim teknolojilerinin yaygınlaştırılmasına yönelik hibe, kredi ve Ar-Ge destekleriyle dönüşümü teşvik etmektedir.

Bu politikalar, çevreci üretimi yalnızca çevreyi koruma aracı olarak değil, ekonomik rekabetin bir parçası olarak da ele almaktadır. Özellikle enerji verimliliği, karbon ayak izinin azaltılması ve atıkların geri kazanımı gibi uygulamalar, günümüzde uluslararası pazarlara erişim için zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda, çevre dostu üretim teknikleri yalnızca çevre bilincinin değil, aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirliğin de göstergesi haline gelmiştir. Örneğin Kayseri'de yapılan saha çalışmasında, beyaz ve mavi yaka çalışanların büyük bir kısmı, çevreci uygulamaları "yasal zorunluluk" olarak değil, "kurumsal gereklilik" ve "işin bir parçası" olarak gördüklerini ifade etmiştir. Bu durum, çevre bilincinin yalnızca bireysel farkındalıkla değil, aynı zamanda kurumsal kültür ve politik yönlendirme ile şekillendiğini göstermektedir.

Ancak devlet politikalarının etkisi her düzeyde eşit biçimde hissedilmemektedir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), çevreci dönüşümün maliyetlerini karşılamakta güçlük çekmekte; bu da çevresel performansta sektörler arası eşitsizlikler doğurmaktadır. Bu durum, çevre politikalarının uygulanabilirliğini sınırlandırmakta ve çevreci dönüşümün büyük ölçüde büyük ölçekli işletmelerle sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, çevre politikalarının uzun vadede etkili olabilmesi için sadece yasal düzenlemelerin değil, aynı zamanda eğitim, teknik destek ve finansal teşviklerin de kapsayıcı biçimde tasarlanması gerekmektedir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, devlet politikalarının çevreci tutumlar üzerindeki etkisi yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve normatif bir dönüşümü de beraberinde getirir. Çevre bilincinin toplumsallaşması, ancak bireylerin günlük yaşam pratikleriyle üretim süreçleri arasında kurulan anlamlı bir bağ üzerinden mümkün olur. Bu nedenle, devletin rolü sadece düzenleyici değil, aynı zamanda toplumsal bilinç oluşturucu bir işlev taşımaktadır. Çevre eğitimleri, medya kampanyaları ve sivil toplum iş birlikleri bu noktada önem kazanmaktadır.

Türkiye'de devlet politikaları ve kurumsal destekler, çevreci üretim anlayışının oluşumunda güçlü bir itici güç rolü oynamaktadır. Ancak bu süreçteki başarı, yalnızca mevzuatla değil, kurumların iş birliği kapasitesi, çalışanların farkındalık düzeyi ve ekonomik yapının sürdürülebilir dönüşümü ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla çevreci tutumların kalıcı hale gelebilmesi, çevre politikalarının yalnızca teknik değil, aynı zamanda sosyolojik ve kültürel boyutlarının da gözetilmesine bağlıdır.

2.3.3. Teknolojik Yenilik ve Sanayide Sürdürülebilir Uygulamalar

Türkiye'de son yıllarda sanayinin teknolojik altyapısında çevreci dönüşümü teşvik eden politikalar dikkat çekmektedir. Özellikle enerji verimliliği projeleri, atık geri kazanım sistemleri ve yenilenebilir enerji yatırımları bu dönüşümün somut örneklerini oluşturmaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yürüttüğü Yeşil Organize Sanayi Bölgeleri Programı, üretim tesislerinin karbon ayak izini azaltmayı ve kaynak verimliliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu program, yalnızca çevre koruma amacıyla değil, aynı zamanda işletmelerin uzun vadeli maliyet avantajı ve uluslararası rekabet gücü elde etmesi için de stratejik bir araçtır.

Örneğin, Kayseri'deki mobilya ve metal sanayi işletmeleri, atıkların geri dönüşümünde kapalı devre üretim sistemlerini benimseyerek hem üretim maliyetlerini düşürmekte hem de çevresel risklerini azaltmaktadır. Benzer şekilde, otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinde enerji yönetim sistemleri (ISO 50001) ve çevre yönetim standartlarının (ISO 14001) uygulanması yaygınlaşmıştır. Bu durum, teknolojik inovasyonun yalnızca çevresel performansı değil, işletme verimliliğini de artırdığını göstermektedir.

Ancak bu dönüşümün yaygınlığı hâlâ sektörel ve bölgesel farklılıklar göstermektedir. Büyük ölçekli firmalar, AR-GE kapasitesi ve finansal kaynakları sayesinde çevreci teknolojilere geçişte daha hızlı yol alırken, KOBİ'ler bu dönüşümü maliyetli bulmakta ve uygulamada zorluk yaşamaktadır. Dolayısıyla teknolojik yeniliklerin çevresel sürdürülebilirlik açısından etkili olabilmesi, yalnızca teknik kapasiteye değil; aynı zamanda kurumsal destek, finansman araçları ve düzenleyici çerçevenin güçlendirilmesine de bağlıdır.

Sanayide sürdürülebilirlik uygulamaları, yalnızca çevresel korumayı değil aynı zamanda ekonomik verimliliği ve sosyal sorumluluğu da kapsayan bir yaklaşımı ifade eder. Türkiye'de farklı illerdeki sanayi işletmeleri, enerji tasarrufu, atık yönetimi, yenilenebilir enerji kullanımı ve çevre dostu üretim süreçlerini giderek daha fazla benimsemektedir.

Kayseri'de özellikle mobilya ve tekstil sektöründe faaliyet gösteren firmalar, üretim süreçlerinde atık yönetimine büyük önem vermektedir. Örneğin, mobilya üretiminde çıkan talaş ve kereste artıklarının geri dönüştürülmesi ve biyokütle enerji üretiminde kullanılması

yaygın bir uygulamadır. Tekstil sektöründe ise su tasarrufu sağlayan boyama teknolojileri ve kimyasal madde kullanımının minimize edilmesi üzerine çalışmalar yapılmaktadır.

Bursa'da otomotiv yan sanayi ve tekstil sektörü, enerji verimliliğini artırmak için teknolojik yenilikleri kullanmaktadır. Örneğin, otomotiv parçaları üretiminde kullanılan lazer kesim ve otomatik montaj sistemleri hem üretim hatası oranını azaltmakta hem de enerji tüketimini minimize etmektedir. Tekstil işletmeleri ise atık suyun yeniden kullanımı ve doğal boyar maddelerle üretim gibi uygulamalara yönelerek çevresel etkilerini azaltmaktadır.

İzmir'de gıda ve kimya sanayi, sürdürülebilir üretim için atık yönetimi ve çevre dostu paketleme uygulamalarını artırmaktadır. Gıda işletmeleri organik atıkları biyogaz üretiminde değerlendirirken, kimya sektörü atık su arıtma tesislerini çağdaşlaştırarak çevreye salınan kirletici maddeleri önemli ölçüde azaltmaktadır. Ayrıca, Ege Bölgesi'nde güneş enerjisi kullanımı giderek yaygınlaşmakta ve üretim tesislerinin enerji ihtiyacının bir kısmı yenilenebilir kaynaklardan karşılanmaktadır.

Konya'daki tarım makineleri ve metal sanayi işletmeleri, üretim süreçlerinde enerji tasarrufu sağlayan ekipmanları ve sensör tabanlı üretim teknolojilerini kullanmaktadır. Bu sayede hem işçilik maliyetleri düşürülmekte hem de kaynak kullanımı optimize edilmektedir.

Bu örneklerden görüldüğü gibi, Türkiye'de sanayi sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları giderek çeşitlenmektedir. Enerji verimliliği, atık yönetimi, geri dönüşüm ve yenilenebilir enerji kullanımı, sanayi işletmelerinin hem çevresel etkilerini azaltmalarını hem de ekonomik performanslarını iyileştirmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, farklı illerdeki uygulamalar, sanayi firmalarının yerel kaynakları kullanma biçimlerine göre değişiklik göstermektedir; bu da sürdürülebilirlik stratejilerinin yerel koşullara uyarlanmasının önemini göstermektedir.

2.3.4. Sivil Toplum ve Toplumsal Katılım

Endüstride çevreci tutumların gelişiminde yalnızca devlet politikaları ve piyasa mekanizmaları belirleyici değildir. Sivil toplum örgütleri, yerel topluluklar ve tüketici hareketleri, sanayinin çevresel performansını şekillendiren güçlü aktörler olarak öne çıkar. Türkiye'de bu durum, özellikle doğal kaynakların yoğun şekilde kullanıldığı ve sanayileşmenin hızlı olduğu bölgelerde belirgin olarak gözlemlenmektedir.

Türkiye'de sanayinin çevre üzerindeki etkileri çoğunlukla yerel düzeyde halkın tepkisini çekmiştir. Örneğin:

Kazdağları Altın Madenciliği Projesi (2019-2021):
Kanadalı Alamos Gold şirketinin Kirazlı bölgesinde yürüttüğü altın madenciliği projesi, geniş ölçekli ağaç kesimi ve su kaynaklarının kirlenme riski nedeniyle ciddi toplumsal tepki yaratmıştır. Yerel köylüler, çevre aktivistleri ve sivil toplum örgütleri, eylemler ve sosyal medya kampanyalarıyla projeyi ulusal ve uluslararası gündeme taşımış, şirketin çevresel etki değerlendirmelerini yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır (Adaman & Arsel, 2017).

Hidroelektrik Santralleri (HES) Projeleri:
Doğu Karadeniz ve İç Anadolu'daki HES projeleri, nehir ekosistemlerini tehdit ettiği ve köylülerin tarımsal sulama ihtiyaçlarını etkilediği gerekçesiyle protesto edilmiştir. Yerel toplulukların direnişi, bazı projelerin iptal edilmesine veya çevresel düzenlemelerin sıkılaştırılmasına neden olmuştur (Yeldan & Voyvoda, 2021).

Bu örnekler, Türkiye'de yerel toplulukların çevresel karar alma süreçlerinde aktif bir aktör olduğunu göstermektedir. Ekolojik Modernizasyon Teorisi perspektifinden bakıldığında, sanayide çevreci uygulamaların yalnızca merkezi otorite veya piyasa baskısı ile değil, toplumsal katılım ile şekillendiği görülmektedir (Spaargaren, 2000).

Sivil toplum örgütleri (STK'lar), Türkiye'de çevre bilincini yaygınlaştırmak, sanayiyi denetlemek ve kamuoyu oluşturmak için kritik rol üstlenmiştir. Greenpeace Türkiye, TEMA Vakfı ve Doğa Derneği gibi örgütler, sanayinin ekolojik etkilerini raporlamakta ve hem hükümet hem de özel sektör üzerinde baskı kurmaktadır. Örneğin, TEMA Vakfı'nın sanayi

bölgelerindeki su kullanımı ve toprak kirliliği üzerine yaptığı raporlar, firmaların atık yönetim sistemlerini iyileştirmesine yol açmıştır.

Bir diğer önemli konu ise, çevreye duyarlı tüketici hareketleri, özellikle tekstil ve gıda sektöründe sürdürülebilir üretimi teşvik etmektedir. Organik ürün sertifikaları, geri dönüştürülebilir ambalaj kullanımı ve karbon ayak izi etiketleri, firmaların çevre dostu üretim süreçlerine yatırım yapmasını teşvik eden bir piyasa baskısı oluşturmaktadır (Mol & Spaargaren, 2000).

Sosyal medya ve dijital platformlar, Türkiye'de çevresel farkındalığın yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kampanyalar, hashtag hareketleri ve çevre haberleri, halkın bilinçlenmesini sağlamakta ve sanayi kuruluşlarının çevresel uygulamalarını gözden geçirmelerine neden olmaktadır. Örneğin, Kazdağları ve Hasankeyf direnişleri sosyal medya üzerinden geniş kitlelere ulaşmış, uluslararası basının da ilgisini çekmiştir.

Türkiye'de sivil toplumun ve yerel toplulukların etkisi ile bazı sanayi projelerinde atık su arıtma sistemlerinin kurulması, yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi, orman alanlarının korunması ve yeniden ağaçlandırma çalışmaları, çevresel etki değerlendirmelerinin daha şeffaf ve katılımcı hale getirilmesi gibi olumlu etkilere sebep olduğunu gözlemleyebiliriz.

Endüstride çevreci tutumlar, çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu boyutlar teknolojik, ekonomik, kültürel ve politik alanlarda ortaya çıkar ve birbirini destekleyici bir şekilde sanayide çevre performansını şekillendirir (Mol & Spaargaren, 2000). Teknolojik boyut, endüstride çevreci tutumların en somut ve ölçülebilir alanıdır. Burada odak noktası, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı, atık yönetimi ve karbon emisyonlarının azaltılmasıdır. Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji alanında sanayi kuruluşları, üretim süreçlerinde daha az enerji harcayarak hem maliyetleri azaltır hem de çevresel etkilerini düşürür. Türkiye'de Kayseri ve Bursa'daki organize sanayi bölgelerinde güneş enerjisi panelleri ve biyokütle enerji sistemleri kullanılmakta, karbon ayak izi azaltılmaktadır (Yeldan & Voyvoda, 2021).

Geri Dönüşüm ve Atık Yönetimi: Tekstil, metal ve kimya sanayisi gibi sektörlerde geri dönüşüm uygulamaları hem doğal kaynak tüketimini azaltmakta hem de atık miktarını düşürmektedir (Mol, 1995). Örneğin, tekstil sektöründe su ve boya kullanımının optimize edilmesi, çevresel etkilerin azaltılmasına katkı sağlar. "Sanayide çevresel modernizasyon, teknolojik yenilikler ve temiz üretim teknikleri aracılığıyla çevresel performansı iyileştirmeyi hedefler." (Mol & Spaargaren, 2000, s. 28). Çevreci tutumların yalnızca çevresel fayda sağlamadığını, aynı zamanda işletmeler için rekabet avantajı yarattığını gösterir. Çevre dostu üretim süreçleri, şirketlerin marka değerini artırır ve sürdürülebilir ürünlere talebi yükseltir. Örneğin, Türkiye'de organik ve geri dönüştürülmüş malzeme kullanan tekstil firmaları, Avrupa pazarında rekabet avantajı elde etmektedir (Adaman & Arsel, 2017).

Yeşil İş Kültürü: Çalışanlar ve yönetim çevre dostu davranışları benimser. Türkiye'de bazı organize sanayi bölgelerinde, "çevre yönetim sistemi sertifikası" olan firmalarda çalışan eğitim programları ve bilinçlendirme seminerleri yaygınlaşmıştır (Mol, 1995). Tüketicilerin çevre bilincinin yükselmesi, şirketlerin sürdürülebilir ürün ve hizmetler sunmasını teşvik eder. Örneğin, geri dönüştürülebilir ambalaj kullanımı veya karbon ayak izi etiketleri, kültürel boyutun etkili bir göstergesidir (Spaargaren, 2000). "Sanayide çevreci davranışlar, yalnızca yasal veya ekonomik zorunlulukla değil, aynı zamanda toplumsal değerler ve kültürel normlar tarafından şekillenir." (Spaargaren, 2000, s. 50)

2.4. Sanayileşme ve Çevre Sorunları

Sanayileşme, modern toplumların ekonomik kalkınma süreçlerinin merkezinde yer almakla birlikte, çevresel sorunların da en önemli kaynağı olmuştur. Sanayi Devrimi ile başlayan yoğun üretim faaliyetleri, doğanın yalnızca ekonomik kaynak sağlayıcı bir unsur olarak görülmesine yol açmış, bu durum hem ekosistemlerde hem de toplumlarda ciddi tahribatlara neden olmuştur (Foster, 1999). Sanayileşmenin doğurduğu çevresel sorunlar yalnızca fiziksel kirlilik unsurlarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, yaşam biçimlerinin ve kültürel değerlerin dönüşümüne de yol açmıştır.

Çevre sosyolojisinin temel kabullerinden biri, çevresel sorunların yalnızca ekolojik değil aynı zamanda toplumsal kökenleri olduğudur. Beck'in (1992) ifade ettiği gibi, modern sanayileşme süreci çevresel riskleri toplumsal gündemin merkezine yerleştirmiştir. Beck'e göre "modernleşmenin yan ürünü olan riskler, bireylerin yaşam biçimlerini doğrudan etkileyen ve kolektif refleksler doğuran bir nitelik taşır" (Beck,1992, s. 57). Bu bağlamda sanayileşme ile ortaya çıkan çevre sorunları, yalnızca doğa-insan etkileşiminin değil, aynı zamanda sanayi-toplum ilişkisinin bir yansıması olarak ele alınmalıdır.

Sanayileşmenin çevre üzerindeki etkileri özellikle üç temel boyutta ele alınabilir: hava, su ve toprak kirliliği. Türkiye'de yapılan araştırmalar, sanayi kentlerinde bu etkilerin yoğun olarak gözlemlendiğini göstermektedir. Kocaeli örneği bu açıdan dikkat çekicidir; ağır sanayinin yoğunlaştığı bölgede hava ve su kirliliğinin insan sağlığı üzerinde ciddi riskler yarattığına dair bulgular bulunmaktadır (ÇOB, 2010).

Sanayileşme ile ortaya çıkan çevre sorunlarının bir diğer boyutu da iklim değişikliğine katkıdır. Türkiye'nin sanayi sektöründen kaynaklanan karbon emisyonları, toplam sera gazı salınımlarının yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır (TÜİK, 2022). Bu durum, Ekolojik Modernizasyon Teorisi'nin (Mol & Spaargaren, 2000) önemini gündeme getirmektedir. Ekolojik Modernizasyon Teorisi'ye göre, çevre sorunları sanayi üretiminin doğrudan sonucu olmaktan çıkarılabilir; bunun yerine yenilenebilir enerji kullanımı, enerji verimliliği ve geri dönüşüm gibi teknolojilerle ekonomik kalkınma ile çevresel sürdürülebilirlik uyumlu hale getirilebilir. Ancak Türkiye'deki uygulamalara bakıldığında, bu dönüşümün parçalı ve yetersiz kaldığı görülmektedir.

Sosyolojik açıdan önemli bir nokta, sanayileşmenin çevre sorunlarını yalnızca teknik bir mesele olarak değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikler bağlamında da derinleştirmesidir. Çevre adaleti yaklaşımı, sanayi bölgelerinde yaşayan düşük gelirli grupların çevresel risklerden daha fazla etkilendiğini vurgulamaktadır. Türkiye'de yapılan saha araştırmaları, özellikle organize sanayi bölgelerinin çevresinde yaşayan halkın, hava kirliliği, kötü koku ve su kirliliği gibi sorunlardan doğrudan etkilendiğini göstermektedir (Yılmaz, E. 2018). Bu bağlamda çevre sorunları, yalnızca ekolojik bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal adaletin de bir parçasıdır.

Neticede, sanayileşme çevre sorunlarının temel kaynaklarından biri olmakla birlikte, bu sorunların yönetimi aynı zamanda toplumsal, kültürel ve politik bir dönüşümü gerektirmektedir. Türkiye'de sanayi kentleri üzerinden yapılan gözlemler, çevre sorunlarının hâlâ ekonomik büyüme lehine göz ardı edildiğini; ancak artan toplumsal farkındalık ve uluslararası baskılarla birlikte çevre dostu üretim süreçlerine yönelimin de giderek güçlendiğini göstermektedir.

Sanayileşme süreci, özellikle enerji üretimi, metal, kimya, tekstil ve gıda sektörlerinde doğal kaynak tüketimini artırmıştır. Fabrikaların ve sanayi tesislerinin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde hava, su ve toprak kirliliği ciddi boyutlara ulaşmıştır. McNeill (2000) sanayileşmenin çevresel etkilerini şöyle özetler:

"Sanayi üretimi, ekosistemler üzerinde doğrudan baskı oluşturmakta, hava ve su kalitesini bozmakta ve biyolojik çeşitliliği tehdit etmektedir." (McNeill, 2000, s. 123)

Türkiye özelinde bu durum, özellikle Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri'nde belirgindir. İstanbul, Kocaeli, Bursa ve Kayseri gibi sanayi şehirleri, hava kirliliği, sanayi atıkları ve su kaynaklarının kirlenmesi sorunlarıyla karşı karşıyadır.

Türkiye'de enerji üretimi ve sanayi faaliyetleri, hava kirliliğinin başlıca kaynaklarıdır. Özellikle kömür yakıtlı termik santraller ve metal sanayisi, SO2, NOx ve partikül madde emisyonlarını artırmaktadır. Örneğin, Zonguldak kömür havzası ve Kocaeli sanayi bölgesi, Türkiye'nin en yoğun hava kirliliğine sahip bölgeleri olarak öne çıkar (Yavuz, 2018).

Bu durum, Ekolojik Modernizasyon Teorisi perspektifinden değerlendirildiğinde, sanayinin teknolojik iyileştirmeler ve temiz üretim süreçleri ile çevresel yükünü azaltabileceği yönünde bir fırsat sunmaktadır (Mol & Spaargaren, 2000).

Sanayi tesislerinden kaynaklanan atık sular, Türkiye'de su kirliliğinin temel nedenlerinden biridir. Özellikle tekstil, deri ve kimya sektörlerinde organik ve kimyasal atıklar, yerel su kaynaklarını tehdit etmektedir. Bursa ve Kayseri'deki organize sanayi bölgelerinde yapılan araştırmalar, atık suyun çoğunlukla arıtılmadan çevreye bırakıldığını göstermektedir (Özdemir & Taş, 2019). "Sanayi kaynaklı su kirliliği, yalnızca ekosistemleri bozmakla

kalmaz, aynı zamanda toplumsal sağlık ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde de olumsuz etkiler yaratır." (Mol, 1995, s. 41)

Sanayileşme, yoğun atık üretimi ve plansız arazi kullanımı ile toprak kirliliğine de yol açmaktadır. Türkiye'de organize sanayi bölgelerinde ağır metal ve kimyasal atıkların toprağa sızması, tarım alanlarının verimliliğini düşürmekte ve ekolojik dengeyi bozmakta; bu). Sanayileşmenin hem yerel halk hem de çevresel yönetim için bir sorun teşkil etmektedir (Adaman & Arsel, 2017). Sanayileşmenin çevreye etkileri yalnızca ekolojik değil, sosyal ve ekonomik boyutlarda da kendini göstermektedir. Hava ve su kirliliği nedeniyle sağlık sorunları artmakta, iş gücü verimliliği düşmekte ve çevre turizmi olumsuz etkilenmektedir. Örneğin, İzmit Körfezi'ndeki yoğun sanayi faaliyetleri, balıkçılık sektörünü ciddi şekilde olumsuz etkilemiş ve yerel halkın gelir kaynaklarını tehdit etmiştir (Yavuz, 2018).

Ekolojik Modernizasyon Teorisi bağlamında, bu olumsuz etkiler, teknolojik yenilik, çevre yönetimi sistemleri ve sürdürülebilir üretim teknikleri ile azaltılabilir olarak görülmektedir (Spaargaren & Mol, 1992). Türkiye'de endüstri, ekonomik büyüme ile birlikte çevresel sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Son yıllarda çevreci tutumların sanayiye yavaş yavaş entegre olmaya başlaması, yerel politikalar, toplumsal baskı ve belediyelerin aktif müdahaleleri ile mümkün olmuştur (Mol & Spaargaren, 2000).

2.4.1.Sanayileşme, Eşitsizlik ve Çevresel Adalet Sorunu

Sanayileşme süreci, ekonomik büyümenin lokomotifi olarak görülse de, çevresel yüklerin toplumsal olarak adil biçimde dağılmadığı bir gerçeklik yaratmıştır. Çevre sosyolojisi açısından sanayileşme yalnızca üretim ilişkilerini değil, aynı zamanda çevresel risklerin kime yüklendiğini ve çevresel faydalardan kimin yararlandığını da belirleyen bir toplumsal süreçtir. Bu nedenle çevresel adalet, sanayileşmenin doğrudan bir sonucu olan eşitsizlik biçimlerinden biri olarak ele alınır (Bullard, 1990; Schlosberg, 2007).

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sanayileşme süreci mekânsal ve sınıfsal eşitsizlikler üretmiştir. 1980 sonrası neoliberal dönüşümle birlikte üretimin desantralizasyonu, organize sanayi bölgelerinin (OSB) kent çeperlerine taşınmasıyla hızlanmış; bu bölgelerde yaşayan düşük gelirli gruplar çevresel risklere daha fazla maruz

kalmıştır (Adaman, Akbulut ve Arsel, 2019). Kocaeli Dilovası, bu durumun en çarpıcı örneklerinden biridir. Dilovası, sanayi tesislerinin yoğunluğu nedeniyle hava ve su kirliliğinde Türkiye ortalamasının çok üzerinde değerlere sahiptir; bölgede solunum yolu hastalıkları ve kanser oranları ciddi seviyelere ulaşmıştır (TMMOB, 2014). Bu tablo, çevresel yüklerin toplumsal ve mekânsal olarak eşitsiz biçimde dağıldığını açık biçimde göstermektedir.

Benzer şekilde Zonguldak'taki kömür madenciliği faaliyetleri, Soma'daki termik santraller ve İskenderun Körfezi'ndeki demir-çelik üretimi, sanayileşmenin çevresel maliyetlerinin yerel halkın yaşam koşullarını olumsuz etkilediği örnekler olarak değerlendirilebilir. Bu tür ekonomik faaliyetlerin yol açtığı çevresel zararlar, çoğu zaman istihdam yaratma ve ekonomik kalkınma söylemleriyle meşrulaştırılmaktadır (Adaman & Arsel, 2017; Martinez-Alier, 2002). Çevre sosyolojisi literatürü, bu kalkınma söylemlerinin çevresel adaletsizlikleri görünmez kıldığını ve çevresel risklerin sosyoekonomik açıdan dezavantajlı gruplar üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır (Pellow, 2000).

Çevresel adaletin yalnızca mekânsal değil, kuşaklar arası bir boyutu da bulunmaktadır. Türkiye'de hidroelektrik santralleri (HES) ve madencilik projeleri bu açıdan dikkat çekicidir. Artvin Cerattepe'deki madencilik karşıtı mücadele veya Kaz Dağları çevresindeki altın arama projelerine yönelik toplumsal tepkiler, çevresel adalet talebinin yalnızca bugünün değil, geleceğin yaşam hakkı adına da yükseldiğini göstermektedir. Bu hareketler, ekolojik modernizasyon yaklaşımının savunduğu "yeşil büyüme" perspektifinin ötesine geçerek, çevreyi piyasa mantığına indirgemeyen bir çevresel adalet anlayışının toplumsal temellerini oluşturmaktadır.

Neoliberal dönemde çevre politikalarının piyasalaşması, çevresel adalet sorununu daha karmaşık hale getirmiştir. "Kirleten öder" ilkesi çoğu zaman kâğıt üzerinde kalmakta, büyük sanayi kuruluşları çevresel maliyetleri topluma yansıtabilmektedir (Adaman & Arsel, 2005). Türkiye'de çevre denetim mekanizmalarının yetersizliği ve çevresel etki değerlendirme (ÇED) süreçlerinin siyasi baskılara açık olması, çevre hakkının uygulanabilirliğini zayıflatmaktadır. Buna karşın bazı belediyeler ve yerel yönetimler, çevresel adalet ilkelerini yerel politika düzeyinde hayata geçirmeye yönelik çabalar göstermektedir. Örneğin Bursa

Büyükşehir Belediyesi'nin "Yeşil Şehir Bursa" vizyonu kapsamında atık yönetimi, yenilenebilir enerji ve yeşil altyapı projelerine yönelmesi; çevresel yüklerin adil paylaşımına yönelik yerel bir farkındalık yaratmaktadır.

Çevre sosyolojisinin kurucu isimlerinden Ulrich Beck (1992), modern toplumların "risk toplumu" haline geldiğini belirtirken, bu risklerin sınıfsal olarak eşitsiz dağıldığını vurgulamıştır. Türkiye örneğinde sanayileşme kaynaklı risklerin yoksul, kırsal ve marjinal gruplar üzerinde yoğunlaşması, Beck'in bu tespitini doğrular niteliktedir. Aynı şekilde Schnaiberg'in (1980) "treadmill of production" yaklaşımı da ekonomik büyüme uğruna doğanın sürekli sömürülmesinin çevresel bozulmayı yapısal hale getirdiğini, bunun ise çevresel adalet sorunlarını kalıcılaştırdığını savunur.

Türkiye'de sanayileşmenin çevresel etkileri yalnızca ekolojik bir problem olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir eşitsizlik biçimi olarak değerlendirilmelidir. Çevresel adaletin sağlanabilmesi, çevresel yüklerin adil dağılımının yanı sıra, karar alma süreçlerinde demokratik katılımın artırılmasını, yerel toplulukların bilgi ve deneyimlerinin dikkate alınmasını ve çevre politikalarının ekonomik büyüme hedeflerinin ötesinde, yaşam kalitesine odaklanacak biçimde yeniden tasarlanmasını gerektirir. Çevre sosyolojisi bu anlamda, sanayileşme süreçlerini yalnızca teknolojik ilerleme bağlamında değil, aynı zamanda toplumsal adalet perspektifinden yeniden düşünmemizi sağlar.

2.5. Türkiye Sanayisinde Çevre Bilinci Üzerine Yapılmış Araştırmalar

Sanayi faaliyetlerinin çevreye olan etkileri, yalnızca ekolojik boyutta değil aynı zamanda sosyolojik açıdan da önem taşımaktadır. Türkiye'de özellikle 2000'li yıllardan itibaren artan çevresel farkındalık, sanayi işletmelerinde çevre yönetimi, sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk anlayışlarıyla birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Çevre bilincine ilişkin araştırmalar, sanayinin farklı kollarında yürütülmüş ve sektörel çeşitlilik göstermiştir. Bu çalışmalar, çevreye duyarlı üretim süreçlerinin yalnızca teknik ve yönetsel bir tercih değil, aynı zamanda kurumsal kültür ve örgütsel değerlerle ilişkili bir dönüşüm süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca sanayi işletmelerinin çevresel sorumluluklarını yerine getirme

düzeyleri, yasal düzenlemelerin yanı sıra toplumsal beklentiler, piyasa baskıları ve uluslararası standartlar tarafından da şekillendirilmektedir. Bu bağlamda çevre bilinci, bireysel tutumların ötesinde kurumsal ve yapısal bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

Demirhan'ın (2004) Türk otomotiv sektöründe yaptığı araştırma, çevre bilinci çalışmalarının sanayi içindeki sistematik karşılığını ortaya koyan öncü çalışmalardan biridir. Çalışmada, ISO 14001 çevre yönetim sistemlerinin otomotiv fabrikalarında yaygın olarak uygulanmaya başlandığı ve geri dönüşüm politikalarının kurumsallaştırıldığı ifade edilmektedir. Yazar, "çevre yönetim sistemleriyle işletmeler, atıkların azaltılması, geri kazanım oranlarının artırılması, çalışanlarda çevre bilincinin yaygınlaştırılması süreçlerini sistematik bir hale getirmektedirler" (Demirhan, 2004, s. 87) diyerek sanayide çevresel yaklaşımın kurumsal yapıya nasıl entegre edildiğini göstermektedir.

Sanayi işletmelerinde yeşil yönetim anlayışı üzerine yapılan bir diğer önemli araştırma Kara ve Kaya (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada çevre bilincinin işletme politikalarına yansıması ele alınmış, özellikle üretim süreçlerinde enerji verimliliği ve çevre dostu üretim tekniklerinin benimsendiği vurgulanmıştır. Yazarlar, "Yeşil yönetim anlayışı ile işletmeler sadece ekonomik kâr elde etmeyi değil, aynı zamanda doğal çevrenin korunmasına da azami özen göstermektedirler" (Kara & Kaya, 2020, s. 315) diyerek çevre bilincinin artık işletme stratejisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çevre bilincinin yerel ölçeklerdeki yansımaları ise Civelek'in (2006) İskenderun sanayi bölgesinde yaptığı saha çalışmasında incelenmiştir. Araştırma, Türk ve Avrupa Birliği çevre mevzuatına uyum çerçevesinde sanayi tesislerinin uygulamalarını değerlendirmiştir. Sonuç olarak, "Türk kanunları ile yapılan düzenlemelerin uygulamada bir formalite gibi kâğıt üzerinde olduğu, ancak gerçekte uygulanmadığı görülmüştür" (Civelek, 2006, s. 142) tespiti yapılmıştır. Bu durum, çevre bilinci ile yasal zorunluluk arasındaki boşluğu gözler önüne sermektedir.

Toplumsal değerler düzeyinde ise Bozkurt ve Bıçkı'nın (2016) Dünya Değerler Araştırması verisi üzerinden yaptıkları analiz, sanayi işçileri ve genel toplumda çevre bilincinin sosyo-demografik farklılıklarını ortaya koymaktadır. Çalışmaya göre, "kadınların, yüksek

öğretimlilerin ve orta sınıfın çevrenin korunmasına daha çok öncelik verdiği" (Bozkurt & Bıçkı, 2016, s. 54) görülmektedir. Bu bulgu, sanayide çalışan bireylerin çevre bilinci geliştirme süreçlerinde eğitim ve toplumsal değerlerin rolünü vurgulamaktadır.

Son dönemde ise sanayi bölgelerinde doğrudan karbon salımı ve sera gazı envanterleri üzerinden çevre bilinci ölçülmeye başlanmıştır. Çakmak Arı ve Kabakcı'nın (2024) Kütahya Organize Sanayi Bölgesi üzerine yaptığı araştırmada, enerji tüketim kaynaklarından doğan emisyonların ölçüldüğü ve azaltım projelerinin önerildiği belirtilmektedir. Araştırma, sanayi kuruluşlarının çevre bilincini artık yalnızca söylem düzeyinde değil, teknik hesaplamalar ve projelerle desteklediğini göstermektedir (Çakmak Arı & Kabakcı, 2024).

Tüm bu çalışmalar ve diğerleri Türkiye'de sanayide çevre bilincinin hem kurumsal politikalar hem de toplumsal değerler üzerinden incelendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, birçok çalışmanın işaret ettiği üzere çevre bilinci uygulamada kimi zaman kâğıt üzerinde kalmakta, kimi zaman da yalnızca yasal zorunlulukların yerine getirilmesiyle sınırlı kalmaktadır. Özellikle organize sanayi bölgeleri, çevresel bilinçlenmenin gelişmesi için kritik alanlar olarak öne çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.Araştırma Yöntemi ve Saha Uygulaması

3.1.Araştırmanın Modeli ve Yöntemi

Bu araştırma, Kayseri ilinde faaliyet gösteren büyük ölçekli sanayi kuruluşlarında çevresel sürdürülebilirlik olgusunun çalışanlar nezdindeki algı, tutum ve davranış boyutlarını incelemeyi amaçlayan nitel ağırlıklı bir saha çalışmasıdır.

Araştırmada, endüstriyel üretim süreçlerinin önemli birer paydaşı olan çalışanların öznel deneyimlerine ve bakış açılarına odaklanıldığı için fenomenolojik (olgubilimsel) desen temel alınmıştır. Fenomenoloji, bireylerin bir olguyla (burada "çevresel sürdürülebilirlik") ilgili deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve betimlediklerini ortaya koymayı hedefler (Creswell, 2013).

Veri toplama tekniği olarak, yapılandırılmış görüşme formu ile anket tekniğinin dijital ortamda birleşimi olan "Çevrimiçi Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Bu yöntem, geniş bir katılımcı kitlesine ulaşma imkânı sağlarken, açık uçlu sorular aracılığıyla katılımcıların görüşlerini kendi ifadeleriyle detaylandırmalarına olanak tanımıştır. Elde edilen veriler, nicel istatistiki genellemelerden ziyade, söylem ve içerik analizi teknikleriyle yorumlanarak tematik analiz yöntemi kullanılmıştır.

Bu araştırmada çevrimiçi yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen nitel veriler, nicel istatistiksel genellemelere odaklanmaktan ziyade katılımcıların deneyim ve algılarını derinlemesine anlamayı amaçlayan nitel analiz yaklaşımlarıyla değerlendirilmiştir. Bu kapsamda söylem analizi, içerik analizi ve tematik analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. Söylem analizi, bireylerin dil aracılığıyla çevresel sürdürülebilirlik olgusunu nasıl anlamlandırdıklarını, bu konuya ilişkin algılarını hangi kavramsal çerçeveler ve normatif referanslarla ifade ettiklerini ortaya koymayı amaçlayan bir yaklaşım olarak kullanılmıştır. Bu yöntemde dil, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliği kuran ve yeniden üreten bir pratik olarak ele alınmış; katılımcıların çevre, sanayi ve sorumluluk kavramlarına ilişkin söylemsel konumlanışları analiz edilmiştir (Fairclough, 1995; van Dijk, 1997). İçerik analizi ise görüşme verilerinde tekrar eden kavram, ifade ve anlam birimlerinin

sistematik biçimde kodlanarak kategorilere ayrılması amacıyla uygulanmıştır. Bu süreçte metin verileri öncelikle açık kodlama yoluyla çözümlenmiş, ardından benzer kodlar altında kategoriler oluşturularak sanayi çalışanlarının çevresel bilinç, sürdürülebilirlik ve kurumsal sorumluluk algıları yapılandırılmıştır (Krippendorff, 2013). Tematik analiz yaklaşımı ise verilerde ortaya çıkan anlam örüntülerinin daha bütüncül bir biçimde yorumlanmasını sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Braun ve Clarke'ın (2006) önerdiği çerçeve doğrultusunda veriye aşinalık kazanma, başlangıç kodlarının oluşturulması, temaların belirlenmesi, temaların gözden geçirilmesi, temaların adlandırılması ve raporlaştırılması aşamaları izlenmiştir. Bu süreç sonucunda sanayi çalışanlarının çevresel sürdürülebilirlik algılarını şekillendiren temel temalar belirlenmiş ve sosyolojik bir perspektifle yorumlanarak araştırmanın bulgular bölümünde ayrıntılı biçimde sunulmuştur.

Araştırmanın örneklemini, Türkiye ekonomisine katkı payı bakımından öne çıkan üç temel sektör oluşturmaktadır: Tekstil, Ana Metal ve Orman Endüstrisi. Bu sektörlerde faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmelerde, hem mavi yaka (üretim işçileri) hem de beyaz yaka (idari ve teknik personel) çalışanların çevresel sürdürülebilirlik alışkanlıkları, tutumları ve farkındalık düzeyleri değerlendirilecektir. Söz konusu sektörlerdeki üretim hacmi ve doğal kaynak kullanımı dikkate alındığında, bu alanlarda geliştirilen sürdürülebilirlik uygulamalarının çevre ve doğa üzerinde önemli etkiler yarattığı düşünülmektedir (WCED, 1987; UNEP, 2020).

Araştırmada, modern toplumun ekolojik krize neden olan üretim ve tüketim pratikleri ile bireylerin bu kriz karşısındaki sorumluluk anlayışı da sorgulanmaktadır. Özellikle doğanın görünür tahribatı, iklim değişikliği, kaynak kıtlığı gibi çevresel sorunların toplumsal yaşamda belirginleştiği günümüzde, sürdürülebilirlik kavramının hem kurumsal politikalar hem de bireysel alışkanlıklar bağlamında uygulanabilirliği önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir (Giddens, 2009; Beck, 1992). Bu bağlamda çalışma hem çevre sosyolojisi kuramlarıyla hem de güncel uygulamalarla örtüşen disiplinler arası bir analiz sunmayı hedeflemektedir.

Bu araştırmanın çıktıları, endüstriyel üretim süreçlerinde çevresel sürdürülebilirlik davranışlarının ne ölçüde dikkate alındığını ve bu ilkelerin çalışan davranışlarına ne derece

yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilecek bulguların hem akademik çevrelerde hem de sanayi kuruluşlarında çevre politikalarının şekillendirilmesine katkı sunması beklenmektedir.

Bu araştırmada, konuya ilişkin kuramsal çerçevenin oluşturulması ve mevcut çalışmaların incelenmesi amacıyla literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması, belirli bir konu hakkında daha önce yapılmış olan akademik çalışmaların sistematik olarak incelenmesi sürecidir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu yöntem sayesinde, çalışmanın dayandığı teorik ve metodolojik temel oluşturulmuş ve benzer araştırmalardaki bulgularla karşılaştırmalı analiz yapılmasına olanak tanınmıştır. Literatür taraması, hem basılı kaynaklar (kitaplar, makaleler, tezler) hem de dijital veri tabanları üzerinden yürütülmüştür.

Çalışmanın verilerini toplamak için karma bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Google form üzerinden katılımcılara iletilen 11 sorudan 3 soru kapalı uçlu olup, 8 soru açık uçludur. Alınan cevaplar yorumlanmıştır. Filtrelemeler genellikle kapalı uçlu sorulara verilen cevaplara göre yapılmıştır. Bu form, çevrim içi veri toplama aracı olan Google Forms üzerinden hazırlanarak katılımcılara dijital ortamda sunulmuştur.

Dijital uygulamalar, özellikle pandemi sonrası dönemde saha erişimini kolaylaştırması, zaman ve maliyet açısından avantaj sağlaması nedeniyle sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Creswell, 2014). Google Forms, katılımcılara anonimlik sağlayarak güvenli ve hızlı veri toplama olanağı sunmakta ve araştırmacının veri analiz sürecini kolaylaştırmaktadır. Görüşme sorularının form yoluyla çevrim içi olarak dağıtımı e-posta, sosyal medya ve kurumsal iletişim kanalları yoluyla gerçekleştirilmiştir. Form tamamlandıktan sonra katılımcının hangi sektörde çalıştığı, kaç yıllık tecrübesi olduğu, çalıştığı şirketin çevresel sürdürülebilirlik alanında oluşturduğu fırsatları ve kişisel olarak katılımcıların yaşamlarındaki çevresel sürdürülebilirlik alışkanlıkları incelenip yorum yapılmıştır.

Kayseri Sanayi odasının internet sitesinden güncel verilere ulaşarak fabrikaların tespiti konusunda destek aldıktan sonra fabrikaların Eğitim ve İnsan Kaynakları birimleri ile iletişim kuruldu, daha sonra araştırma ile ilgili detaylıca bilgi verildikten sonra araştırmanın amacına

uygun olarak direkt çalışanlarına anonim olarak cevaplayacakları görüşme formları online olarak iletilerek görüşmenin amacı ve kapsamı açıklanarak gönüllülük ve gizlilik esasına dayalı soruların cevaplamaları talep edildi.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın temel amacı, Kayseri sanayisinde Tekstil, Ana Metal ve Orman Endüstrisi sektörlerinde çalışan bireylerin; kurumsal sürdürülebilirlik politikalarına, iş yerindeki çevresel uygulamalara ve bireysel çevre pratiklerine yönelik farkındalık düzeylerini bütüncül bir perspektifle ortaya koymaktır.

Çalışma, "Mavi Yaka" ve "Beyaz Yaka" ayrımına giderek sınıfsal bir karşılaştırma yapmaktan ziyade; üretim sahasından idari birimlere kadar tüm çalışan profillerini kapsayarak, endüstriyel alandaki çevre bilincinin genel görünümünü (panorama) çizmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır:

- Sanayi çalışanları, kurumlarının sürdürülebilirlik hedeflerini ne ölçüde bilmekte ve içselleştirmektedir?
- Üretim süreçlerindeki çevresel uygulamalar (enerji tasarrufu, atık yönetimi vb.) çalışanların gündelik pratiklerine nasıl yansımaktadır?
- Çalışanların bireysel çevre duyarlılıkları ile kurumsal zorunluluklar arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

Bu araştırma, Çevre Sosyolojisinin güncel tartışmalarından biri olan sürdürülebilirlik kavramının, meta üretimi yapan büyük ölçekli işletmeler bağlamında hem işletme politikaları hem de çalışan bireylerin tutumları üzerinden nasıl anlaşıldığını ve uygulandığını incelemeyi amaçlamaktadır. Sürdürülebilirlik, özellikle çevresel, ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla değerlendirildiğinde; üretim süreçlerinin doğa üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı ve

gelecek kuşakların yaşam koşullarını güvence altına almayı hedefleyen bütüncül bir yaklaşımdır (Brundtland, 1987; Sachs, 2015).

Kayseri ilinde meta üretimi yapan büyük ölçekli işletmelerin, özellikle Orman Endüstrisi, Ana Metal Sanayi ve Tekstil Sektörü gibi stratejik üretim alanlarında faaliyet gösteren firmalarda, çevresel sürdürülebilirlik alışkanlıklarının çalışan düzeyinde ne ölçüde benimsenip uygulandığını değerlendirmektir. Araştırma hem kurumsal çevre politikalarının hem de bireysel çalışan pratiklerinin, sürdürülebilirlik ilkeleriyle ne derece uyumlu olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çevre sosyolojisi literatüründe (Dunlap & Van Liere, 1978; Beck, 1992; Mol & Spaargaren, 2000) bireylerin çevreye yönelik tutumlarının toplumsal yapı, üretim biçimleri ve ekonomik konumla yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda çalışma, endüstrideki mavi ve beyaz yaka çalışanların çevresel farkındalık düzeylerini karşılaştırmalı olarak ele alarak, çevreci davranışların kurumsal bağlam içinde nasıl farklılaştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışanların bir kısmının çevreye yönelik tutumlarının genellikle "uygulamaya dayalı", bir kısmının ise "bilgiye ve değerlere dayalı" bir çevresel farkındalık geliştirdikleri yönündeki saha bulguları, çevresel bilincin bilinç ve bilgi düzeyiyle kesişimsel bir biçimde ele alınması gerekliliğini göstermektedir.

Araştırmanın önemi, çevreci tutumların yalnızca makro düzeydeki çevre politikalarıyla değil, mikro düzeydeki çalışma yaşamı dinamikleriyle açıklanabilir olduğuna dikkat çekmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de sanayi sektörüne yönelik çevre sosyolojisi çalışmaları çoğunlukla kurumsal sürdürülebilirlik politikaları ya da üretim teknolojileri ekseninde ilerlerken, bu çalışma çevresel bilinci doğrudan çalışan deneyimleri üzerinden tartışarak alana özgün bir katkı sunmaktadır.

Modern endüstriyel üretim biçimleri, doğrudan doğal kaynak kullanımı ve atık üretimi yoluyla çevresel krizleri derinleştirmektedir (Foster, 2000; Barry, 1999). Bu bağlamda, sürdürülebilirlik yalnızca çevre mühendisliği ya da kurumsal strateji konusu değil, aynı zamanda sosyolojik bir mesele olarak da ele alınmalıdır. Çalışan davranışları, çevresel bilinç

ve alışkanlıklar, işletmelerin çevreye duyarlı dönüşüm süreçlerinde belirleyici rol oynamaktadır (Giddens, 2009).

Araştırma, farklı sektörlerde çevresel sürdürülebilirlik ilkelerinin günlük işleyişte ne kadar somutlaştığını ve bu uygulamaların çalışanlar tarafından ne düzeyde içselleştirildiğini karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle tekstil sektörü gibi su ve kimyasal tüketimi yüksek sektörlerde, ana metal sanayi gibi enerji yoğun alanlarda ve orman endüstrisi gibi doğal kaynak tabanlı üretimlerde sürdürülebilirlik uygulamalarının değerlendirilmesi, çevresel yükün azaltılması açısından kritik önem taşımaktadır (UNIDO, 2019; European Environment Agency [EEA], 2021).

Ayrıca, çalışma yerel bağlamda sürdürülebilirlik kavramının sosyo-kültürel kabul düzeyini ortaya çıkarmaya yönelik olup, Kayseri gibi sanayisi güçlü kentlerde çevre politikalarının tabana ne kadar yayıldığına dair bulgular sunmayı amaçlamaktadır. Elde edilecek veriler, bölgesel sanayi politikalarına katkı sunabilecek nitelikte olup, akademik literatürde yerel temelli sürdürülebilirlik çalışmaları için bir örnek teşkil edecektir. Bu araştırma çıktılarında çevresel sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde teorik ve uygulama açısından zorluklar ortaya çıkacak, kolaylaştırılan örneklerle diğer işletmelere örnek teşkil edecektir. Elde edilen çıktılar doğrultusunda, büyük ölçekli işletmeler çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarını daha yaygın biçimde benimseyebilir ve bu uygulamaları kurumsal stratejilerine entegre ederek yeni çevre odaklı planlamalar geliştirebilir. Endüstri alanına göre çevresel sürdürülebilirlik alışkanlıklarının oluşumu ve bu kapsamda yine endüstri alanlarının yapıları da inceleme alanındadır.

3.3.Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Kayseri Organize Sanayi Bölgeleri'nde faaliyet gösteren Tekstil, Ana Metal ve Orman Ürünleri sektörlerindeki işletmelerde çalışan personel oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın zaman ve maliyet açısından mümkün olmaması nedeniyle, örneklem seçiminde olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden "Amaçsal

Örnekleme" (Purposive Sampling) ve "Kolayda Örnekleme" (Convenience Sampling) teknikleri bir arada kullanılmıştır.

Evrenin tamamına ulaşmanın zaman, maliyet ve erişim kısıtları nedeniyle mümkün olmaması, sosyal bilimlerde araştırmacıları örnekleme yöntemlerine yöneltmektedir. Bu araştırmada, olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçsal örnekleme ve kolayda örnekleme birlikte kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme, araştırmanın amacına uygun bilgi açısından zengin bireylerin bilinçli olarak seçilmesini ifade ederken, kolayda örnekleme ise araştırmacının erişimi en kolay olan katılımcıları seçmesini kapsamaktadır.

Amaçsal örnekleme, özellikle nitel araştırmalarda derinlemesine veri elde etmeyi amaçlayan çalışmalarda tercih edilmekte ve araştırmacının kuramsal çerçeve doğrultusunda belirlediği ölçütlere uygun katılımcılara odaklanmasını sağlamaktadır. Creswell ve Plano Clark (2011), amaçsal örneklemeyi şöyle tanımlar:

“Amaçsal örnekleme, ilgilenilen olgu hakkında en yararlı bilgiyi sağlayacak bireylerin seçilmesini içerir.”

Buna karşılık, kolayda örnekleme yöntemi pratiklik ve zaman tasarrufu sağlaması açısından avantajlıdır, ancak örneklemin evreni temsil gücü sınırlıdır. Etikan, Musa ve Alkassim (2016) kolayda örneklemeyi şu şekilde açıklar:

“Kolayda örnekleme, araştırmacıya en kolay ulaşılabilen katılımcıların seçilmesini içerir.”

Bu nedenle her iki yöntemin birlikte kullanılması, hem araştırma amacına uygun katılımcılara ulaşmayı hem de saha koşullarında uygulanabilirliği artırmayı hedefleyen pragmatik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak olasılığa dayalı olmayan bu örnekleme tekniklerinin kullanımı, elde edilen bulguların genellenebilirliği konusunda sınırlılıklar doğurmakta ve sonuçların bağlamsal olarak yorumlanmasını gerekli kılmaktadır.

Veri toplama sürecinde, Kayseri Sanayi Odası verilerinden yararlanılarak ilgili sektörlerdeki büyük ölçekli işletmeler belirlenmiş; bu işletmelerin İnsan Kaynakları birimleri ve yetkili temsilcileri aracılığıyla çalışanlara ulaşılmıştır. Araştırma, gönüllülük esasına dayalı olarak

anketi dolduran 100 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. 100 kişi spesifik olarak değerlendirilse de planlı bir şekilde 100 kişiye ulaşıldığında forma erişim kapatılmıştır.

Örneklem grubu, üretim bandında çalışan işçilerden (mavi yaka) idari ve teknik personele (beyaz yaka) kadar farklı pozisyonları içermektedir. Bu çeşitlilik, çevresel sürdürülebilirlik olgusunun sanayinin her kademesinde nasıl algılandığını görmek adına araştırmaya zenginlik katmaktadır.

Ayrıca, Kayseri gibi üretim kültürü güçlü ve sanayileşme tarihi köklü bir şehirde, çevreci bilinç ve davranışların sektörel farklarla nasıl biçimlendiğini anlamak hem yerel düzeyde politika üretimine hem de ulusal düzeyde sürdürülebilirlik stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Çalışma bu yönüyle, çevre sosyolojisinin kuramsal yaklaşımlarını yerel sanayi pratikleriyle buluşturmakta ve çevreci bilincin "saha düzeyindeki gerçekliğini" görünür kılmaktadır. Yalnızca çevreye duyarlı bireylerin tespitiyle sınırlı kalmayıp, endüstriyel üretimin insan öğesi üzerinden çevresel dönüşüm potansiyelini ortaya koymayı hedeflemektedir. Kayseri ilinin bir örneklem olarak seçildiği, bu örneklemin özel nitelikli değil, genel nitelikli bir potansiyel niteliğinde olduğu ön kanısıyla değerlendirilmelidir. Yapılan çalışmanın Türkiye'nin herhangi bir bölgesinde benzer sonuçlarla yorumlanabileceği kanısındayım.

Bu araştırmanın örneklemini, Kayseri ilinde faaliyet gösteren tekstil, ana metal ve orman endüstrisi alanlarında çalışan mavi ve beyaz yaka bireyler oluşturmaktadır. Ulaşılabilir olan ve araştırmanın amacına hizmet eden (belirli sektörlerde çalışan) kişiler seçilmiştir. Amaçsal Örnekleme (Purposive Sampling) yoluyla katılımcılar belirlenmiştir. Sosyal bilimlerde bu yöntem, belirli özelliklere, deneyimlere veya bilgi düzeyine sahip bireyleri bilinçli olarak seçmek amacıyla kullanılan olasılıksız örnekleme, yöntemidir. Bu yöntemin tercih edilmesinin temel gerekçesi, kimden veri alınırsa araştırma sorusuna en anlamlı cevap elde edilir?" sorusuna dayanır; temsiliyetten çok anlam ve bilgi zenginliği hedeflenir. Uzmanlar, karar vericiler, belirli bir deneyimi yaşamış bireyler veya marjinal gruplar gibi herkese açık olmayan evrenlerin incelenmesinde etkilidir (Neuman, 2014).

Araştırmanın evrenini Kayseri Organize Sanayi Bölgeleri'nde (Kayseri OSB, Mimarsinan OSB ve İncesu OSB) faaliyet gösteren ilgili sektörlerdeki işletmelerde çalışan tüm mavi ve beyaz yaka personel oluşturmaktadır. Ancak evrenin tamamına ulaşmak pratikte mümkün olmadığından, örneklem seçiminde gönüllülük esasına dayalı erişilebilirlik dikkate alınmış ve görüşme formu bu sektörlerde faaliyet gösteren toplam 7 işletmede uygulanmıştır. Katılımcılara görüşme formu dijital yollarla ulaştırılmıştır.

Araştırma kapsamında toplam 100 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcıların %32'si ana metal, %34'ü tekstil, %34'ü ise orman endüstrisi sektörlerinde çalışmaktadır.

Bu örneklem yapısı sayesinde, çevreye duyarlı tutumlar sektörel farklılıklar temelinde karşılaştırmalı olarak incelenmesi mümkün hale gelmiş; ayrıca katılımcıların bireysel tutumları ile kurumsal uygulamalar arasındaki ilişki üzerine yorum yapılmasına olanak tanınmıştır.

Araştırma örneklemi, endüstriyel üretim alanlarında çevreci bilincin farklı toplumsal konumlarda nasıl şekillendiğini anlamak için yeterli çeşitliliğe sahiptir. Katılımcı profillerinin heterojen yapısı, çevre sosyolojisinin temel önermelerinden biri olan "toplumsal yapı–çevre ilişkisi"ni (Catton & Dunlap, 1978; Beck, 1992) mikro ölçekte gözlemlemeye imkân vermektedir. Ancak saha verilerinin sınırlı coğrafi alanda toplanmış olması, araştırmanın genel temsil gücünü kısmen azaltmaktadır. Buna rağmen, çalışma yerel sanayi bağlamında çevreci bilinç ve davranışların sosyal, kültürel ve kurumsal temellerini anlamak açısından güçlü bir nitel örnek oluşturmaktadır.

Araştırma sürecinde veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Bu form, çevresel tutum, çevre dostu davranışlar, kurumsal uygulamalara yönelik gözlemler ve kişisel farkındalık gibi temalar etrafında hazırlanmış 8 açık uçlu 3 kapalı uçlu sorulardan oluşmuştur. Görüşmeler, katılımcıların gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiş ve ortalama 2-5 dakika sürmüştür.

3.4. Veri Toplama Araç ve Süreci

Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen ve Google Forms altyapısı kullanılarak hazırlanan dijital form aracılığıyla toplanmıştır. Form, katılımcıların demografik ve mesleki bilgilerini (sektör, deneyim süresi vb.) içeren kapalı uçlu sorular ile çevresel algı ve davranışlarını irdelemeyi amaçlayan açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Formda yer alan sorular, kurumsal farkındalık; şirket hedefleri ve politikaları hakkında bilgi düzeyi, eğitim ve iletişim; çevre eğitimlerinin varlığı ve niteliği, uygulama pratikler; enerji, su ve atık yönetimi konusundaki davranışlar, bireysel tutum; iş dışı yaşamda ve genel bakış açısında çevre duyarlılığı, ana temalar etrafında şekillenmiştir.

Veri toplama süreci 2 aylık bir sürede gerçekleştirilmiş, katılımcıların kimlik bilgileri alınmayarak anonimlik ilkesine sadık kalınmıştır.

Veri toplama sürecinde, katılımcıların gönüllülük esasına dayalı olarak sürece dâhil olmaları sağlanmıştır. Görüşmeler, çalışma saatleri dışında veya üretim alanı dışında uygun ortamlarda yürütülmüştür. Katılımcıların kimlik bilgileri talep edilmemiş, alınan veriler de yalnızca araştırma amacıyla analiz edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, etik ilkeler doğrultusunda tasarlanmıştır.

3.5.Veri Analizi

Toplanan veriler, betimsel analiz yaklaşımıyla çözümlenmiştir. Kapalı uçlu sorulardan elde edilen veriler (sektör dağılımı, deneyim yılı vb.) frekans ve yüzde dağılımları ile katılımcı profilini ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Açık uçlu sorulara verilen yanıtlar ise sistematik olarak okunmuş, kodlanmış ve belirli temalar altında kategorize edilmiştir.

Analiz sürecinde, katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilerek, sahanın gerçekliği ve çalışanların özgün sesi teze yansıtılmıştır. Katılımcı görüşleri sunulurken gizliliği sağlamak amacıyla "K1, K2..." şeklinde kodlama sistemi kullanılmış; alıntıların

yanına katılımcının sektörü ve deneyim süresi (Örn: K5, Tekstil, 10-15 Yıl) eklenerek bağlamın anlaşılması sağlanmıştır.

Katılımcıların çalışma süreleri 1 yıldan 15+ yıla kadar değişmektedir. Deneyim yılı arttıkça çevresel farkındalık düzeyinde belirli bir artış gözlenmiştir. Uzun yıllardır sanayi ortamında çalışan bireylerin çevreyle ilişkili riskleri daha yakından gözlemledikleri, dolayısıyla çevresel önlemlere ilişkin daha eleştirel bir bakış geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Buna karşılık genç çalışanlarda çevre duyarlılığı daha çok yönetsel ya da medyatik bilgilendirmelerle sınırlı kalmakta, bu da çevresel farkındalığın tecrübeyle birlikte içselleştiğini göstermektedir.

Katılımcıların çalışma yılı ortalaması 10 yıl civarındadır. Görüşme notlarında, özellikle 15 yıl ve üzeri deneyime sahip çalışanların çevre politikalarına yönelik daha "mesafeli" ve "deneyim temelli" bir yaklaşım sergiledikleri; tecrübesi nazaran az olan çalışanların ise çevreci davranışlara daha istekli fakat kurumsal koşullardan daha fazla etkilendikleri gözlemlenmiştir.

Sektörel dağılım açısından bakıldığında, tekstil sektörü çevresel etkilerin üretim süreçlerinde daha görünür olması nedeniyle çalışanların su, enerji ve atık konularında daha somut farkındalıklara sahip oldukları bir alan olarak öne çıkmıştır. Ana metal sektörü çalışanları ise çevre konularını daha soyut düzeyde ele almış; bu alanda çevresel politikaların daha çok yönetim kararlarına bağlı olduğu görülmüştür. Orman endüstrisi çalışanları, üretimin doğrudan doğal kaynak temelli olması sebebiyle çevreye ilişkin sorumluluk bilincini ifade etseler de kurumsal düzeyde uygulamaların sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu farklılıklar, çevresel tutumların yalnızca bireysel değerlerden değil, aynı zamanda üretim sürecinin doğası ve çevresel görünürlüğünden etkilendiğini ortaya koymaktadır (Mol & Spaargaren, 2000).

3.6.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Kayseri ili ve belirlenen üç sektör ile sınırlıdır. Verilerin dijital anket yoluyla toplanması, yüz yüze görüşmenin sağlayacağı derinleşme imkânını kısıtlamış olabilir. Ayrıca,

katılımcıların beyanlarının "sosyal beğenilirlik" etkisi altında (olması gerekeni söyleme eğilimi) şekillenme ihtimali, anket çalışmalarının doğal bir sınırlılığı olarak kabul edilmiştir.

Bazı katılımcıların çevre konularını politik ya da yönetsel bir alan olarak görmekten çekindikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, Türkiye'de çevre söyleminin hâlen tam anlamıyla demokratik katılıma açık bir tartışma alanı haline gelmediğini göstermektedir (Beck, 1992; Çoban, 2012). Bu sınırlılık, aynı zamanda çevre sosyolojisinin Türkiye bağlamında geliştirilmesi gereken yeni tartışma alanlarına da işaret etmektedir.

Araştırmanın coğrafi ve sektörel sınırlılığından bahsedebiliriz, bu yalnızca Kayseri ilinde faaliyet gösteren üç ana sanayi koluyla sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar, bu bölgede hâkim olan üretim kültürü, kurumsal yapı ve yerel ekonomik koşullar bağlamında değerlendirilmelidir. Kayseri'nin köklü sanayi geleneği, özellikle aile işletmeleri ve organize sanayi bölgelerinin güçlü kurumsal ağlarıyla çevresel davranışların şekillenmesinde belirleyici bir faktör olmuştur. Ancak bu durum, bulguların diğer sanayi kentlerine doğrudan genellenmesini sınırlamaktadır.

Bir diğer sınırlılık, görüşülen kişilerin çevreye yönelik beyanlarının yer yer "toplumsal kabul görme arzusu" ile şekillenmiş olma olasılığıdır. Özellikle kurumsal temsilciler veya beyaz yaka çalışanlar arasında, çevre duyarlılığını vurgulayan ifadelerin sosyal olarak onaylanan bir dilde kurulması, söylem-eylem farkı riskini barındırmaktadır. Bu nedenle, veriler analiz edilirken beyanların ardındaki pratikler de göz önünde bulundurulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.Bulguların Analizi

4.1. Kurumsal Sürdürülebilirlik Farkındalığı

Bu başlık değerlendirilirken katılımcıların 1.,2. ve 3. Sorunlara verdikleri cevaplar göz önünde bulundurulmuştur. Bu sorularda hangi sektörde kaç yıl deneyimle çalıştıkları ve Şirketlerinin sürdürülebilirlik hedefleri ile ilgili farkındalıkları sorulmuştur. Soru formunda kapalı uçlu 2 soru da bu kısımda değerlendirilmektedir.

Tablo1: Hangi Endüstri alanında Çalışıyorsunuz?

Tablo 2: Çalıştığınız Sektördeki Deneyiminiz Nedir?

Araştırma, Kayseri sanayisinin farklı kollarını ve farklı deneyim düzeylerini kapsayan heterojen bir grup üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum, verilerin çeşitliliğini sağlamıştır. Ana Metal Sanayii, Orman Endüstrisi ve Tekstil Sanayii sektörlerinde faaliyet gösteren çalışanların, kurumsal sürdürülebilirlik hedeflerine yönelik farkındalık düzeylerinin deneyim süresi (kıdem) ile güçlü bir korelasyon gösterdiğini, ancak bu farkındalığın niteliğinin "haberdar olma" ile "içselleştirme" arasında keskin bir ayrıma uğradığını ortaya koymaktadır.

Kıdem ve farkındalık arasındaki doğrusal olmayan ilişki açık uçlu 3. soruya verilen cevaplar incelendiğinde, 0-1 yıl ve 1-5 yıl arası deneyime sahip (erken kariyer dönemi) çalışan grubunda belirgin bir "bilgi eksikliği" veya "ilgisizlik" gözlemlenmektedir. Bu gruptaki katılımcıların büyük bir kısmı, sürdürülebilirlik hedefleri sorusuna "Bilmiyorum", "Haberim yok" veya "İlgilenmedim" şeklinde yanıt vermiştir. Bu durum, organizasyonların işe alım (onboarding) ve oryantasyon süreçlerinde sürdürülebilirlik vizyonunu yeni çalışanlara aktarmada sistemsel bir zafiyet yaşadığına işaret etmektedir. Sürdürülebilirlik, kurum kültürünün tabana yayılan bir parçası olmaktan ziyade, zamanla öğrenilen veya maruz kalınan bir olgu olarak kalmıştır.

Buna karşın, 5-10 yıl, 10-15 yıl ve 15 yıl üzeri deneyime sahip çalışanlarda farkındalık düzeyi niceliksel olarak artış gösterse de bu farkındalık niteliksel olarak "eleştirel bir bakış açısına"

evrilmektedir. Kıdemli çalışanlar hedeflerden haberdar olmakla birlikte, yanıtlarında sıklıkla "teori ile pratik arasındaki uyumsuzluğa" vurgu yapmaktadırlar.

Teori-pratik uyumsuzluğu ve "Yeşil Aklama" (Greenwashing) algısı özellikle orta ve üst kıdem grubundaki (5 yıl ve üzeri) çalışanların beyanlarında, kurumsal sürdürülebilirlik hedeflerinin varlığı kabul edilmekle birlikte, bunların sahada uygulanabilirliği konusunda ciddi şüpheler mevcuttur. "Kâğıt üstünde güzel ama uygulama zayıf", "Hedefler var ama sahaya inmiyor", "Pratikte zor" gibi ifadeler, çalışanların şirketin sürdürülebilirlik stratejilerini samimi veya gerçekçi bulmadığını, hedefleri daha çok bir "halkla ilişkiler" veya "göstermelik" (window dressing) çaba olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu durum, kurumsal söylem ile operasyonel gerçeklik arasında bir kopukluk olduğuna delalet eder.

İletişim kanalları açısından bakıldığında, çalışanlar sürdürülebilirlik hedeflerini genellikle afişler, toplantılar veya İK duyuruları aracılığıyla öğrendiklerini belirtmektedir. Ancak bu "tek yönlü iletişim", çalışanın sürece aktif katılımını (engagement) sağlamakta yetersiz kalmakta; hedeflerin "mantıklı" bulunmasına rağmen "benimsenmemesine" yol açmaktadır.

İlgili örneklemde kurumsal sürdürülebilirlik farkındalığının "Bilinçli İlgisizlik" (haberdar olup önemsememe) ve "Uygulama Şüpheciliği" (haberdar olup inanmama) ekseninde sıkıştığı görülmektedir. Kurumların sürdürülebilirliği sadece üst yönetimin stratejik bir hedefi olmaktan çıkarıp, özellikle 0-5 yıl deneyimli çalışanları kapsayacak şekilde operasyonel süreçlere entegre etmesi ve kıdemli çalışanlardaki "uygulama eksikliği" algısını kıracak somut performans göstergeleri ile süreci şeffaflaştırması gerekmektedir.

Araştırmanın amacını gözettiğimde Tekstil, orman ve ana metal endüstri alanındaki farkları değerlendirmek istemem sebebiyle sorulara verilen cevapları sektörel olarak değerlendirme yapıp ve en sonda bir tabloyla (Tablo1) sektörel farkları somutlaştırmak isterim;

Ana Metal Sanayii: "Ağır Sanayide Pragmatizm ve Uygulama Kaygısı"

Ana metal sektöründeki çalışanların geri bildirimleri, sürdürülebilirlik kavramının bu alanda daha çok operasyonel verimlilik ve maliyet odaklı algılandığını göstermektedir. Bu

sektördeki çalışanlar (özellikle 10 yıl üzeri kıdemliler), hedefleri "mantıklı" ancak "uygulaması zor" olarak nitelendirmektedir. Metalürji gibi enerji yoğun bir alanda, karbon ayak izini azaltma hedefleri çalışanlar tarafından teorik birer ideal olarak görülmekte; fırın teknolojileri veya hammadde süreçlerindeki katılık nedeniyle değişimin yavaşlığına yönelik bir karamsarlık sezilmektedir.

Özellikle "çok bilgim yok" veya "detaylı anlatılmadı" diyen çalışanların bu sektörde yoğunlaşması, sürdürülebilirlik stratejilerinin üretim sahasındaki mavi yakalı veya teknik personel yerine sadece beyaz yakalı yönetim katında kaldığını kanıtlamaktadır.

Tekstil Sanayii: "Tüketim Odaklılık ve İmaj Kaygısı"

Tekstil sektöründeki cevaplar, sürdürülebilirliğin daha çok sosyal sorumluluk ve pazarlama ekseninde konumlandırıldığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların "afişler asıldı", "duyurularda yazıyor" gibi ifadeleri, tekstil firmalarının iç iletişimde görsel materyalleri yoğun kullandığını gösterir. Ancak "teoride kalıyor" veya "bize pek yansımıyor" eleştirileri, bu görsel iletişimin derin bir kültürel dönüşüme yol açmadığını simgelemektedir.

Tekstil çalışanlarında, sektörün doğasındaki "hızlı üretim/tüketim" döngüsü ile "sürdürülebilirlik" arasındaki çelişkiye dair bir sezgi mevcuttur. "Herkes uyarsa işe yarar, tek başına olmaz" şeklindeki kolektif eylem vurgusu, bu sektördeki çalışanların bireysel çabanın etkisine olan inancının zayıf olduğunu göstermektedir.

Orman Endüstrisi: "Doğal Entegrasyon ve Somut Çıktılar"

Üç sektör arasında sürdürülebilirlik kavramının en çok "içselleştirildiği" ve somut karşılık bulduğu alan Orman Endüstrisidir. Çalışanlar "atık yönetimi", "çevreci adımlar" ve "yeşil yollar" gibi daha spesifik terimler kullanmaktadır. Bu, sektörün hammadde kaynağının doğrudan doğa olması sebebiyle çalışanların sürdürülebilirliği bir "zorunluluk" olarak gördüğünü kanıtlar.

"*Hazırlayan ekipteyim*", "*Strateji toplantılarında anlatıldı*" gibi yanıtlar, bu sektörde sürdürülebilirlik çalışmalarının daha katılımcı bir modelle yürütüldüğüne işaret eder. Diğer

sektörlerin aksine, burada hedefler "izlenmesi gereken bir yol haritası" olarak daha profesyonel bir kabul görmüştür.

Tablo 4: Sektörel olarak Kurumsal Sürdürülebilirlik Farkındalığı

Sektör	**Farkındalık Teması**	**Temel Engel Algısı**	**İletişim Biçimi**
Ana Metal	Operasyonel Verimlilik	Teknik Zorluklar / Maliyet	Yukarıdan Aşağıya (Kısıtlı)
Tekstil	Sosyal Sorumluk / İmaj	Samimiyet Eksikliği	Görsel Materyal Odaklı
Orman End.	Kaynak Yönetimi	Süreç Zorlayıcılığı	Katılımcı ve Stratejik

Verilen cevaplar değerlendirildiğinde en dikkat çekici bulgularından biri, kurumsal sürdürülebilirlik farkındalığının çalışanlar arasında parçalı, eşitsiz ve çoğunlukla yüzeysel bir biçimde dağılmış olmasıdır. Görüşmeler, sürdürülebilirliğin birçok işletmede kurumsal düzeyde tanımlanmış hedefler çerçevesinde var olduğunu, ancak bu hedeflerin çalışanların gündelik iş deneyimine sınırlı ölçüde yansıdığını ortaya koymaktadır.

Katılımcıların önemli bir kısmı, çalıştıkları kurumlarda sürdürülebilirliğe yönelik “bir şeyler yapıldığını” ifade etmekte; ancak bu ifadeler çoğu zaman belirsizlik, muğlaklık ve detay

eksikliği içermektedir. Bu durum, sürdürülebilirliğin kurumsal söylem düzeyinde var olmasına karşın, çalışanlar açısından anlamlı ve somut bir içeriğe dönüşemediğini göstermektedir. Nitekim bir katılımcının şu ifadesi bu durumu açık biçimde ortaya koymaktadır:

"Tam olarak bilmiyorum ama bir şeyler yapılıyor." (K12, Tekstil Sanayisi, 1–5 yıl)

Bu tür ifadeler, sürdürülebilirliğin çalışanlar tarafından çoğu zaman yukarıdan belirlenen, ancak aşağıya doğru yeterince açıklanmayan bir politika alanı olarak algılandığını düşündürmektedir. Kurumsal hedeflerin varlığına dair bir farkındalık söz konusu olsa da, bu farkındalık çoğunlukla soyut düzeyde kalmaktadır. Benzer biçimde başka bir katılımcı da sürdürülebilirlik hedeflerine dair bilgisinin sınırlı olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

"Genel olarak duyuyorum ama detaylarını bilmiyorum." (K38, Ana Metal Sanayisi, 5–10 yıl)

Görüşmelerde öne çıkan bir diğer önemli bulgu, sürdürülebilirlik hedeflerinin uygulama boyutuna ilişkin eleştirel farkındalıktır. Bazı katılımcılar, kurumlarının çevreye duyarlı hedefler belirlediğini kabul etmekle birlikte, bu hedeflerin uygulamada yeterince karşılık bulmadığını vurgulamaktadır. Bu durum, kurumsal niyet ile pratik arasındaki yapısal boşluğu görünür kılmaktadır:

"Evet, hedefler var ama uygulama eksik." (K54, Orman Endüstrisi, 5–10 yıl)

Bu tür ifadeler, sürdürülebilirliğin bazı işletmelerde daha çok meşruiyet sağlayıcı bir söylem olarak konumlandığını, ancak üretim süreçlerine bütüncül biçimde entegre edilmediğini düşündürmektedir. Özellikle üretim baskısı yüksek sektörlerde, sürdürülebilirlik hedeflerinin ikincil bir öncelik olarak ele alındığı izlenimi ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte, bazı katılımcılar sürdürülebilirliği kurumlarının temel değerlerinden biri olarak değerlendirmekte ve bu yönde ciddi çabaların olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu olumlu değerlendirmelerin dahi çoğu zaman sınırlı bir kurumsal kesime ait olduğu görülmektedir:

"Şirketimiz bu konuda oldukça dikkat ediyor." (K16, Ana Metal Sanayisi, 10–15 yıl)

Bu ifade, uzun süreli deneyime sahip çalışanların kurumsal politikalara daha aşina olabildiğini, ancak bu bilginin kurum genelinde eşit biçimde paylaşılmadığını düşündürmektedir. Nitekim özellikle kısa süreli deneyime sahip ya da üretim hattında çalışan katılımcılar arasında sürdürülebilirlik hedeflerine dair bilgi eksikliği belirginleşmektedir:

"Hedeflerden haberim var ama bizim bölüme anlatılmadı." (K44, Orman Endüstrisi, 0–1 yıl)

Bu bulgu, sürdürülebilirlik farkındalığının yalnızca bireysel bilgi eksikliğiyle değil, aynı zamanda kurumsal hiyerarşi, iletişim kanalları ve çalışan konumları ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Sürdürülebilirlik bilgisi, çoğu zaman yönetim ve ofis çalışanlarıyla sınırlı kalmakta; üretim sahasında çalışan bireylere yeterince aktarılmamaktadır.

Bazı katılımcıların sürdürülebilirlik kavramına tamamen yabancı olmaları ise dikkat çekici bir diğer bulgudur:

"Hayır, hiç bilgim yok." (K75, Ana Metal Sanayisi, 0–1 yıl)

Bu durum, sürdürülebilirliğin bazı işletmelerde kurumsal kültürün bir parçası haline gelemediğini ve çalışanlar için gündelik iş yaşamının dışında kalan bir kavram olarak konumlandığını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, kurumsal sürdürülebilirlik farkındalığı; çalışanların deneyim süreleri, sektörün yapısı ve kurum içi iletişim pratiklerine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Ancak bulguların ortaklaştığı nokta, sürdürülebilirliğin çoğu işletmede kurumsal belgelerde yer alan ancak çalışanların gündelik pratiklerinde sınırlı karşılık bulan bir yapı sergilemesidir. Bu durum, sürdürülebilirliğin kurumsal hedef olmaktan çıkarak, çalışanlar tarafından içselleştirilen ve sahiplenilen bir değere dönüşebilmesi için katılımcı, şeffaf ve kapsayıcı mekanizmalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

4.2. Çalışma Ortamında Çevresel Destek ve Uygulamalar

4.,6.,8. ve 10. sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde yine sektörel ayrımı gözeterek çalışma ortamlarındaki çevresel destek mekanizmaları ve uygulamaları değerlendirmek istiyorum Tezimin ana temalarından biri de sektörel olarak çalıştıkları şirketin çalışanlarını bu noktada ne kadar destek olduğudur. Sorular genel itibarıyla çalıştıkları alanlarda destekleyici ögeler, şirketin verdiği eğitimler, su, enerji tasarrufu konusunda destekleyici mekanizmalar konusunda çerçevelenmektedir.

Tablo 3: Çalışma Alanınızın Sizi Çevre Duyarlılığı konusunda Desteklediğini Düşünüyor musunuz?

Bu bölümde, katılımcıların çalışma ortamlarında çevresel duyarlılığa yönelik algıları, enerji ve su tasarrufuna ilişkin uygulamaları ve sürdürülebilirliğin iş süreçlerine ne ölçüde entegre edildiğine dair değerlendirmeleri ele alınmaktadır. Katılımcıların verdiği cevaplar, çevresel uygulamaların büyük ölçüde bireysel çaba düzeyinde kaldığını, kurumsal destek mekanizmalarının ise parçalı ve tutarsız bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların önemli bir bölümü, çalışma ortamlarında çevre duyarlılığını doğrudan destekleyen sistematik uygulamaların sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Özellikle üretim

yoğun sektörlerde çalışan bireyler, çevresel kaygıların çoğu zaman üretim hedeflerinin gerisinde kaldığını vurgulamaktadır. Bu durum, çevresel sürdürülebilirliğin kurumsal öncelikler arasında ikincil bir konumda yer aldığını düşündürmektedir.

Veriler, kurumların sürdürülebilirlik vizyonunun "yukarıdan aşağıya" (top-down) iletişiminde sektörel bir asimetri olduğunu göstermektedir.

Orman Endüstrisi sektöründe çevre politikalarına dair "EVET" yanıtlarının baskınlığı, sürdürülebilirliğin bir kurum kültürü haline gelmeye başladığını göstermektedir. Sektörün hammadde bağımlılığı, politikaların daha somut ve izlenebilir olmasını zorunlu kılmıştır.

Tekstil ve Ana Metal Sanayinde özellikle yeni katılan (0-1 yıl) ve düşük kıdemli çalışanların "HAYIR" veya "bilgim yok" yanıtları, bu sektörlerde sürdürülebilirlik iletişiminin departmanlar arasında homojen dağılmadığını kanıtlamaktadır. Bu durum, politikaların stratejik belgelerde var olduğunu ancak çalışma ortamına/sahaya yeterince nüfuz edemediğini (decoupling) işaret etmektedir.

Örnekler üzerinden açıklayacak olursak;

"Şirketin sürdürülebilirlik politikası yok." (K1, Orman Endüstrisi, 1–5 yıl)

Benzer biçimde, çevresel destek mekanizmalarının yokluğuna dikkat çeken bir başka katılımcı şunları belirtmiştir:

"Büyük şirketlerin bu konuda doğa dostu konusunda hassasiyeti olmadığından maalesef tüketim çok fazla oluyor." (K2, Tekstil Sanayisi, 0–1 yıl)

Bu ifadeler, çevresel sürdürülebilirliğin yalnızca bireysel farkındalıkla sürdürülemeyeceğini; kurumsal düzeyde desteklenmediği durumlarda etkisiz kaldığını göstermektedir.

Enerji tasarrufuna ilişkin sorulara verilen yanıtlar, çalışanların büyük ölçüde kendi inisiyatifleriyle hareket ettiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü, ışıkları kapatma, makineleri boşta çalıştırmama ya da vardiya sonunda ekipmanları kapatma gibi bireysel önlemler aldıklarını ifade etmiştir.

Ana Metal Sanayii: Enerjide tasarruf eylemleri büyük oranda "boşta makine bırakmama" ve "makine kapatma" gibi doğrudan üretim maliyetini etkileyen unsurlara odaklanmıştır.

Tekstil Sanayii: Bilgisayar kapatma ve sensörlü aydınlatma gibi daha çok ofis/idari odaklı önlemler ön plandadır.

Orman Endüstrisi: Doğal ışıktan yararlanma ve sistemik kapatma kontrolleriyle daha bilinçli bir enerji yönetimi sergilenmektedir.

Veriler, su tasarrufu konusunda ciddi bir "farkındalık boşluğu" olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle metal sektöründe çalışanlar suyun üretimdeki kritik rolünü (soğutma vb.) göz ardı ederek konuyu sadece "lavabo kullanımı" ile sınırlandırmışlardır.

Tekstil sektöründe ise "su sızıntısı bildirimleri" ve "su tüketimi düşük cihaz uyarısı" gibi daha teknik geri bildirimler, sektörün su yoğun doğasının çalışan bilincine yansıdığını göstermektedir.

Örneğin bir katılımcı şu ifadeyi kullanmıştır:

"Boşa çalışan cihaz varsa kapatıyorum." (K29, Tekstil Sanayisi, 10–15 yıl)

Ancak bu bireysel çabaların, çoğu zaman üretim sürecinin yapısal sınırlarıyla karşılaştığı görülmektedir. Bazı katılımcılar, üretim hattında çalışan makinelerin durdurulmasının mümkün olmadığını ya da enerji tasarrufunun iş akışıyla çeliştiğini dile getirmiştir:

"Otomasyon sistemleri çalışıyor, müdahale edemiyoruz." (K28, Tekstil Sanayisi, 5–10 yıl)
"Makine boşta kalınca kapatırım ama çoğu zaman sürekli çalışması gerekiyor." (K33, Ana Metal Sanayisi, 5–10 yıl)

Bu bulgular, enerji tasarrufuna yönelik sorumluluğun fiilen çalışana yüklendiğini; ancak çalışanın bu sorumluluğu yerine getirebilmesi için gerekli yapısal koşulların her zaman sağlanmadığını göstermektedir.

Su kullanımını azaltmaya yönelik uygulamalar konusunda da benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, su tasarrufuna ilişkin bilgilerini kişisel deneyimlere dayandırmakta; *"musluğu açık bırakmam."* (K41, Ana Metal Sanayisi, 1–5 yıl)

Buna karşın bazı katılımcılar, su kullanımının üretim süreçleri nedeniyle kontrol edilemediğini belirtmektedir:

"Sebebi üretimde onu kullanıyoruz." (K10, Ana Metal Sanayisi, 1–5 yıl)

Bazı işletmelerde uyarı levhaları veya sensörlü sistemlerin bulunduğu ifade edilse de bu uygulamaların yaygın olmadığı görülmektedir:

"Tuvaletlerde uyarı stickerları var." (K7, Orman Endüstrisi, 10–15 yıl)

Bu ifadeler, su tasarrufuna ilişkin uygulamaların daha çok sembolik ve sınırlı kaldığını; üretim süreçlerine entegre edilmiş kapsamlı bir su yönetimi yaklaşımının yaygın olmadığını göstermektedir.

Katılımcıların çalışma ortamlarındaki sürdürülebilir uygulamalara ilişkin genel değerlendirmeleri, çoğunlukla eleştirel ve temkinli bir nitelik taşımaktadır. "Yetersiz", "eksik", "geliştirilmeli" gibi ifadeler dikkat çekmektedir.

Bir katılımcı bu durumu açıkça ifade etmiştir:

"Enerji tasarrufu fena değil ama daha fazlası yapılmalı." (K31, Tekstil Sanayisi, 1–5 yıl)

Başka bir katılımcı ise sürdürülebilirliğin söylem düzeyinde kaldığını vurgulamaktadır:

"Uygulamada yok gibi." (K36, Ana Metal Sanayisi, 0–1 yıl)

Özellikle bazı katılımcılar, sürdürülebilirliğin üretim baskısı altında geri plana itildiğini dile getirmektedir:

"Üretimde çalışıyorum, bilmiyorum." (K6, Tekstil Sanayisi, 0–1 yıl)

Bu ifade, sürdürülebilirliğin üretim sahasında çalışan bireyler için görünmez bir konu haline geldiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Bu bölümde elde edilen bulgular, çalışma ortamlarında çevresel destek ve uygulamaların büyük ölçüde bireysel sorumluluk anlayışı üzerinden yürütüldüğünü; kurumsal düzeyde bütüncül, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir sistemin yeterince inşa edilemediğini ortaya koymaktadır. Enerji ve su tasarrufuna ilişkin uygulamalar çoğunlukla çalışanın kişisel

farkındalığına bırakılmakta; üretim süreçlerinin yapısal gereklilikleri ise bu çabaları sınırlandırmaktadır.

Dolayısıyla sürdürülebilirlik, çalışma ortamlarında çoğu zaman iyi niyetli bireysel davranışlara indirgenen, ancak kurumsal destekle güçlendirilmediği için etkisi sınırlı kalan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, çevresel sürdürülebilirliğin iş yerlerinde kalıcı ve etkili olabilmesi için, bireysel farkındalığın ötesine geçen yapısal ve kurumsal dönüşümlere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Bu sorulara verilen cevapları genel olarak değerlendirecek olduğumda, çalışanların şirketlerin sürdürülebilirlik çabalarına yönelik "psikolojik sözleşmesini" yansıtmaktadır. En sık tekrarlanan "Kâğıt üzerinde var, uygulamada yok" eleştirisi, çalışanların kurumsal söylemi samimiyetsiz bulduğuna işaret etmektedir.

Kıdeme göre bilgi düzeyindeki paradoks bir kafa karışıklığına sebep olmuştur, deneyimli çalışanlar (10-15+ yıl) sürece daha eleştirel yaklaşırken, yeni çalışanların büyük oranda bilgisiz olması, kurumsal hafızanın sürdürülebilirlik noktasında aktarılamadığını göstermektedir.

Gelişim ihtiyacı öne çıkmaktadır. "*Daha çok yatırım yapılmalı*", "*bilinç artsa daha verimli olur*" gibi ifadeler, çalışanların aslında daha fazla çevresel destek beklediğini ancak mevcut yöntemlerin (sadece afiş asmak gibi) yetersiz kaldığını kanıtlamaktadır.

4.3. Eğitim,Bilgilendirme ve Katılım Düzeyi: Kurumsal Sürdürülebilirliğin Uygulamadaki Sınırlılıkları

Saha çalışmasında katılımcılara yöneltilen 5. ve 9. Sorular; “Şirketin sürdürülebilirlik politikaları ve uygulamaları ile ilgili eğitim veya bilgilendirme alıyor musunuz?” ve “Şirket içinde atıkların azaltılması veya geri dönüşümü konusunda atılan adımlar hakkında bilgi

sahibi misiniz? Bu uygulamalara katılıyor musunuz?" sorularına verilen yanıtlar, kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarının eğitim, bilgilendirme ve fiili katılım boyutlarında parçalı ve düzensiz bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, özellikle tekstil ve ana metal sanayiinde çalışanların önemli bir bölümünün sürdürülebilirlik konusunda hiç eğitim almadığını ya da verilen eğitimlerin yüzeysel ve süreksiz olduğunu belirttiği görülmektedir. "*Hayır, hiç almadım*(K24, Tekstil,5-10 yıl)", "*Sadece yazılı duyurular var*(K26, Tekstil,0-1 yıl)", "*Yüzeysel bir eğitim aldım*(K82, Ana Metal, 5-10 yıl)" gibi ifadeler, bilgilendirmenin çoğu zaman sistematik bir kurumsal politika yerine, tek seferlik ya da sembolik uygulamalar düzeyinde kaldığını göstermektedir. Bazı katılımcılar ise işe girişte verilen oryantasyon eğitimlerini hatırlamakta, ancak bu eğitimlerin sürdürülebilirlik özelinde olup olmadığı konusunda tereddüt yaşamaktadır; "*Eğitim aldık ama bu konuda mı bilmiyorum*(K21, Ana metal, 0-1 yıl)".

Orman endüstrisinde ise görece daha yapılandırılmış bir tablo dikkat çekmektedir. Özellikle deneyimi yüksek katılımcılar, zorunlu eğitimler, ISO denetimleri, yeni çevre modülleri ve saha odaklı uygulamalar gibi unsurlara değinmiş; bazı katılımcılar bu süreçleri bizzat yönettiklerini ya da eğitim verdiklerini ifade etmiştir; *"Eğitimleri ben veriyorum(K59, Orman Endüstri, 5-10 yıl)", "İnsan Kaynaklar olarak süreci biz yönetiyoruz(K58, Orman Endüstri, 5-10 yıl)"*. Bu durum, orman endüstrisinde çevresel konuların daha kurumsallaşmış bir çerçevede ele alındığını düşündürmektedir. Ancak aynı sektörde dahi *"Uygulama var ama pek uyulmuyor*(K46, orman Endüstri,15 ve üstü yıl)" ya da *"Saha odaklı eğitim eksik* (K62, Orman Endüstri, 15 yıl ve üstü)*"* gibi ifadeler, eğitim ile uygulama arasında kopukluk olduğunu ortaya koymaktadır.

Atık yönetimi ve geri dönüşüm uygulamalarına ilişkin yanıtlar da benzer bir tablo çizmektedir. Katılımcıların büyük bölümü işyerlerinde geri dönüşüm kutularının bulunduğunu belirtmiş; ancak bu uygulamaların etkinliği konusunda ciddi kuşkular dile getirilmiştir. *"Kutular var ama kimse kullanmıyor", "Bazen karma karışık atılıyor", "Sistem var ama herkes dikkat etmiyor"* gibi ifadeler, kurumsal altyapının varlığının tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Bu noktada katılımın büyük ölçüde bireysel inisiyatife bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Bazı katılımcılar ise bireysel çabalarını özellikle vurgulamıştır: *"Elimden geldiğince yapıyorum", "Kendi bölümümde uyguluyorum", "Katılıyorum ama genel farkındalık az".* Bu ifadeler, kurumsal yönlendirme zayıf olduğunda dahi bireysel çevre duyarlılığının devreye girdiğini; ancak bu çabanın genelleştirilemediğini göstermektedir. Nitekim birçok katılımcı, vardiya farklılıkları, bölüm bazlı uygulama eşitsizlikleri ve denetim eksikliği nedeniyle katılımın yaygınlaşmadığını dile getirmiştir.

Genel olarak bulgular, sürdürülebilirlik eğitimlerinin ve bilgilendirme faaliyetlerinin süreklilik, kapsayıcılık ve uygulama ile bütünleşme açısından yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Kurumsal sürdürülebilirliğin çalışanlar nezdinde içselleştirilebilmesi için, eğitimlerin yalnızca bilgi aktaran değil; katılımı teşvik eden, geri bildirim içeren ve günlük iş pratiklerine entegre edilen bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Aksi hâlde sürdürülebilirlik, çalışanların algısında "var ama işlemeyen" bir kurumsal söylem olarak kalmaya devam etmektedir.

Görüşme bulguları, sürdürülebilirlik eğitimleri, bilgilendirme süreçleri ve atık yönetimine katılım düzeylerinin sektörlere göre belirgin biçimde farklılaştığını göstermektedir. Bu farklılaşma yalnızca uygulama yoğunluğu açısından değil; kurumsal sahiplenme, çalışan farkındalığı ve davranışın sürdürülebilirliği bakımından da anlamlı ipuçları sunmaktadır.

Orman endüstrisi, üç sektör arasında sürdürülebilirlik konusunda görece daha kurumsallaşmış bir profile sahiptir. Katılımcı ifadeleri, bu sektörde çevre eğitimlerinin çoğunlukla oryantasyon süreçlerine entegre edildiğini, ISO denetimleri ve yeni çevre modülleri aracılığıyla resmî bir çerçeveye oturtulduğunu göstermektedir. *"Yılda en az bir kez alıyoruz"*, *"Yeni çevre modülü geldi, katıldım"* ve *"Eğitimleri ben veriyorum"* gibi ifadeler, bu alanda sürdürülebilirliğin yalnızca söylemsel değil, aynı zamanda yönetsel bir sorumluluk olarak ele alındığını düşündürmektedir. Bununla birlikte aynı sektörde dile getirilen *"Uygulama var ama pek uyulmuyor"* ve *"Saha odaklı eğitim eksik"* gibi görüşler, kurumsal yapı ile saha pratiği arasında hâlen bir uyumsuzluk olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, eğitimlerin varlığına rağmen davranışın tüm çalışanlara eşit biçimde yansımadığını göstermektedir.

Tekstil sanayii ise sürdürülebilirlik konusunda en parçalı ve tutarsız görünümü sergileyen sektör olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların bir bölümü düzenli eğitimlerden, ISO süreçlerinden ve atık ayrıştırma uygulamalarından söz ederken; diğer bir bölümü *"Hiç eğitim almadım"*, *"Uygulama zayıf"* ya da *"Bizim vardiya dikkat etmiyor"* gibi ifadelerle ciddi bir farkındalık ve katılım eksikliğine işaret etmektedir. Bu durum, tekstil sektöründe sürdürülebilirlik uygulamalarının bölüm, vardiya ve yönetici inisiyatifine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Özellikle üretim baskısının yüksek olduğu alanlarda çevresel uygulamaların ikinci plana itildiği, buna karşın ofis ve depo gibi alanlarda görece daha görünür olduğu anlaşılmaktadır. Bu parçalı yapı, sürdürülebilirliğin kurumsal bir kültür hâline gelmekten ziyade, seçici ve sınırlı bir uygulama alanı bulduğunu düşündürmektedir.

Ana metal sanayii ise eğitim ve bilgilendirme açısından en zayıf algının gözlemlendiği sektördür. Katılımcıların önemli bir kısmı sürdürülebilirliğe ilişkin özel bir eğitim almadığını belirtmiş; alınan eğitimlerin ise çoğunlukla *"yüzeysel"*, *"genel"* ya da *"temizlik eğitimi gibi"* olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın atık yönetimi konusunda, özellikle metal artıkları, talaş ve atık yağlar gibi teknik zorunluluk gerektiren alanlarda daha sistematik uygulamaların bulunduğu görülmektedir. Ancak bu uygulamalar, çoğu zaman çevresel duyarlılıktan ziyade iş güvenliği ve maliyet yönetimi gerekçeleriyle hayata geçirilmiş görünmektedir. Nitekim *"Evet ama personelin çoğu umursamıyor"* ve *"Herkes dikkat etmiyor"* gibi ifadeler, katılımın kurumsal değil bireysel düzeyde kaldığını göstermektedir.

Sektörler arası karşılaştırma genel olarak değerlendirildiğinde; orman endüstrisinde kurumsal yapı güçlü ancak uygulama tam içselleşmemiş, tekstil sanayiinde uygulamalar dağınık ve eşitsiz, ana metal sanayiinde ise teknik uygulamalar mevcut ancak çevresel farkındalık zayıf bir görünüm sergilemektedir. Bu bulgular, sürdürülebilirliğin yalnızca altyapı ve prosedür meselesi olmadığını; sektörün üretim kültürü, yönetim anlayışı ve çalışan katılımını bütüncül biçimde içeren bir dönüşüm gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

4.4.Bireysel Çevre Duyarlılığı ve Davranışlar

Bu çalışmada bireysel çevre duyarlılığı, katılımcıların günlük yaşam pratiklerinde çevreye yönelik tutum ve davranışları, özellikle geri dönüşüm, atık ayrıştırma, enerji ve su tasarrufu ile tüketim alışkanlıkları üzerinden incelenmiştir. Görüşme formunda yer alan 7. soru (geri dönüşüm alışkanlıkları) ve 11. soru (gündelik hayatta sürdürülebilirliğe yönelik davranışlar), bireylerin çevresel farkındalık düzeylerini yalnızca bilişsel değil, davranışsal boyutuyla değerlendirmeye imkân tanımaktadır.

Elde edilen bulgular, katılımcıların önemli bir bölümünün çevresel konularda temel bir farkındalığa sahip olduğunu, ancak bu farkındalığın süreklilik, düzenlilik ve sistematiklik açısından sınırlı kaldığını göstermektedir. Katılımcı yanıtları, bireysel çevre duyarlılığının çoğunlukla niyet düzeyinde güçlü, ancak pratikte değişken ve kırılgan bir yapı sergilediğine işaret etmektedir.

Geri Dönüşüm ve Atık Ayrıştırma Davranışları

7. soruya (Kâğıt, plastik gibi malzemeleri geri dönüşüm kutularına ayırma alışkanlığınız var mı? Bu konuda ne kadar bilinçlisiniz?) verilen yanıtlar incelendiğinde, katılımcıların büyük bir kısmının kâğıt, plastik ve cam atıkları ayırma konusunda bilgi sahibi olduğu ve bu davranışı en azından zaman zaman uyguladığı görülmektedir. “Evet ayırıyorum”, “Renk kodlarına göre ayırıyorum”, “Evde mutlaka ayırmaya çalışıyorum” gibi ifadeler, geri dönüşümün bireylerin zihninde olumlu ve gerekli bir çevresel davranış olarak yerleştiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, yanıtların önemli bir bölümünde “bazen”, “her zaman değil”, “unutuyorum”, “her yerde mümkün olmuyor” gibi ifadelerin yer alması, bu davranışın istikrarlı bir alışkanlığa dönüşmediğini ortaya koymaktadır. Özellikle “Belediyenin kutuları yok”, “Mahallemde ayrıştırma alanı yok”, “Evde alan sıkıntısı var” şeklindeki ifadeler, bireysel çevre duyarlılığının fiziksel altyapı ve yerel hizmetlerle doğrudan ilişkili olduğunu

göstermektedir. Bu durum, bireysel çevre davranışlarının yalnızca kişisel bilinçle değil, çevresel olanaklarla birlikte şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bazı katılımcılar ise geri dönüşüm konusunda isteksizliğini ya da sınırlı katılımını açıkça ifade etmiştir. “Hayır ayırmıyorum”, “Zor geliyor”, “Evde kalabalık olduğu için mümkün olmuyor” gibi yanıtlar, çevre duyarlılığının bireyler arasında homojen bir biçimde dağılmadığını, sosyo-demografik ve yaşam koşullarına bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Bu bağlamda bireysel çevre duyarlılığı, yalnızca etik bir tercih değil, aynı zamanda gündelik yaşamın pratik sınırlılıklarıyla şekillenen bir davranış alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Günlük Yaşamda Sürdürülebilir Davranışlar

11. soruya (Kendi yaşamınızda sürdürülebilirliğe yönelik ne gibi alışkanlıklara sahipsiniz? (Örneğin, enerji tasarrufu, geri dönüşüm, vb.) verilen yanıtlar, bireylerin sürdürülebilirliği yalnızca geri dönüşümle sınırlı görmediğini, çevre dostu davranışları çok boyutlu bir yaşam pratiği olarak algıladığını göstermektedir. Enerji tasarruflu ampul kullanımı, su tüketimine dikkat etme, elektronik cihazları fişten çekme, bez çanta kullanımı ve gıda israfını azaltma gibi davranışlar, katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

Özellikle “Enerji tasarruflu ampul kullanıyorum”, “Suyu boşa akıtmamaya dikkat ediyorum”, “Elektronik cihazları prizde bırakmam” gibi aynı anlama hizmet eden birbirine benzer ifadeler, çevre duyarlılığının bireysel sorumluluk bilinci üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu tür yanıtlar, çevresel davranışların büyük ölçüde ev içi pratiklere odaklandığını ve bireyin kontrol alanı içinde kalan davranışlarda daha kolay sürdürülebildiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, tüketim alışkanlıklarına yönelik yanıtlar daha sınırlı ve temkinli bir çevre duyarlılığına işaret etmektedir. “Alışverişte bazen dikkat ediyorum”, “İhtiyacım kadar almaya çalışıyorum ama her zaman olmuyor” gibi ifadeler, sürdürülebilir tüketim

davranışlarının niyet düzeyinde kabul gördüğünü, ancak mevcut tüketim kültürü içinde tam olarak içselleştirilemediğini göstermektedir. Bu durum, bireysel çevre duyarlılığının ekonomik koşullar, alışkanlıklar ve piyasa yapıları tarafından sınırlandırıldığını düşündürmektedir.

Katılımcıların büyük bir bölümü çevre sorunlarının farkında olduğunu ve çevre dostu davranışları benimsediğini belirtmesine rağmen, bu davranışların süreklilik göstermediği görülmektedir. "Biliyorum ama her zaman yapamıyorum", "Dikkat ediyorum ama bazen aksıyor" gibi ifadeler, çevre duyarlılığının bilişsel düzeyde güçlü olmasına karşın, davranışsal düzeyde kırılgan kaldığını ortaya koymaktadır.

Bu durum, bireysel çevre davranışlarının yalnızca bilgiyle değil; alışkanlıklar, yaşam temposu, sosyal çevre ve yapısal destek mekanizmaları ile şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla çevre duyarlılığı, bireysel bir tercih olmanın ötesinde, toplumsal ve kurumsal bağlam içinde anlam kazanan bir pratik olarak değerlendirilmelidir.

Bu kapsamda elde edilen bulgular, katılımcıların çevreye yönelik olumlu tutumlara sahip olduğunu; ancak bu tutumların parçalı, düzensiz ve çoğu zaman bireysel çaba düzeyinde kaldığını göstermektedir. Geri dönüşüm, enerji tasarrufu ve su kullanımı gibi alanlarda gözlenen davranışlar, bireysel çevre duyarlılığının gündelik hayatın kontrol edilebilir alanlarında daha güçlü, yapısal ve kolektif alanlarda ise daha sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Cevaplar sektörel olarak verileri değerlendirdiğimizde;

Orman endüstrisinde çalışan katılımcılar, bireysel çevre duyarlılığı konusunda diğer sektörlere kıyasla daha yüksek bir farkındalık dili kullanmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, sektörün doğrudan doğal kaynak kullanımı ile ilişkili olmasıdır. Katılımcı ifadelerinde çevreye yönelik sorumluluk sıklıkla etik ve vicdani bir çerçeve içinde ele

alınmaktadır: “Katılıyorum çünkü doğaya yazık”, “Tabii ki dikkat ediyoruz, işçiyi de uyarırız” gibi söylemler bu durumu açık biçimde yansıtmaktadır.

Orman endüstrisinde dahi bireysel duyarlılığın davranışa dönüşmesi, çoğu zaman kurumsal imkânlar ve denetimle sınırlıdır. Bazı katılımcılar uygulamaların varlığını kabul etmekle birlikte, “uygulama var ama pek uyulmuyor” ya da “kutu eksikliği var ama çaba gösteriyoruz” ifadeleriyle bireysel niyetin yapısal eksiklikler nedeniyle tam karşılık bulamadığını vurgulamıştır. Bu durum, bireysel duyarlılığın güçlü olduğu ancak davranışın sürdürülebilirliğinin kurumsal destekle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Tekstil sanayiinde bireysel çevre duyarlılığı daha heterojen bir görünüm sergilemektedir. Bazı katılımcılar geri dönüşüm, enerji tasarrufu ve atık ayrıştırma konusunda aktif olduklarını ifade ederken (“Çöpleri ayırıyorum”, “Kendi bölümümde uyguluyorum”), diğerleri bu konularda yeterli farkındalığa sahip olmadıklarını ya da sistemin işleyişine güvenmediklerini belirtmiştir (“Kutular var ama kimse kullanmıyor”, “Bizim vardiya dikkat etmiyor”).

Bu sektörde bireysel çevre duyarlılığı çoğu zaman iş yükü ve üretim baskısı ile sınırlandırılmaktadır. Katılımcıların söylemlerinde çevresel davranışların “zaman kalırsa” yapılabilecek ikincil bir faaliyet olarak algılandığı görülmektedir. Bu durum, tekstil sanayiinde farkındalık ile davranış arasındaki açığın daha görünür hâle gelmesine yol açmaktadır. Bireylerin çevresel niyetleri, yoğun üretim temposu ve denetim eksikliği nedeniyle istikrarlı bir davranış pratiğine dönüşememektedir.

Ana metal sanayiinde bireysel çevre duyarlılığı, büyük ölçüde teknik zorunluluklar çerçevesinde şekillenmektedir. Katılımcıların çevreye yönelik davranışları çoğunlukla metal artıkları, talaş ve atık yağların ayrıştırılması gibi iş güvenliği ve üretim verimliliği odaklı

uygulamalarla sınırlıdır. Bu durum, çevresel davranışların etik ya da ekolojik bir motivasyondan ziyade işin gereği olarak algılandığını düşündürmektedir.

Nitekim "Elimden geldiğince yapıyorum ama herkes umursamıyor" ya da "Dikkat ediyorum ama herkes etmiyor" gibi ifadeler, bireysel çabanın kurumsal farkındalıkla desteklenmediği bir ortamda etkisiz kaldığını göstermektedir. Ana metal sanayiinde çevreye duyarlı davranışların kişisel tercihe bırakılması, bireysel duyarlılığın yaygınlaşmasını ve norm hâline gelmesini engellemektedir.

Tablo 5: Sektörlere Göre Bireysel Çevre Duyarlılığı ve Davranışların Karşılaştırılması

Boyut	Orman Endüstrisi	Tekstil Sanayii	Ana Metal Sanayii
Bireysel Çevre Farkındalığı	Görece yüksek; çevre, doğrudan üretimle ilişkilendirilmektedir. Katılımcılar çevreyi etik ve vicdani bir sorumluluk olarak tanımlamaktadır.	Heterojen; bazı çalışanlarda farkındalık yüksekken, bazılarında oldukça düşüktür. Farkındalık bölüm ve vardiyaya göre değişmektedir.	Düşük–orta düzey; çevre farkındalığı çoğunlukla teknik zorunluluklar üzerinden şekillenmektedir.
Bireysel Davranış Örüntüleri	Atık ayrıştırma, uyarma ve dikkat etme davranışları yaygındır; bireyler çevreye zarar vermemeye özel vurgu yapmaktadır.	Geri dönüşüm ve tasarruf davranışları düzensizdir; bireysel çabaya dayalıdır. Davranış süreklilik göstermemektedir.	Metal artıkları ve atık yağlar gibi alanlarda davranış vardır; ancak bu davranış çevresel bilinçten çok işin gereği olarak algılanmaktadır.
Katılımcı İfadelerinin Temel Niteliği	"Doğaya yazık", "Dikkat ediyoruz", "İşçiyi uyarırız" gibi normatif ve etik vurgulu söylemler öne çıkmaktadır.	"Kendi bölümümde yapıyorum", "Vardiya dikkat etmiyor", "Kutular var ama kimse kullanmıyor" gibi parçalı ve eleştirel ifadeler yaygındır.	"Elimden geldiğince", "Herkes dikkat etmiyor", "İş gereği ayırıyoruz" gibi bireysel ama yalnız bırakılmış söylemler baskındır.
Davranışı Sınırlayan Faktörler	Denetim eksikliği, saha uygulamalarının yetersizliği, ekipman eksikliği.	Üretim baskısı, zaman yetersizliği, bölüm/ vardiya eşitsizliği.	Kurumsal yönlendirme eksikliği, çevresel konuların ikincil görülmesi.

Boyut	Orman Endüstrisi	Tekstil Sanayii	Ana Metal Sanayii
Farkındalık–Davranış Açığı	Görece sınırlı; ancak uygulama sürekliliği sorunu vardır.	Belirgin düzeydedir; farkındalık olsa bile davranışa dönüşüm zayıftır.	Yüksek; bireysel çaba yaygın davranış normuna dönüşememektedir.
Genel Değerlendirme	Etik farkındalığı yüksek ancak kurumsal uygulamalarla tam örtüşmeyen bir yapı.	Parçalı, kırılgan ve sürdürülebilirliği zayıf bireysel çevre davranışları.	Teknik odaklı, çevresel bilinci sınırlı ve bireysel çabaya dayalı davranış profili.

Sektörel karşılaştırma, bireysel çevre duyarlılığının tüm sektörlerde mevcut olduğunu; ancak bu duyarlılığın davranışa dönüşme kapasitesinin sektörel üretim yapıları ve kurumsal kültür tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Orman endüstrisinde etik farkındalık yüksek, tekstil sanayiinde parçalı ve kırılgan, ana metal sanayiinde ise teknik ve sınırlı bir bireysel çevre davranışı profili öne çıkmaktadır. Bu bulgular, bireysel çevre duyarlılığının tek başına yeterli olmadığını; davranışın sürdürülebilir hâle gelebilmesi için kurumsal yönlendirme, denetim ve teşvik mekanizmalarının belirleyici olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu araştırma kapsamında yapılan saha çalışması, Kayseri'nin endüstriyel üretim yapısında çevre sosyolojisinin temel tartışmalarına doğrudan temas eden özgün bir saha verisi ortaya koymaktadır. Çalışmada, tekstil, ana metal ve orman endüstrisi gibi üretim yoğun sektörlerde çalışan mavi ve beyaz yaka bireylerin çevreci tutumları, çevre sosyolojisinin teorik çerçevesiyle birlikte ele alındığında, modern sanayi toplumunun çevreyle kurduğu ilişkinin yerel düzeyde nasıl somutlaştığı açıkça gözlemlenmiştir.

Elde edilen bulgular, birinci bölümde ele alınan ekolojik modernizasyon ve risk toplumu teorilerinin öngördüğü yapısal dönüşümün Kayseri sanayisinde henüz sınırlı düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. Kurumların çevreci politikaları genellikle sembolik bir görünüm sergilemekte; çevre dostu üretim pratikleri çoğu zaman biçimsel veya dışsal denetim baskısıyla şekillenmektedir. Katılımcıların "geri dönüşüm kutusu var ama kullanılmıyor", "hedef var ama uygulanmıyor" gibi ifadeleri, kurumsal modernleşmenin çevresel sorumluluk bilinciyle bütünleşemediğini ve çevre politikalarının örgüt kültürüne yerleşemediğini göstermektedir. Bu durum, Beck'in risk toplumu yaklaşımında vurgulanan "modernliğin kendi ürettiği risklerle yüzleşme yetersizliği" olgusuna benzer bir tabloyu yansıtmaktadır.

İkinci bölümde açıklanan çevreci tutumların sosyolojisi açısından, çalışanların bireysel farkındalık düzeyinin çevresel davranışa dönüşmesinde en belirleyici faktörün kurumsal yönlendirme ve eğitim olduğu görülmüştür. Eğitim almış çalışanların ifadelerinde çevre bilinci, kişisel yaşamda geri dönüşüm, enerji tasarrufu veya plastik kullanımını azaltma gibi davranışlarda karşılık bulurken; eğitim almayan çalışanlar çevreye yönelik ilgiyi çoğunlukla gözlem düzeyinde tutmakta, kurumsal inisiyatifin yokluğunda bireysel davranış geliştirememektedir. Bu durum, çevreci tutumun salt bireysel bir değer değil, sosyoekonomik koşullar ve örgütsel yapı tarafından şekillendirilen bir pratik olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, çevre sosyolojisinin Marksist ve dünya-sistemci yaklaşımlarında vurgulanan üretim-tüketim ilişkisine de paralel bir tablo çizmektedir. Özellikle tekstil ve ana metal sektörlerinde üretim baskısının yoğunluğu, çevresel duyarlılığın çoğu zaman üretim

verimliliği lehine geri plana atıldığını göstermektedir. “Üretimi durduramayız”, “makineleri kapatmak mümkün değil” gibi ifadeler, ekonomik rekabet baskısının çevresel sorumlulukla çatıştığı bir yapıyı işaret etmektedir. Buna karşılık orman endüstrisinde çalışanlar, doğa ile doğrudan temas halinde olmaları nedeniyle çevresel farkındalığı daha içselleştirmiştir. Ancak bu farkındalık da kurumsal düzeyde desteklenmediğinde kalıcı davranış biçimlerine dönüşememektedir.

Üçüncü bölümde yer alan katılımcı profilleri bağlamında değerlendirildiğinde, saha verileri çevre bilincinin hem eğitim hem de iş deneyimiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Kısa süreli çalışanlarda bilgi eksikliği, uzun süreli çalışanlarda ise umutsuzluk ve değişime inançsızlık belirgindir. Bu, Türkiye sanayisinin çevre politikalarında süreklilik ve katılımcılık eksikliğine işaret etmektedir. Çalışanlar, çevresel farkındalıklarının örgütsel düzeyde karşılık bulmamasından ötürü bir tür “simgesel uyum” sergilemekte; çevreye duyarlı söylemleri benimsemelerine rağmen davranış düzeyinde süreklilik gösterememektedirler.

Bu durum, dördüncü bölümdeki analiz başlıkları olan “Kurumsal Uygulamalara Yönelik Gözlemler” ve “Çevresel Davranışlar ve Alışkanlıklar” arasındaki etkileşimi anlamak açısından önemlidir. Kurumsal uygulamalar çalışanların çevreci davranışlarını doğrudan belirlemekte, çevre bilinci bireysel düzeyde kısmen gelişse dahi kurum içi destek mekanizmaları eksik olduğunda bu bilinç davranışa dönüşmemektedir. Başka bir ifadeyle, bireysel farkındalık ile kurumsal sorumluluk arasındaki kopukluk, çevresel sürdürülebilirlik kültürünün sanayi ortamında yerleşmesini engellemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma bulguları Türkiye sanayisinin ekolojik modernizasyon sürecinde erken bir evrede olduğunu göstermektedir. Kurumsal yapılar, çevre politikalarını hâlâ yasal zorunluluk veya kurumsal imaj aracı olarak görmektedir. Ancak çalışanların verdikleri yanıtlar, çevreye yönelik duyarlılığın toplumsal tabanda yayılma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim, bilgilendirme ve katılımcı yönetim uygulamalarıyla desteklendiğinde bu potansiyel, kurumsal düzeyde kalıcı çevresel alışkanlıklara dönüşebilir.

Çalışma çevre sosyolojisi açısından Kayseri sanayi örneğinde üç temel sonuca ulaşmıştır: birincisi, çevresel tutumların bireysel farkındalıkla sınırlı kalması ve kurumsal yapıya yeterince yansımaması; ikincisi, eğitim ve sosyoekonomik faktörlerin çevre bilincinin niteliğini belirleyen başlıca etkenler olması; üçüncüsü ise, sürdürülebilirlik söyleminin sanayi kültürüne henüz tam olarak yerleşmemiş olmasıdır. Bu bulgular, Türkiye'nin sanayi bölgelerinde çevre politikalarının yalnızca teknik değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm meselesi olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu açıdan tez, çevre sosyolojisi literatürüne yalnızca teorik değil, aynı zamanda uygulamalı bir katkı sunmakta; Kayseri örneği üzerinden sanayileşme, çevre bilinci ve kurumsal modernleşme arasındaki karmaşık ilişkiyi yerel bağlamda görünür kılmaktadır. Elde edilen sonuçlar, sürdürülebilirlik politikalarının toplumsal tabanını güçlendirmek isteyen yerel yönetimler, sanayi odaları ve politika yapıcılar için önemli ipuçları taşımaktadır.

Kayseri sanayi yapısı üzerinden gerçekleştirilen bu çalışma, çevre sosyolojisinin temel tartışmalarından biri olan "endüstriyel modernleşme ile ekolojik bilinç arasındaki gerilim"i yerel bir bağlamda yeniden düşünmeye olanak sağlamaktadır. Elde edilen veriler, Anthony Giddens'ın modern toplumlarda çevresel farkındalığın "refleksif modernite"nin bir uzantısı olarak bireylerin gündelik yaşam pratiklerine nasıl sızdığını öne süren yaklaşımıyla da uyumludur. Ancak araştırma sahasında gözlemlenen bulgular, bu refleksif bilinç hâlinin her toplumsal katmanda aynı düzeyde işlemediğini göstermektedir. Özellikle mavi yaka çalışanlar arasında çevreye yönelik davranışların daha çok "zorunluluk" ya da "kurumsal talep" düzeyinde şekillendiği, beyaz yaka çalışanlarda ise bu farkındalığın kısmen içselleştirilmiş bir tutuma dönüştüğü görülmektedir. Bu durum, Dunlap ve Van Liere'in Yeni Çevresel Paradigma yaklaşımında vurguladıkları gibi çevresel tutumların sosyoekonomik statü, eğitim düzeyi ve kültürel sermaye ile doğrudan ilişkili olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

Katılımcıların büyük bölümü çevreye duyarlı davranışların önemine sözel düzeyde vurgu yapsa da, bu tutumun davranışa dönüşme sürecinde belirgin bir kırılma gözlenmektedir. Bu kırılma, Ulrich Beck'in *Risk Toplumu* kuramında tanımladığı "soyut risk bilinci" ile benzer bir şekilde açıklanabilir. Beck'e göre modern toplumlarda çevresel riskler bireyler tarafından

fark edilmekte, ancak bu farkındalık çoğunlukla pratik eyleme dönüşememektedir; çünkü sistemin üretim mantığı hâlâ ekonomik büyüme ve verimlilik temelli ilerlemektedir. Kayseri örneğinde de benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır: katılımcılar çevre sorunlarının farkında olduklarını, doğanın korunması gerektiğini ifade etmekte; ancak üretim baskısı, zaman darlığı, yönetsel ilgisizlik ve kurumsal uygulamaların yetersizliği nedeniyle çevresel eylemliliğe dönüşen pratiklerin sınırlı kaldığı görülmektedir.

Kurumsal uygulamalara yönelik gözlemler, araştırmanın en dikkat çekici bulgularından birini oluşturmuştur. Eğitim alan çalışanların, çevresel yönetim politikaları hakkında daha sistematik bilgiye sahip oldukları ve dolayısıyla iş yerindeki geri dönüşüm, enerji verimliliği ve kaynak tasarrufu süreçlerine daha aktif biçimde katıldıkları saptanmıştır. Bu bulgu, Mol ve Spaargaren'in *Ekolojik Modernizasyon Teorisi*'nde öne sürdükleri, "kurumların çevresel sorumluluğu teknolojik yenilik ve yönetsel düzenlemeler aracılığıyla içselleştirme potansiyeli"ni destekler niteliktedir. Eğitim verilmeyen gruplarda ise çevresel tutumlar genellikle "kişisel iyi niyet" düzeyinde kalmış, kurumsal politikalarla desteklenmeyen bu bireysel farkındalık zamanla etkisini yitirmiştir. Özellikle orman endüstrisi alanında çalışan mavi yaka katılımcıların, iş yerinde çevre politikalarına dair gözle görülür bir uygulama eksikliğinden söz etmeleri, çevre bilincinin kurumsal kültürle ne denli bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Saha verileri, tekstil sektöründeki çalışanların enerji ve su tasarrufu gibi çevreyle doğrudan ilişkili konularda daha yüksek farkındalık sergilediklerini ortaya koymuştur. Bu durum, sektörün üretim süreçlerinin doğrudan kaynak tüketimiyle bağlantılı olmasından kaynaklanmakta ve çevresel duyarlılığın deneyimsel bir farkındalık üzerinden geliştiğini göstermektedir. Ana metal sektöründe ise çevresel risklerin daha soyut algılandığı, bu nedenle çalışanların çevre dostu davranışları çoğunlukla yöneticilerin talimatları doğrultusunda gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu fark, çevresel bilincin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda "örgütsel kültür"ün bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Deneyim süresi açısından bakıldığında, 10 yıl ve üzeri çalışanların çevresel farkındalıklarının hem mesleki gözlem hem de yaş faktörüyle birlikte artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu durum, çevreye yönelik tutumların zamanla içselleştiğini, ancak genç çalışanlarda daha çok

yüzeysel ve yönlendirilmiş biçimde var olduğunu düşündürmektedir. Bu bulgu, çevre sosyolojisinin davranışsal boyutuna işaret eden Stern ve Dietz'in çevresel değerler modelinde de destek bulur; çünkü çevreci davranışların yalnızca bilişsel farkındalıkla değil, zaman içinde gelişen ahlaki sorumluluk duygusuyla da güçlendiği vurgulanmaktadır.

Kayseri sanayi yapısında çevresel farkındalık hâlen gelişmekte olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayinin çevreyle kurduğu ilişki, çoğunlukla ekonomik üretim paradigması tarafından belirlenmektedir. Bu noktada ekolojik modernizasyonun önerdiği "sürdürülebilir üretim, verimlilik ve çevre dostu teknoloji" üçlemesi, yerel ölçekte kısmen benimsenmiş olsa da, kurumsal düzeyde tam anlamıyla yerleşmiş değildir. Çalışanların çevresel farkındalıklarının artması, ancak bu farkındalığın kurumsal politikalarla desteklenmesi hâlinde kalıcı bir dönüşüm yaratabilecektir.

Sonuç olarak, Kayseri örnekleminde yapılan bu nitel araştırma, çevresel tutumların yalnızca bireysel bilinçle değil, yapısal faktörlerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Eğitim, sektör, çalışma yılı ve kurumsal uygulamalar arasındaki ilişki, çevre sosyolojisinin temel önermelerinden biri olan "çevre bilincinin toplumsal olarak inşa edildiği" tezini güçlü biçimde desteklemektedir. Beck'in "risk bilinci"nden Mol'un "ekolojik modernizasyon"una uzanan teorik eksende bu çalışma, sanayi toplumunun çevreyle kurduğu ilişkinin dönüşüm aşamasında olduğunu göstermektedir. Kayseri sanayisinde çevre duyarlılığı, henüz tam anlamıyla kurumsallaşmamış olsa da, çalışanların tutum ve gözlemleri, yerel düzeyde sürdürülebilirlik bilincinin filizlenmekte olduğuna dair önemli göstergeler sunmaktadır

Bu araştırma, Kayseri sanayi yapısında faaliyet gösteren tekstil, ana metal ve orman endüstrisi sektörlerinde çalışan mavi ve beyaz yaka personelin çevresel tutumlarını inceleyerek, sanayi üretiminin çevreyle kurduğu ilişkiyi sosyolojik bir bağlamda anlamlandırmayı amaçlamıştır. Çalışmanın bulguları, çevresel farkındalığın yalnızca bireysel bilinç düzeyinde değil, aynı zamanda kurumsal yapı, eğitimsel deneyim ve sektörün üretim mantığıyla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle araştırma, çevre sosyolojisinin temel tartışma alanlarından biri olan modernleşme–ekoloji gerilimini yerel bir örneklem üzerinden yeniden ele almaktadır.

Katılımcıların yanıtları, çevre bilincinin sanayileşmiş bir bölgede nasıl çok katmanlı biçimde inşa edildiğini göstermektedir. Anthony Giddens'ın (1991) "refleksif modernite" kavramsallaştırmasında öne sürdüğü gibi, bireyler çevresel risklerin farkındadır; ancak bu farkındalık, gündelik yaşam pratiklerinde tutarlı davranışlara dönüşmeyebilmektedir. Çalışmada özellikle beyaz yaka çalışanların çevreye ilişkin söylemlerinde daha sistematik bir bilinç geliştiği, mavi yaka çalışanlarda ise çevresel tutumların çoğunlukla kurumsal zorunluluklar ve üretim disiplini çerçevesinde biçimlendiği görülmüştür. Bu bulgu, Dunlap ve Van Liere'in (1978) Yeni Çevresel Paradigma (NEP) yaklaşımında vurguladıkları üzere çevresel tutumların toplumsal tabakalaşma, eğitim düzeyi ve kültürel sermaye ile doğrudan ilişkili olduğunu desteklemektedir.

Çevresel tutumların davranışa dönüşme sürecindeki zayıflık, Ulrich Beck'in (1992) "Risk Toplumu" kuramı ile de açıklanabilir. Beck'e göre modern birey, çevresel risklerin farkında olmakla birlikte bu farkındalığı eyleme dönüştürmekte çoğu zaman sistemsel engellerle karşılaşır; zira ekonomik üretim paradigması hâlâ çevresel sürdürülebilirliğin önünde konumlanmaktadır. Araştırmada da benzer bir tablo ortaya çıkmıştır: Katılımcılar çevre sorunlarını fark ettiklerini, doğanın korunması gerektiğini ifade etmiş, ancak bu bilinç çoğunlukla söylem düzeyinde kalmıştır. Üretim baskısı, zaman kısıtları ve yönetsel ilgisizlik, çevreci davranışların sistematikleşmesini engelleyen başlıca etmenler olarak öne çıkmıştır.

Kurumsal uygulamalara yönelik gözlemler, çevresel bilincin kurumsal yapı ile nasıl etkileşim içinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Eğitim alan çalışanların, çevresel yönetim sistemleri ve geri dönüşüm süreçleri hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları, bu nedenle çevreci davranışlara daha aktif biçimde katıldıkları görülmüştür. Bu durum, Mol ve Spaargaren'in (2000) *Ekolojik Modernizasyon Teorisi* kapsamında ileri sürdükleri, "kurumların çevresel sorumluluğu teknolojik yenilik ve yönetsel reformlar aracılığıyla içselleştirme kapasitesi" savını desteklemektedir. Buna karşılık, çevre eğitimi almamış çalışanlarda çevre bilinci daha çok "kişisel iyi niyet" düzeyinde kalmış, kurumsal politikalarla desteklenmeyen bu farkındalık zamanla etkisini yitirmiştir. Özellikle orman endüstrisinde çalışan mavi yaka katılımcıların çevresel uygulamalara dair somut bir kurumsal

sistemin bulunmadığını vurgulamaları, çevresel tutumların kalıcılığı için kurumsallaşmanın ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir.

Sektörler arasında gözlenen farklılıklar da çevresel davranışların üretim süreçleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Tekstil sektöründeki çalışanlar su ve enerji tasarrufu gibi somut uygulamalarda daha yüksek farkındalık göstermiş; bu farkındalığın, üretim süreçlerinde kaynak tüketimiyle doğrudan temas etmelerinden beslendiği anlaşılmıştır. Buna karşılık, ana metal sektöründe çevresel risklerin soyut algılanması nedeniyle çevreye duyarlı davranışlar daha çok yönetim yönlendirmesiyle gerçekleşmiştir. Bu bulgular, çevresel tutumların yalnızca bireysel farkındalığın değil, aynı zamanda örgütsel kültürün ve üretim pratiklerinin bir ürünü olduğunu göstermektedir (Spaargaren, 1997).

Çalışma yılına göre yapılan değerlendirmelerde, on yıl ve üzeri deneyime sahip çalışanların çevresel farkındalıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu fark, hem mesleki deneyim hem de yaş faktörüyle ilişkilendirilebilir. Stern ve Dietz'in (1994) çevresel değerler modelinde vurguladıkları üzere, çevreci davranışlar yalnızca bilişsel bilgiye değil, zaman içinde gelişen ahlaki sorumluluk duygusuna da dayanır. Dolayısıyla çevresel bilinç, deneyimle birlikte güçlenen bir sosyal öğrenme süreci olarak değerlendirilebilir.

Kayseri sanayisinin mevcut yapısı, ekolojik modernizasyon teorisinin öngördüğü dönüşüm sürecinin henüz başlangıç aşamasında olduğunu göstermektedir. Kurumsal düzeyde çevre yönetimi politikaları, özellikle büyük ölçekli işletmelerde belirli bir görünürlük kazanmış olsa da bu politikaların çalışanların gündelik pratiklerine tam anlamıyla yansıdığı söylenemez. Çevre dostu üretimin ekonomik rekabet avantajı olarak görülmesi yönündeki bilinç ise sınırlı düzeydedir. Bu bulgu, Türkiye sanayiinde çevre politikalarının çoğunlukla dışsal baskılar (örneğin AB Uyum Süreci) ile biçimlendiğini savunan literatürle (Çoban, 2012; Ertürk, 2018) de uyumludur.

Sonuç olarak, bu araştırma çevresel farkındalığın toplumsal olarak inşa edilen bir olgu olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Çalışanların çevreye ilişkin tutum ve davranışları, bireysel bilinç düzeyinin ötesinde, kurumsal politikalar, eğitim fırsatları ve sektörel üretim koşullarıyla iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Beck'in (1992) "risk bilinci" kavramından

Mol’un (2000) “ekolojik modernizasyon” yaklaşımına uzanan teorik eksen, Kayseri sanayiinde çevresel dönüşümün potansiyelini ve sınırlılıklarını anlamak için işlevsel bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, yerel sanayi politikalarının çevresel duyarlılığı yalnızca teknik bir zorunluluk değil, toplumsal bir değer olarak içselleştirmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir bir üretim kültürü ancak bireysel farkındalığın kurumsal destekle birleşmesiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Adaman, F. (2020). Türkiye'de Çevre Politikaları ve Ekolojik Vatandaşlık Üzerine. İstanbul: İletişim Yayınları.

Adaman, F., & Arsel, M. (2005). Environmentalism in Turkey: Between democracy and development? Environmental Politics, 14(3), 434–450.

Adaman, F., & Arsel, M. (2017). Environment and Sustainability in Turkey: A Social and Political Analysis. Routledge.

Adaman, F., Akbulut, B., & Arsel, M. (2019). *Neoliberal Turkey and its discontents: Economic policy and the environment under Erdoğan*.

Akbulut, E., & Toksöz, G. (2020). Türkiye'de çevre sorunlarının sosyolojik analizi. *Sosyoloji Dergisi*, 42(1), 15-36.

Akın, B. (2021). Türkiye Sanayisinde Yeşil Dönüşüm ve Avrupa Yeşil Mutabakatı: Fırsatlar ve Zorluklar. TÜSİAD Raporu.

AKOVA, O., ÖĞRETMENOĞLU, M. ve SEZER, B. (2021). Yeni Ekolojik Paradigmanın Rekreasyon Faaliyetlerine Katılım ve Demografik Değişkenlerle İlişkisi: İstanbul Örneği. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(1): 73-94

Aksoy, F. (2019). İŞLETMELERDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMA ÇERÇEVELERİ. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 21(2), 324-346.

Aksoy, F., & Akçadağ, M. (2020). Sustainability and firm performance: Kayseri case. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(54), 2449–2469. MDPIEmerald

Anadolu Üniversitesi. (2021). Çevre Sosyolojisi. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Aslan, O., Uluçınar Sağır, Ş., & Cansaran, A. (2008). Çevre tutum ölçeği uyarlanması ve ilköğretim öğrencilerinin çevre tutumlarının belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*, 283-295. DergiPark

Atasoy, E. (2005). İnsan-doğa etkileşimi ve çevre için eğitim. Bursa: Sentez. DergiPark

Averchenkova, A., Fankhauser, S., & Finnegan, J. J. (2017). The Governance of Climate Change: Policy, Regulation and Corporate Behavior. Palgrave Macmillan.

Aykan, E., & Akçadağ, M. (2020). İşletmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında yeşil değer zinciri uygulamalarının işletme performansı üzerindeki etkisi: Kayseri ili uygulaması. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 20(2), 201–211.

Bakırcı, K. (2006). Anadolu'da Sanayileşme: Kayseri Örneği. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Balcı, S. & Şahin, A. (2015). "Kayseri Sanayisinin Rekabet Gücü ve Dış Ticaret Performansı." Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(3), 245-262.

Barbier, E. B. (2010). A Global Green New Deal: Rethinking the Economic Recovery. Cambridge University Press.

Barry, J. (1999). *Rethinking green politics: Nature, virtue, and progress*. London: Sage Publications.

Bayır, S. (2020). "Çevreci İşletmelerin Stratejik Yönetimi: Türkiye'den Örnekler." Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(1), 55-70.

Beck, U. (1986). Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beck, U. (1992). Risk Society: Towards a New Modernity. London: Sage Publications.

Been, V. (1994). Locally undesirable land uses in minority neighborhoods: Disproportionate siting or market dynamics? *Yale Law Journal*, 103(6), 1383–1422.

Bell, M. M. (2009). *An invitation to environmental sociology* (3rd ed.). Pine Forge Press.

Bildik, G. (2011). İlköğretim 7. Sınıfta Verilen Çevre Konusunun Öğrencilerin Çevresel Tutumu ve Çevre Bilgisi Üzerine Etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi. DergiPark

Bilgiç, A. B., et al. (2015). Factors affecting students' environmental awareness/attitudes and behaviors at Ondokuz Mayıs University. *ResearchGate Study*. ResearchGate

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. (1998). *Kyoto Protokolü*. Birleşmiş Milletler.

Birleşmiş Milletler. (1992). Rio Declaration on Environment and Development. UN Documentation Center.

Blühdorn, I. (2007). *Sustaining the Unsustainable: Symbolic Politics and the Politics of Simulation*. Environmental Politics, 16(2), 251–275

Bohr, J., & Dunlap, R. E. (2015). Key topics in environmental sociology (1990–2014). *Topic Modeling Analysis*. Academia

Bookchin, M. (1996). *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi: Diyalektik Doğalcılık Üzerine Denemeler* (R. G. Öğdül, çev.). Kabalcı Yayınları.

Bookchin, M. (1999). *Toplumu yeniden kurmak* (İ. Kaya Şahin, çev.). Metis Yayınları. Metis Kitap

Bookchin, M. (2005). *The Ecology of Freedom*. AK Press.

Bookchin, M. (2014). *Toplumsal ekoloji ve komünalizm* (çev.). Sümer Yayıncılık. Dr.

Bookchin, M. (2019). *İnsanlığı yeniden büyülemek: Anti-hümanizme, mizantropiye, mistisizme ve ilkelciliğe karşı insan ruhunun savunusu* (G. Demir & D. Ahtem Öztogay, çev.). Sümer Yayıncılık.

Bookchin, M. (2019). *Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü* (M. K. Coşkun, çev.). Sümer Yayıncılık.

Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908–2002*. İmge Kitabevi.

Bourdieu, P. (1998). "The Essence of Neoliberalism: Economy and Society." Le Monde Diplomatique.

Bozdogan, E., Şahinler, S., & Korkmaz, E. (2016). Environmental awareness and attitudes in university students: Hatay—Turkey example. *Oxidation Communications*, 39(1–II), 661–672. ResearchGate

Bozkurt, V., & Bıçkı, D. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre Bilinci ve Değerler: Dünya Değerler Araştırması Üzerine Bir Analiz. Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 8(1), 41-59.

Bozlağan, R. (2010). SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL ARKA PLANI. Journal of Social Policy Conferences(50), 1011-1028.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Brundtland, G. H. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford University Press.

Buğra, A. (1998). Class, culture, and state: An analysis of interest representation by two Turkish business associations. *International Journal of Middle East Studies*, 30(4), 521–539.

Bullard, R. D. (1990). *Dumping in Dixie: Race, Class, and Environmental Quality*. Routledge.

Burçin ESER, Pınar ÇELİK, Ahmet ÇAY, Dilşad AKGÜMÜŞ(2016): Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Sürdürülebilirlik ve Geri Dönüşüm Olanakları, Tekstil ve Mühendis, 23: 101, 43-60.

Buttel, F. H. (2000). Ecological modernization as social theory. *Geoforum, 31*(1), 57–65.

Buttel, F. H., & Humphrey, C. R. (2002). *Environment, Energy and Society: A New Synthesis*. Wadsworth.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Can,Ö. ve Ayvaz, K.M. (2017). Tekstil ve modada sürdürülebilirlik. Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 1(3), 110-119.

Candan, A. (2016). Kadınların çevre hareketlerindeki rolü: Bergama örneği. Toplum ve Bilim, 136, 115–138.

Carson, R. (2002). *Silent spring* (40th anniversary ed.). Boston, MA: Houghton Mifflin.

Catton, W. R., & Dunlap, R. E. (1978). Çevre sosyolojisi: Yeni bir paradigma. Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 45–60.

Civelek, M. (2006). Türkiye'de çevre politikaları ve yerel yönetimler: İskenderun örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 14, 123–158.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3. baskı). SAGE.

Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (4th Ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Karışık yöntem araştırmalarını tasarlamak ve yürütmek* (2. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Çabuk, B., & Karacaoğlu, Ö. C. (2003). Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 36*(1-2), 189-198.

Çakır, H., Sünter Eroğlu, N., (2023). "Tekstil ve Hazır Giyim Markalarına ait Seçilen Bazı Ürünlerin Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi", Turkish Journal of Fashion Design and Management (TJFDM), 2023, 5(2): 47-66

Çakmak Arı, N., & Kabakcı, H. (2024). Organize sanayi bölgelerinde sera gazı emisyonlarının azaltılması: Kütahya OSB örneği. *Doğu Anadolu Coğrafya Dergisi, 41*(2), 87-104.

Çelik, S. (2019). "TRC3 Bölgesi Otellerinde Çevre Duyarlılığına Yönelik Bir Araştırma." Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2), 345-360.

Çetin, A.,Doğan,S., ÇETİN, O. (2019)."Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevresel Sürdürülebilirlik İlişkisi: Marmara Bölgesi İşletmeler Örneği", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt 21, Sayı 2, (625-640).

Çetin, O. B. (2011). Çevre ve toplum. In N. Suğur (Ed.), *İnsan ve toplum* (s. ...). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. DergiPark

Çetinkaya, E., & Azgın, Ş. T. (2023, Nisan). Clean production application as an integrated management strategy in the metal sector: A case study in Kayseri OIZ. *7th International Aegean Conferences on Innovation Technologies & Engineering*, İzmir, Türkiye.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022). Yeşil OSB Projesi ve Sanayide Enerji Verimliliği Uygulamaları. Ankara.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2021). Yeşil Mutabakat Eylem Planı. Ankara.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2023). *Kayseri İli 2022 Yılı Çevre Raporu*. Kayseri: T.C. ÇŞB

Çoban, A. (2012). *Türkiye'de Çevre Politikaları ve AB Uyum Süreci.* Ankara: İmge Kitabevi.

Dadaşer Çelik, F., Özesmi, U., & Akdoğan, A. (2005). Participatory ecosystem management planning at Tuzla Lake, Turkey. *Fuzzy Cognitive Mapping*. Arxiv

Daly, H. E. (1990). Toward some operational principles of sustainable development. *Ecological Economics*, 2(1), 1–6.

Death, C. (2014). The Green Economy, Sustainable Development and the Global South. Third World Quarterly, 35(12), 2255–2273. https://doi.org/10.1080/01436597.2014.971881

Demir, A., & Yıldırım, B. (2019). Endüstri 4.0 ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişki. *ÇOMÜ Yönetim Bilimleri Dergisi*, 17(34), 1–15.

Demir, E., & Yalçın, H. (2014). Türkiye'de çevre eğitimi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 7*(2), 7-18. DergiPark

Demirer, G. N., & Duran, M. (2000). Marksizm ve Ekoloji. Öteki Yayınevi.

Demirhan, D. (2004). Türk otomotiv sektöründe çevre yönetim sistemleri ve çevre bilinci. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 75-92.

Demirtaş, B. (2019). "Kayseri'de Kayıt Dışı Kadın Emeği ve Sanayi". *Toplum ve Demokrasi*, 13(32), 87–112.

Deniş, H., & Genç, H. (2007). Çevre bilimi dersi alan ve almayan öğretmen adaylarının çevreye ilişkin tutumları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*, 20-26. DergiPark

Deniz, T. (2014). Üniversite öğrencilerinin çevresel farkındalık düzeylerinin bazı sosyodemografik değişkenlere ve algılanan yetiştirme stillerine göre incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Yer Bilimleri

Diamond, J. (2006). *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. Penguin. Vikipedi

Dillman, D. A., Smyth, J. D., & Christian, L. M. (2014). *Internet, Phone, Mail, and Mixed-Mode Surveys: The Tailored Design Method*. Hoboken, NJ: Wiley.

Doğan, H. (2004). "Kayseri Serbest Bölgesi'nin Ekonomik Etkileri". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 111–126.

Douglas, M. (1992). *Risk and blame: Essays in cultural theory*. London: Routledge.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2011). *Kayseri İl Gelişim Raporu*. Ankara: DPT Yayınları.

Dunlap, R. E., & Catton, W. R., Jr. (1979). Environmental sociology. *Annual Review of Sociology, 5*, 243–273.

Dunlap, R. E., & Michelson, W. (2002). *Handbook of Environmental Sociology*. Greenwood Press.

Dunlap, R. E., & Van Liere, K. D. (1978). "The New Environmental Paradigm." *Journal of Environmental Education,* 9(4), 10–19.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED). (1987). *Ortak geleceğimiz* (Çev. Bülent O. Gökçe). Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.

EEA (European Environment Agency). (2021). *Sustainability Transitions: Policy and Practice*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eken, R. (2013). *Kayseri ilinde, endüstriyel tesislerde termal güneş enerjisini ve proses atık ısısını kullanabilecek potansiyeli belirleme* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Capstone.

Eraydın, A. (2010). The role of regional policies and institutional capacity in regional innovation performance. *European Planning Studies*, 18(9), 1611–1632.

Erkiletlioğlu H. (1998) *Kayseri Yakın Tarihinden Notlar,* Kayseri Ticaret Odası Yayınları.

Erkol, S., & Uğulu, İ. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin biyoloji ve çevreye yönelik tutumlarının karşılaştırılması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2*(3), 243-251.

Erten, H., & Özgür, H. (2020). Sürdürülebilir Sanayi Politikaları ve Türkiye Uygulamaları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 75(3), 821–848.

Ertürk, R. (2018). *Sanayi ve Çevre: Türkiye Deneyimi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Eryılmaz, Ç. (2002). Toplumsal ekoloji kuramı ve Bookchin. *Sociology Journal*. DergiPark

Eryılmaz, Ç. (2022). *Toplumsal Ekoloji Kuramının Sosyolojik Analizi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Escobar, A. (1996). Constructing nature: Elements for a poststructural political ecology. In R. Peet & M. Watts (Eds.), *Liberation Ecologies*. Routledge.

Escobar, A. (1996). *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton University Press.

Etikan, I., Musa, S. A., & Alkassim, R. S. (2016). Kolayda örnekleme ve amaçsal örneklemenin karşılaştırılması. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics, 5*(1), 1–4.

European Commission (2018). *Turkey 2018 Report*. Brussels.

European Commission. (2021). European Green Deal and Carbon Border Adjustment.

European Environment Agency. (2019). *The European environment—State and outlook 2020: Knowledge for transition to a sustainable Europe*. Publications Office of the European Union.

Fairclough, N. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language. Longman.
Forster, J., & Hwang, S. (2018). "The Cultural Politics of Nature: Environmentalism and Social Change." Journal of Sociology.

Foster, J. B. (1999). Marx's theory of metabolic rift: Classical foundations for environmental sociology. *American Journal of Sociology, 105*(2), 366–405.

Foster, J. B. (2000). *Marx's Ecology: Materialism and Nature*. New York: Monthly Review Press.

Foster, J. B. (2002). *Ecology against capitalism*. New York, NY: Monthly Review Press.

Foster, J. B., Clark, B., & York, R. (2010). *The Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth*. NYU Press.

Frank, D. J., Hironaka, A., & Schofer, E. (2000). The Nation-State and the Natural Environment over the Twentieth Century. *American Sociological Review*, 65(1), 96–116.

Gedikli, B., & Balaban, O. (2017). An evaluation of local policies and actions that address climate change in Turkish metropolitan cities. *European Planning Studies*, 26(3), 458–479.

Gibbs, D. (2000). *Sustainable Development and Industrial Ecology*. Edward Elgar Publishing.
Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity.* Polity Press.

Giddens, A. (2009). *The Politics of Climate Change*. Polity Press.

Giddens, A. (2010) *Sosyoloji,* İstanbul: Say Yayınları.

Gould, K. A., Pellow, D. N., & Schnaiberg, A. (2004). Interrogating the treadmill of production: Everything you wanted to know about the treadmill but were afraid to ask. *Organization & Environment*, 17(3), 296–316.

Güder, E. (2013), Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgeleri ve Endüstri Bölgelerinin Eko Endüstriyel Parklara Dönüşümü. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara

Güner, M. & Yılmaz, K. (2017). "Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nin Gelişimi ve Ekonomiye Katkısı." Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümü Çalışma Raporları Serisi, 17(5), 67-130.

Güneş, S., & Demirarslan, D. (2020). Sürdürülebilirlik ve Mobilya Tasarımında Çevreci Yaklaşımlar. Uluslararası İnsan Ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 5(6), 81-99.

Güven, E., & Aydoğdu, M. (2012). Çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeğinin geliştirilmesi ve öğretmen adaylarının farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Öğretmen Eğitimi ve Eğitimcileri Dergisi, 1*(2), 185-202. DergiPark

Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.

Hajer, M. (1995). *The Politics of Environmental Discourse*. Clarendon Press.

Hannigan, J. (2014). *Environmental Sociology*. Routledge.

Hannigan, J. A. (1995). *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*. Routledge.

Harvey, D. (1996). *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Blackwell.

Healey, P. (1997). "Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies." *UCL Press*.

Hornborg, A. (1998). "Ecosystems and World-Systems: Accumulation as an Ecological Process." *Journal of World-Systems Research*, 4(2), 169-177.

Hornborg, A. (2001). *The Power of the Machine: Global Inequalities of Economy, Technology and Environment*. AltaMira Press.

Huber, J. (1982). *Die verlorene Unschuld der Ökologie*. Frankfurt: Fischer Verlag.

Inglehart, R. et al. (2018). Environmental attitudes in World Values Survey: Comparative data.

International Energy Agency (IEA). (2022). World Energy Outlook 2022. Retrieved from https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022

ISO (İstanbul Sanayi Odası). (2023). *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu*. İstanbul: ISO Yayınları.

İnalcık, H. (1997). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*. Cambridge University Press.

Jänicke, M. (1990). Ecological modernisation: New perspectives. *Environmental Politics*, 8(2), 1–17.

Jänicke, M. (2008). Ecological modernisation: New perspectives. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 10(3–4), 297–314.

Jayal, A. D., Badurdeen, F., Dillon, O. W., & Jawahir, I. S. (2010). Sustainable manufacturing: Modeling and optimization challenges at the product, process and system levels. *CIRP Journal of Manufacturing Science and Technology*, 2(3), 144–152.

Ghobakhloo, M. (2020). Industry 4.0, digitization, and opportunities for sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 252, 119869.

Kahraman, C., (2022). Sürdürülebilirlik için akademik araştırmalar IV. ARTİKEL AKADEMİ.

Kahyaoğlu, M., Daban, Ş., & Yangın, S. (2008). İlköğretim öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutumları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(1), 42-52.

Kalaç AH. (2007) *Kayseri'yi Bilmek İster misiniz Yahut Kayseri'nin Ekonomik Durumu,* Kayseri: Mazaka Yayıncılık.

Kanie, N., & Biermann, F. (Eds.). (2017). Governing through Goals: Sustainable Development Goals as Governance Innovation. MIT Press.

Kara, E., & Kaya, S. (2020). Sanayi işletmelerinde yeşil yönetim anlayışı ve çevre bilinci. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16*(29), 305-322.

Karagülle, A. Ö., & Yıldız, M. (2008). "KOBİ'lerin Kurumsallaşma Süreci: Kayseri Mobilya Sektörü Örneği". *KOBİ ve Girişimcilik Dergisi*, 5(2), 45–62.

Karatepe Ş (2003) *Kendini Kuran Şehir,* İstanbul: İz Yayıncılık.

Kaval, S. (2017). Kayseri'de Sanayileşme Süreci ve Çalışma Sermayesi Yönetimi Üzerine Bir Araştırma. Pamukkale Üniversitesi Yayınları.

Kaya, A. (2018). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(57), 1030–1036

Kayseri OSB Müdürlüğü. (2021). *Kayseri OSB Çevresel Sürdürülebilirlik Raporu*. Kayseri OSB.

Kayseri OSB. (2022). *Faaliyet Raporu*. https://www.kayseriosb.org.tr

Kayseri Sanayi Odası. (2024). *2025–2028 stratejik plan*. https://www.kayso.org.tr

Kayseri Valiliği (2000) *Kayseri ili 1999 Yılı Sanayi ve Ticaret Raporu,* Kayseri İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü.

Kayseri Valiliği (2024) *Kayseri ili 2024 Yılı Sanayi ve Ticaret Raporu,* Kayseri İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü.

Kayseri Valiliği. (t.y.). *Sanayi*. https://www.kayseri.gov.tr/sanayii Erişim tarihi: 14 Mart 2025

Keleş, R., & Hamamcı, C. (1998). *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.

Keyder, Ç. (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. Verso.

Keyman, F. (2010). Environmentalism in Turkey: nation, state, and civil society. *Routledge*.

KILIÇ, Selim. (2006), "Yeni Toplumsal ve Ekonomik Arayışlar Sürecinde Sürdürülebilir Kalkınma", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.

Kışlalıoğlu, M., & Berkes, F. (1990). “Çevre ve Ekoloji”. Remzi Kitabevi.

Kışlalıoğlu, M., & Berkes, F. (1990). Türkiye’de çevresel olaylar ve toplum. *Environmental Sociology*. DergiPark

Kleindorfer, P. R., Singhal, K., & Van Wassenhove, L. N. (2005). Sustainable operations management. *Production and Operations Management*, 14(4), 482–492.

Knodt, M., & Piefer, N. (2021). The EU’s Green Deal and Its Ambition to Become a Global Norm Leader. Journal of Contemporary European Research, 17(1), 99–115. https://doi.org/10.30950/jcer.v17i1.1178

Konak, N. (2010). Çevre sosyolojisi: Kavramsal ve teorik gelişmeler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 171–186.

Konak, N. (2010). Çevre sosyolojisine kültürel bakış. *DergiPark*. DergiPark

KOSGEB. (2023). *KOBİ’lerde Yeşil Dönüşüm Eğilimleri Raporu*. Ankara: KOSGEB Yayınları.

Krippendorff, K. (2013). Content analysis: An introduction to its methodology (3rd ed.). SAGE Publications.

Kumar K (1999) *Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Toplum: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları.* Ankara: Dost Kitabevi.

Kurtoğlu Necef Ö., Tama D., Boz S., 2020. “Moda Endüstrisinde Uygulanan Sürdürülebilirlik Stratejilerine Örnekler”, TJFMD, 2020, 2 (4): 67-78

Kurtuluş, C.(2013) *Yav İşte Fabrikalaşak Anadolu Sermayesinin Oluşumu: Kayseri-Hacılar Örneği.* İstanbul: İletişim Yayınları

Luthra, S., Kumar, S., Garg, D., & Haleem, A. (2015). Barriers to renewable/sustainable energy technologies adoption: Indian perspective. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 41, 762–776

Madran C. ve Yakın V. (2018). Sürdürülebilirlik ve paylaşım ekonomisi, Ed.Ay C.Yakın V., Kacar. A.İ., Paylaşım Ekonomisi 'A'dan Z'ye Tüm Boyutlarıyla' Ankara: Akademisyen Yayınevi.

Mangır A. F. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yavaş ve Hızlı Moda. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi Cilt:19 41.Yıl Özel Sayısı, 143-154

Martinez-Alier, J. (2002). "The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation." Global Environmental Politics.

Marx, K. (2015). *Kapital: Politik ekonominin eleştirisi* (Cilt 1; M. Selik & N. Satlıgan, Çev.). Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal eser 1867'de yayımlanmıştır)

MDPI Sustainability special issue editorial. (2017). Sustainability through the lens of environmental sociology. *Sustainability*. MDPI

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. (1972). The Limits to Growth. Universe Books.

Mebratu, D. (1998). Sustainability and sustainable development: historical and conceptual review. *Environmental Impact Assessment Review*, 18(6), 493–520.

Merchant, C. (1990). *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. HarperOne.

Metlioğlu H, Yakın., (2021), "Tekstilde Sürdürülebilirlik: Hızlı Moda Markalarının Sürdürülebilirlik Stratejileri", Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Y.11, C.18, Sayı: Yönetim ve organizasyon özel sayı, s.1885-1908.

Michelson, W. (Ed.). (2002). *Handbook of Environmental Sociology*. Greenwood Press.

MİNİBAŞ, Türkel. (2002), "Sürdürülebilir Kalkınma ve Etkileri", TÜBİTAK Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-15.pdf, (erişim tarihi: 23.08.2023).

Mol, A. P. J. (1995). *The Refinement of Production: Ecological Modernization Theory and the Chemical Industry*.

Mol, A. P. J. (2001). Globalization and Environmental Reform: The Ecological Modernization of the Global Economy. Cambridge.

Mol, A. P. J. (2002). *Ecological Modernisation and the Global Economy*. Global Environmental Politics, 2(2), 92–115.

Mol, A. P. J., & Sonnenfeld, D. A. (Eds.). (2000). *Ecological modernisation around the world: Perspectives and critical debates*.

Mol, A. P. J., & Spaargaren, G. (2000). Ecological Modernisation Theory in Debate: A Review. *Environmental Politics*, 9(1), 1-49.

Naess, A. (1989). *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Cambridge University Press.

Nagy, S., & Molnárné Konyha, C. (2022). The effects of Hofstede's cultural dimensions on environmentally conscious behaviour. *arXiv*. Arxiv

Nazif, A. (1987) *Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriyye),* Hazırlayan: Mehmet Palamutoğlu, Kayseri.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (7. Baskı, Sedef Özge tarafından çev.). İstanbul: Yayınodası.

O'Connor, J. (1994). *Is Sustainable Capitalism Possible?* In *Sustainable Development: Critical Issues*.

OECD. (2023). Environmental Policy Reviews: Green Growth and Trade in Turkey. Paris: OECD Publishing.

Öcal, T. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi, 27*, 333-352. DergiPark

Öniş, Z. (1991). "The Logic of the Developmental State". *Comparative Politics*, 24(1), 109–126.

Öniş, Z., & Şenses, F. (2005). Global Dynamics, Domestic Coalitions and a Reactive State: Major Policy Shifts in Post-War Turkish Economic Development. *METU Studies in Development*, 32(2), 251-286.

Öymen Engindeniz, G. ve Kocabay Şener, N. (2023). Tüketim Karşıtı Eğilimlerin Sürdürülebilirlik İletişimi Kapsamında Değerlendirilmesi: Girişim Örnekleri Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi, 6(1), 237-259.

Özbebek Tunç, A., Akdemir Ömür, G., & Düren, A. Z. (2012). Çevresel farkındalık. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47*, 227-246. DergiPark

Özdemir, A., & Yapıcı, E. (2010). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık ve ilgi düzeylerinin karşılaştırılması. *Anadolu Doğa Bilimleri Dergisi, 1*(1), 48-56. DergiPark

Özdemir, D., & Taş, F. (2019). Türkiye'de OSB'lerde su kirliliği ve yönetimi. *Çevre Bilimleri Dergisi*, 12(3), 45–60.

Özdemir, İ. (1997). *The Ethical Dimension of Human Attitude Towards Nature*. Ministry of Environment, Turkey. Vikipedi

Özdemir, S. (2020). "Cumhuriyet Dönemi Kayseri'de Sanayileşme: Sümerbank Bez Fabrikası Örneği." İTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 56(1), 39-54.

Özdoğan K,(1948) *Kayseri Tarihi*, Erciyes Matbaası, Kayseri.

Özdoğan, E., Korkmaz, A., Seventekin, N. (2007). Eko-Teks ve AB Çevre Etiketi, Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi, 17(3), 148-152.

Özerkmen, N. (2002). İnsan merkezli çevre anlayışından doğa merkezli çevre anlayışına. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 42(1–2), 167–185.

Özkan, G. (2018). Sanayi işçilerinin çevre algıları ve tutumları üzerine bir araştırma: Kayseri örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 45-67.

Öztürk, M. (2012). Anadolu kaplanlarının sınıfsal kökenleri üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Bilim*, 125, 102–129.

Öztürk, M., & Yılmaz, K. (2018). "Kayseri'nin Sanayi Yapısı ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri." Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 50(2), 112-130.

Özuğurlu, M. (2008) *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu- Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojis,* Kalkedon Yayınları, Ankara.

Pamuk, Ş. (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Patton, M. Q. (2015). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (4. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Pellow, D. N. (2000). Environmental inequality formation: Toward a theory of environmental justice. American Behavioral Scientist, 43(4), 581–601.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879–903.

Purutçuoğlu, E. (2008). Üniversite öğrencilerinin sosyodemografik özellikleri ve materyalist eğilimleri ile çevreye yönelik tutum ve davranışlarının incelenmesi (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. DergiPark

Redclift, M., & Woodgate, G. (1997). *International Handbook of Environmental Sociology*. Edward Elgar.

Sachs, J. D. (2015). *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2022). *Verimlilik Artırıcı Projeler Destek Programı*. Ankara.

Sarı, H. (2024). Yetişkinlerde çevre bilinci ve maneviyat ilişkisi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2), 101-120.

Sarıçoban, K.(2022). “Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Sürdürülebilirliğin Üç Boyutu: Genel Bir Bakış”, Sosyal Bilimlerde Seçme Konnular-7, İKSAD yayınevi.

Satoğlu, A. (1995) *Kayserililerin Ticaretteki Başarı Sırları,* Beğendik Kültür Yayınları, Ankara.

Schlosberg, D. (2007). Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature. Oxford University Press.

Schnaiberg, A. (1980). *The Environment: From Surplus to Scarcity*. Oxford University Press.

Shiva, V. (1989). *Staying Alive: Women, Ecology and Development*. London: Zed Books.

Spaargaren, G. (1997). *The Ecological Modernisation of Production and Consumption.* Wageningen University Press.

Spaargaren, G. (2000). Ecological Modernization Theory and Domestic Consumption. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 2(4), 333–350.

Spaargaren, G., & Mol, A. P. J. (1992). Sociology, environment, and modernization: Ecological modernization as a theory of social change. *Society & Natural Resources*, 5(4), 323–344.

Stern, P. C., & Dietz, T. (1994). “The Value Basis of Environmental Concern.” *Journal of Social Issues,* 50(3), 65–84.

Şahin, Ü. (2011). “Çevre Sosyolojisi ve Sürdürülebilirlik.” *Toplum ve Bilim*, 121, 15–32.

Şama, E. (2003). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi. DergiPark

Şen, H., Kaya, A., & Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik üzerine tarihsel ve güncel bir perspektif. *Ekonomik Yaklaşım*, 29(107), 1–47.

Şenocak.,B, (2012). “İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları ile İşletme Başarısı Arasındaki İlişki” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2018, C.23, S.1, s.161-183

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022). *Yeşil OSB Sertifikasyon Sistemi*. Ankara.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023). Türkiye Çevre Durum Raporu. Ankara.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023). Ankara

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). *Yeşil OSB Sertifikasyon Kılavuzu*. Ankara: STB.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). Avrupa Yeşil Mutabakatı Eylem Planı. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Yayınları.

TEİAŞ (Türkiye Elektrik İletim A.Ş.). (2023). *Bölgesel Elektrik Tüketim İstatistikleri*. Ankara: TEİAŞ.

TEPAV (2024). Türkiye Sanayisinin Yeşil Dönüşümü ve Finansal Araçlar. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

Tepe Küçükoğlu, M. (2014). *Sürdürülebilirlik ve yeşil yenilik perspektifinde Türk işletmelerinin incelenmesi* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Tuna, M. (2012). Çevre sosyolojisi. In M. Tuna (Ed.), Sosyolojiye giriş: Temel tartışmalar (pp. 123–142). Detay Yayıncılık.

Tuna, M., & Erden, N. S. (2015). “Sanayi ve Sınıf: Kayseri Örneği”. *Çalışma ve Toplum*, 44, 55–78.

Tüfekçioğlu, C. (2013). "Kayseri'nin Sanayileşme Süreci ve Ekonomik Yapısı." Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 42(2), 85-105.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2022). *Kayseri İli İstihdam ve İşgücü Verileri*. Ankara: TÜİK.

TÜİK. (2023). *Kayseri İl Ekonomik Göstergeleri*. https://www.tuik.gov.tr

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD). (2012). *Türkiye'de temiz (sürdürülebilir) üretim uygulamaları*. TTGV.

Türkdoğan, O. (2004). *Çevre Sosyolojisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Türkmen, N. (2012). Tekstil ve Moda Tasarımı Açısından Sürdürülebilirlik ve Dönüşüm. T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 182, İstanbul.

Tüsiad. (2004). *Anadolu'da Değişim ve Yeniden Yapılanma: Anadolu Kaplanları*. Tüsiad Yayınları.

TÜSİAD. (2022). Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Türkiye Sanayisinin Dönüşümü. İstanbul.

UNEP. (2009). Global Green New Deal: Policy Brief. United Nations Environment Programme.

UNEP. (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. United Nations Environment Programme. Retrieved from https://www.unep.org/resources/report/towards-green-economy

UNEP. (2020). *Emissions Gap Report 2020*. United Nations Environment Programme.

UNFCCC. (2015). The Paris Agreement. United Nations Framework Convention on Climate Change. Retrieved from https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement

UNIDO (United Nations Industrial Development Organization). (2019). *Industrial Development Report 2020: Industrializing in the Digital Age*.

United Nations (UN). (2012). The Future We Want: Outcome Document of the United Nations Conference on Sustainable Development (Rio+20). Retrieved from https://sustainabledevelopment.un.org/futurewewant.html

United Nations (UN). (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Retrieved from https://sdgs.un.org/2030agenda

United Nations Development Programme (UNDP). (2023, Nisan 14). Model Factory's support yields high productivity gains for businesses in Kayseri

UTİB (2023). Yeşil Dönüşüm ve Sürdürülebilir Tekstil Raporu. Bursa: Uludağ Tekstil İhracatçıları Birliği.

UZAY, N. (2005). "Tekstil ve Giyim Sektöründe Sürdürülebilir Rekabet Gücü: Kayseri Tekstil ve Giyim Sanayiinde Uygulama", H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, 2005, s. 59-82

Ünal, G. (2020). Sürdürülebilir Tasarım İlkelerinin Eko Endüstriyel Parklarda Kullanımının İncelenmesi Türkiye'deki Sanayi Bölgeleri İçin Bir Model Önerisi. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara

Van Dijk, T. A. (1997). Discourse as social interaction. SAGE Publications.

Van Velzen, L. (1978) *Kayseride Çevresel Üretim,*Ajans Türk Matbaacılık, Ankara.

Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System*. Academic Press.

Wallerstein, I. (2004). *World-systems analysis: An introduction*. Durham, NC: Duke University Press.

WCED (World Commission on Environment and Development). (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press.

World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our common future*. Oxford University Press.

World Economic Forum (WEF). (2022a). Annual Meeting 2022 – Official Programme and Highlights. Retrieved from https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2022

World Economic Forum (WEF). (2022b). Net-Zero Industry Tracker 2022. Retrieved from

Wright, K. B. (2005). Researching Internet-based populations: Advantages and disadvantages of online survey research, online questionnaire authoring software packages, and web survey services. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10(3), JCMC1034.

Yavuz, H. (2018). Kocaeli ve Zonguldak'ta sanayi kaynaklı hava kirliliği. *Türk Çevre ve Sağlık Dergisi*, 8(2), 12–25.

Yearley, S. (1996). *Sociology, environmentalism, globalization: Reinventing the globe*. Sage Publications.

Yeldan, E., & Voyvoda, E. (2021). Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. TEPAV Yayınları.

Yeldan, E., & Voyvoda, E. (2021). Türkiye ekonomisinde yeşil dönüşümün maliyetleri ve fırsatları. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 122, 45–60.

Yeldan, E., & Voyvoda, E. (2021). Yeşil Dönüşüm ve Türkiye Ekonomisi: Fırsatlar ve Riskler. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Yerasimos, S. (1991). *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. Gözlem Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, B., & Sayın, B. (2020). Yalın Üretim Uygulamalarının Sürdürülebilirlik Performansı Üzerindeki Etkisi. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 113-122.

Yılmaz, B. (2017). "Sanayi ve Çevre Politikaları: Türkiye Örneği." *Çevre ve Toplum Dergisi*, 5(2), 45–62.

Yılmaz, E. (2018). "Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama ve Çevre Sertifikalarının Kullanımı." Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(3), 25-40.

Zachmann, G., Fredriksson, G., & Claeys, G. (2021). The European Green Deal after COVID-19: Implications for EU climate policy. Bruegel Policy Contribution 2021/13.

Ek-1: GÖRÜŞME SORULARI

1.Hangi Endüstri alanında çalışıyorsunuz?

2. Çalıştığınız Sektördeki deneyiminiz nedir?

3.Şirketin sürdürülebilirlik hedefleri hakkında bilginiz var mı? Bu hedefleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

4. Çalışma alanınızda sizi çevre duyarlılığı konusunda desteklediğinizi düşünüyor musunuz?

5. Şirketin sürdürülebilirlik politikaları ve uygulamaları ile ilgili eğitim veya bilgilendirme alıyor musunuz?

6.Günlük iş akışı sırasında enerji tasarrufu sağlamak için hangi önlemleri alıyorsunuz?

7.Kâğıt, plastik gibi malzemeleri geri dönüşüm kutularına ayırma alışkanlığınız var mı? Bu konuda ne kadar bilinçlisiniz?

8.Su kullanımını azaltma ile ilgili uygulamalar hakkında bilgi sahibi misiniz? Kendi iş alanınızda su tasarrufu yapıyor musunuz?

9.Şirket içinde atıkların azaltılması veya geri dönüşümü konusunda atılan adımlar hakkında bilgi sahibi misiniz? Bu uygulamalara katılıyor musunuz?

10. Çalışma alanınızdaki sürdürülebilir uygulamalar hakkında ne düşünüyorsunuz? (Örneğin, doğa dostu malzemeler kullanımı, enerji verimliliği vb.)

11.Kendi yaşamınızda sürdürülebilirliğe yönelik ne gibi alışkanlıklara sahipsiniz? (Örneğin, enerji tasarrufu, geri dönüşüm, vb.)

Ek-2: ETİK KURUL ONAYI

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ	**OTURUM SAYISI**
29 NASIM 2024	**2024-11**

KARAR NO 69: Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alman Sosyoloji Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Doç. Dr. M. Berkay AYDIN'ın danışmanlığında Yüksek Lisans Programı öğrencisi 702244014 numaralı Hilal SARIBAŞ'ın "Endüstriyel Üretimde Sürdürülebilirlik Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma: Kayseri Örneği" tez çalışması kapsamında uygulanacak görüşme sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Doç. Dr. M. Berkay AYDIN'ın danışmanlığında Yüksek Lisans Programı öğrencisi 702244014 numaralı Hilal SARIBAŞ'ın "Endüstriyel Üretimde Sürdürülebilirlik Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma: Kayseri Örneği" tez çalışması kapsamında uygulanacak görüşme sorularının fikri, hukuki cezai ve idari bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi. Sorulara verilecek cevaplar ceza kanunları bakımından suç teşkil etmesi durumunda ilgili makamlara bildirme yükümlülüğü ilgili araştırmacılara (sorumlu, yardımcı, danışman ve diğerleri) aittir.

Prof. Dr. Zekeriiya ARI
Kurul-Başkanı

Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR
Üye

Prof. Dr. Atila ERKAL
Üye

Prof. Dr. Nuran BAYRAM ARLI
Üye

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN
Üye

Prof. Dr. Yusuf ALPER
Üye

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Üye